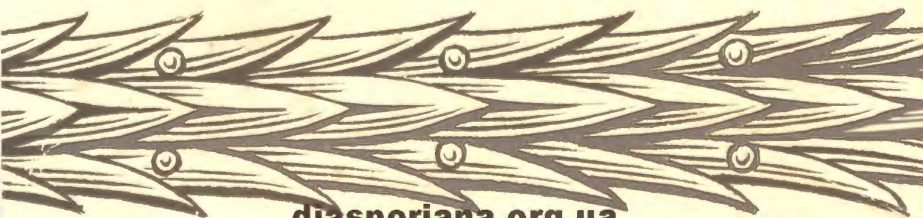

1856

1916

Іван Франко

Иван Франко

16

Обкладинка та обгортка П. П. Холодного

ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

Том XVI

Книга I-II

П О Е З І Ї

Видавниче Товариство
«КНИГОСПІЛКА»
Нью-Йорк 1958.

Ivan Franko

WORKS

Volume XVI

Published by
KNYHO-SPLKA
New York 1958

І. Франко.
Гравюра на дереві В. Касіяна.

ЗАГАЛЬНИЙ ЗМІСТ ТОМУ XVI

КНИГА ПЕРША

Мій Ізмарагд

Semper tiro

КНИГА ДРУГА

Зів'яле листя

Із днів журби

КНИГА ПЕРША

ЗМІСТ

Мій „Ізмарагд“

	Стор.
Передмова	7
I. Поклони	
I—VIII	13— 23
II. Паренетікон	
I—XXV	27— 58
III. Притчі	
I—XII	61— 85
IV. Легенди	
I—VI.	89—109
V. По селах	
I—III	113—137
VI. До Бразилії	
I—V	141—151

Semper tiro

Semper tiro	157
Сонет	159
Моєму читачеві	160
Буркутські станси I—IV	161
Конкістадори	163
Лісова ідилія	167
Нові співомовки	
Цехмістер Купер'ян	203
Сучасна приказка	206
Майстер Свирид	209
Що за диво?	211

	Стор.
Притичина	212
Як там у небі	214
Трагедія артистки	217
На старі теми	
I—XII	221—240
Із книги Кааф	
I—IX	243—257
Страшний суд	261—271
Уваги	273

МІЙ ІЗМАРАГД

•

ПЕРЕДМОВА

Ізмарагдом звався в старій Русі збірник статей та притч, почасти оригінальних, а почасти повибраних із грецьких писань отців церкви, підібраних так, що цілість творила неначе повний курс практично-християнської моралі для людей радше світського, як духовного стану.

Мені давно хотілося написати подібну книжку—тою мовою, яка на теперішнє покоління повинна робити вражіння багато дечим подібне до того, яке на старих українців робила мова церковна—то значить, мовою поезії. В поетичній формі я бажав подати сучасному українському читачеві ряд оповідань, притч, рефлексій і інших проявів чуття та фантазії, котрих теми черпані з різних джерел, домашніх і чужих, східних і західних, та котрі проте в'язались би в одну органічну цілість не якоюсь одною тенденцією, не одною догмою релігійною чи естетичною, а тільки спільним діяпазоном морального чуття і темпераменту, через який пройшли, поки вилилися в ту форму.

Блукаючи по різних стежках всесвітньої історії та літератури, я здавна збирав потроху або намічував собі для пізнішого вжитку поодинокі камінчики, придатні для моєї будови; найдавніші причинки, поміщені в оцій книжці,

мають уже 15 літ. Та тільки в останнім часі тяжка слабість, що зробила мене на пару місяців нездібним до іншої праці, дала мені змогу понаписувати найбільшу частину того, що тут надруковано. Значна частина поміщених тут віршів, то правдиві *Schmerzenskinder*¹. Я писав їх у темній кімнаті, з зажмуреними, болючими очима.

Може цей мій фізичний і духовий стан відбився й на фізіономії цієї книжки. В хоробі чоловік потребує, щоб із ним поводитися м'ярко, лагідно, та й сам робиться м'яким, лагідним та толерантним. Його обхопує глибоке, ніжне чуття, бажання любити, дякувати комусь, тупитися до когось з довір'ям, як дитина до батька. Не знаю, наскільки ясно відбилосся те чуття в оцій книжці, та знаю, що я бажав зробити її книжкою наскрізь моральною.

Певна річ, моя мораль значно відмінна від тої катехетичної, догматичної моралі, що в нас видається за одиноку християнську. Та я певний, що в основі своїй вона далеко більше зближена до моралі всіх тих великих учителів людськості, „іщущих царствія Божія і правди его“, ніж колінопреклонна, поклонобийна та черствосердна мораль багатьох стовпів церкви, покликаних та непокликаних оборонців релігії. Та я не хочу вдаватися з ними в спори. Храм моєї Матері: Музи занадто святий, щоб робити з нього підсіння перекупок. А поміщені даліше твори, що виплили з мого морального чуття — правдива поезія мусить бути завсіди моральною, бо джерело обох одно й те саме — нехай говорять самі за себе. Коли вони не зуміють досить ясно виявити того,

¹ Діти страждання.

що в мене було на душі при їх складанню, в таких разі, любий читачу, кинь оцю книжку на бік як недоладну, безталановиту мазанину. Не серце було порожне та черстве при її складанню, а тільки снаги не стало вилити словами те, що було на серці.

Не показую при поодиноких віршах джерел, відки їх узято. Майже нічого тут нема, що можна би вважати перекладом. Обік оригінального є тут чимало й такого, де на чужу основу я накладав свої власні узорі. А відки взято цю основу, кого й де „наслідуюно“, це лишаю цікавості тих критиків цього і будучого віку, котрі не будуть мати і вміти що кращого робити, як віднаходити „джерела“, з яких котрий поет черпав своє відхнення. Гай, гай! Ті джерела сотки, тисячі літ отворені і доступні кожному, і здоровому оку й шукати їх недалеко.

А тобі, любий брате, чи люба сестро, що читатимеш оті рядки „не мудрствуя лукаво“ бажаю того душевного спокою, того м'якого, ніжного, щирого настрою, який знаходив я, складаючи серед болю і тяжкої гризоти оті прості, часто скорбні, іноді може сухо-навчаючі та моралізаторські вірші. Коли з них упаде в твою душу хоч крапля доброти, лагідности, толеранції не тільки для відмінних поглядів і вірувань, але навіть для людських блудів і похибок і прогріхів, то не даремна буде моя праця.

Жорстокі наші часи! Так багато недовір'я, ненависти, антагонізмів намножилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (а власти вовже й маємо!) формальну релігію, основу на догмах ненависти та класової боротьби. Признаюся, я ніколи не належав до

вірних тої релігії, і мав відвагу серед насміхів і наруги її adeptів нести сміло свій стяг старого, широко-людського соціалізму, опертого на етичнім, широко гуманнім вихованню мас народніх, на поступі й загальнім розповсюдженню освіти, науки, критики людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всеї людської будучини, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої „світлої“ будучини.

Староруський автор не без розмислу назвав свою збірку Ізмарагдом. Він очевидно вірив у те, що кажеться про цей камінь у зв'язнім апокрифічнім сказанію: *„Измарагдъ свѣтель есть, яко и лице челоувѣче видѣти въ немъ яко въ зеркалѣ“*. Оцими простими словами висказано й моє найвище бажання, як письменника й поета: щоб моє слово було ясне і щоб у ньому, як у дзеркалі, виднілося людське, широко-людське лице.

Львів д. 15 падолиста 1897 р.

I. ПОКЛОНИ

Поет мовить:

Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти,
 Літа на душу накладають пута.
 Вже не мені в нові світи летіти!
 Війну з життям програв я, любі діти!
 Cosa perduta!¹

З яким же запалом я йшов до бою!
 Як рвалася вперед душа вітхнута!
 Горіло серце чистою любовою!...
 І що ж здобув? Лишив що за собою?
 Cosa perduta!

Не дав мороз моїм листкам розвиться,
 Квітки мої побила буря люта!
 Не довелось героїським боем битися,
 Ламаться звільна мусив, ржою вкриться—
 Cosa perduta!

З дрібних шпигань мої повстали рани,
 Частками жерла мое серце скрута...
 Я й сам не знав, де ті мої тирани?
 З дрібних огнів сплелись мої кайдани!
 Cosa perduta!

Україно, моя сердечна нене!
 Не лай мене, стражденна, незабута,
 Що не дало мое життя злиденне
 Того, що ждати ти могла від мене!
 Cosa perduta!

¹ Cosa perduta—даремна річ, гибла справа.

II

Україна мовить:

Мій синку, ти би менш балакав,
Сам над собою менше плакав,
На долю менше нарікав!
На шлях тернистий сам подався
І цупко по тернах подрався,—
Чого ж ти іншого чекав?

Сам знав, що гола я і вбога,
І до могого ти порога
Прийшов, захтів служити мені.
Ну, в мене слугам плати скупю,
А нарікають на мене глупо...
Просила я тебе, чи ні?

І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
„Не любить Руси він ні раз!“
Наплюй! Я, синку, ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Й ціну її любовних фраз.

Що проживеш весь вік убогого?
Значить, не вкрав ніщо ні в кого,
А чесно працював на хліб.
Та й те подумай ще, будь ласка:
Твогого я найкраща частка
З тобою враз не ляже в гріб.

III

Рефлексія.

Важке ярмо твоє, мій рідний краю,
Не легкий твій тягар!
Мов під хрестом оце під ним я упадаю,
З батьківської руки твоєї допиваю
Затроений пугар.

Благословляю тебе! Чи ждять тобі ще треба
Поваги й блиску від будучини,
Чи ні,—одного лиш тобі благаю з неба,
Щоб з горя й голоду не бігли геть від тебе
Твої найліпшії сини.

Щоб сіячів твоїх їх власне покоління
На глум не брало і на сміх.
Щоб монументом їх не було те каміння,
Яким в відплату за плодючеє насіння
Ще при життю обкидувано їх.

IV

Сідоглавому.

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака!¹
Ти, брате, патріот,
А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,
Як хліб і кусень сала,—
Я ж гавкаю раз в раз,
Щоби вона не спала.

Ти, брате, любиш Русь,
Як любиш добре пиво,—
Я ж не люблю, як жнець
Не любить спеки в жниво.

Ти, брате, любиш Русь
За те, що гарно вбрана,—
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.

Бо твій патріотизм—
Празнична одежина,
А мій, то труд важкий,
Гарячка невдержима.

Ти любиш в ній князів,
Гетьманя, панування,—
Мене ж болить її
Відвічне страждання.

¹ Сарака—бідак, харпак.

•
Ти любиш Русь, за те
Тобі і честь і шана,—
У мене ж тая Русь
Кривава в серці рана.

Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови,—
Я ж не люблю її
З надмірної любови.

V

Якби...

Якби само велике страждання
Могло тебе, Вкраїно, відкупити,—
Було б твоє велике панування,
Нікому б ти не мусила вступити.

Якби могучість, щастя і свобода
Відмірялись по мірі крові й сліз
Пролитих з серця і з очей народа,—
То хто б з тобою супірництво зніс?

О горе, мамо! Воля, слава, сила
Відмірюються мірою борби;
Лиш в кого праця потом скронь зросила,
На верх той виб'ється із темної юрби.

Та праці тої, мамо, в нас так мало!
Лежить облогом лан широкий твій,
А скільки нас всю силу спрацювало,
Щоб жить, без дяки, в каторзі чужій!

VI

Декадент.

(В. Щуратові)

Я декадент? Це новина для мене!
Ти взяв один з мого життя момент,
І слово темне відшукав та вчене
І Русі сповістив: „Ось декадент!“

Що в моїй пісні біль і жаль і туга,
Це лиш тому, що склалось так життя.
Та є в ній, брате мій, ще нута друга:
Надія, воля, радісне чуття.

Я не люблю безпредметно тужити,
Ні шуму в власних слухати вухах;
Поки живий, я хочу справді жити,
А боротьби життя мені не страх.

Хоч часто я гірке й квасне ковтаю,
Не раз і прів, і мерз я, і охрип,
Та ще ж оскомини хронічної не маю,
Катар кишок до мене не прилип.

Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.
Мій поклик: праця, щастя і свобода,
Я хлопський син, пролог, не епілог.

Я з п'ющими за пліт не виливаю,
З їдцями їм, для бійки маю бук,
На празнику життя не позиваю,
Та в бідності не опускаю рук.

Не паразит я, що дуріє з жиру,
Що в будні тільки й дума про процент,
А для пісень на „шрррум“ настроїть ліру.
Який же я до біса декадент?

VII

Моїй не моїй.

Поклін тобі, моя зів'яла квітко,
Моя розкішна, невідступна мріє,
Останній цей поклін!
Хоч у життю стрічав тебе я рідко,
Та все ж мені той спогад серце гріє,
Хоч як болючий він.

Тим, що мене ти к собі не пустила,
В моїх грудях зглушила і вгасила
Любовний, дикий шал,
Тим ти в душі сумній і самотній
На вік вписала ясний і високий
Жіночий ідеал.

І нині, хоч нас ділять доли й гори,
Коли на душу ляжуть злії змори,
Тебе шука душа,
І до твоїх грудей припадас,
У стіп твоїх весь свій тягар скидає,
І голос твій весь плач її втиша.

А як коли у сні тебе побачу,
То, бачиться, всю злість і гіркість трачу,
І викидаю, мов гадюк тих звій:
Весь день, мов щось святе, в душі лелію,
Хоч не любов, не віру, не надію,
А чистий, ясний образ твій.

VIII

Споми́ни.

У садочку в холодочку,
Гарна мати молода
Возить донечку в візочку
Возить звільна і гойда.
Мірно, наче пташка в клітці
З щєблика на щєблик скаче,
Возить доню в холодочку,
Хоч дитина спить, не плаче.
До візка не заглядають
Материнські очі чулі,
Лиш уста тихенько шепчуть:
Люлі-люлі, люлі-люлі.

Пріє в спеці Львів, неначе
Сіра бестія незвісна;
Шум його гуде, неначе
Колискова дивна пісня.
По садку проходять люди,
Чути дітський плач і крики...
Ось панок побачив матір,
Жаль обняв його великий.
Глипнула й вона на нього
І здригнула, мов від кулі,
Над візком, схилившись, шепче;
Люлі-люлі, люлі-люлі.

У садочку в холодочку
Сів на лавочці панок,
Здалека глядить на матір
Крізь гущавини вінок.
Це ж вона, його кохана,
Рай його, життя, краса!
Нині чахне за нелюбом,
Наче лампа та вгаса!
Ти ще тріпаєшся, серце?
Болі, ще ви не заснули?
Аджеж все пропало марно!
Люлі-люлі, люлі-люлі!

II. ПАРЕНЕТИКОН

¹ Розмова, казання, що закликає до доброчинности, цноти, чесноти.

Коли обід хтось славний зготував,
 Наїдки найдобріні та напитки,
 Царя самого в гості завізвав,
 А соли не додав до страв,—
 Які ж із них пожитки?

Оттак і той, що наложив печать
 На серце: сам, без дружньої розмови
 Жие для себе—хоч би був не знать
 Як чесний, не приблизиться на пядь
 До Бога без любови.

Вся чеснота, весь труд його марний,
 Молитва, піст і жертви всі й тривога,—
 Все те, мов пил, розвіє суд страшний!
 Одна любов з них зробить скарб цінний
 Перед престолом Бога.

II

Не слід усякого любити без розбору.
Як добрі щепи садівник плекає?
Так, що всі зайві парості втинає,
Щоб добрі соки йшли все вгору, вгору.

Господь сказав: „Яка тобі заслуга,
Коли кохаєш свого брата, друга?
А ви любіте своїх ворогів!“
Подумай добре, що Господь велів!

Не мовив: „Моїх ворогів любіте!“
Оце, брати, ви добре розумійте,
Що ворог Божий, ворог правди й волі
Не варт любови вашої ніколи.

III

Не такого посту хоче Бог від нас,
Щоб сушив ти тіло й дух приспав ураз.

Бо який пожиток тілом голод знати,
А без добрих вчинків духом умирати?

І який пожиток від їди здержаться,
А на блуд і здирство пильно поспішаться?

І який пожиток, щоб лиця не мити,
А в холодну пору голого не вкрити?

І яка заслуга, що в нас тіло сохне,
А у нас голодний під порогом дохне?

Чи то дуже чесно всю ніч в темній хаті
Гаряче молитися, к Богу припадати,

Поки там під тинном з голоду та стужі
Умирають бідні, зойкають недужі?

IV

Як у хвилі сумніву та мук
Вчитель мудрий не знайдеш тобі,
То приймай потіху і науки
З простих уст, загублених в юрбі.

Як на місто військо йде вороже,
А його вздрить в полі простий люд,
То біжить до міста, як лиш може,
І кричить: „Тікайте! Ворог тут!“—

Чи ж тоді всі мудрі, всі багаті
Не послухають тих простаків?
Чи на крик їх не почнуть тікати,
Критися за мур, за частокіл?

А як хтось би згорда став казати:
„Що там знає та невчена мразь?
Відки має право так кричати?
Чи на те їх слав у поле князь?“

І гордуючи простацьким криком,
Сам лишився б в гордощах марних
І попався б ворогам у руки,—
Чи не був би це дурний з дурних?

V

Багач.

1.

Свічку поставив ти в церкві
перед образами, багачу!
Добре зробив ти: ось бач,
ярко та свічка горить.

Глянь, ось убогий до церкви прийшов,
що його ти покривдив—
Сплакав і важко зітхнув—
свічка погасла твоя!

2.

Вбогому даток ти дав, о багачу:
це добре зробив ти!
Глянь, онде слуги твої,
твоїх волів пасучи

Потратували всю ниву
убогого твого сусіда,
Що через кривди твої
мусить по жебрах іти!

Глупий! Ти Бога здурити гадаєш
цим датком мізерним,—
Кривда ж твоя наче грім
супроти тебе гримить!

VI

Серцем молився Мойсей
і скорботою духа цілого;
І говорив йому Бог:
„Що так до мене кричиш?
„Хоч ти заціпив уста
так, що й слова вони не говорять,
Але я чую аж тут,
як твоє серце кричить.“

VII

Гнів, це вогонь. Чим більше дров кладеш,
Тим ярче полум'я лютує ясне;
А перестань докидувати дров,
Як стій загасне.

- * Як моряки в час бурі все з судна
У море мечуть, щоб судно влегшити,
А стихне буря, жаль їм стане страт,
Почнуть тужити,—

Так і гнівний у лютому розпалі
Не тямить, що здорове, що боляче;
А гнів мине,—згадавши, що накоїв,
Запізно плаче.

VIII

Немає друга понад мудрість,
Ні ворога над глупоту,
Так як нема любови в світі
Над матірну любов святу.

Не ділиш мудрости з братами,
Її злодії не вкрадуть,
Її не згубиш по дорозі,
Вона свободна серед пут.

Вона магнет посеред моря,
Найкращий скорб, безцінний дар,
Вогнище тепле в студінь горя,
Холодна тінь у страстей сквар.

Без неї все життя пустиня,
Так як пустий без друга шлях,
І як твій дім пустий без сина,
І як пустий дурного страх.

IX

Себе самого наперед
Застав робить, що слідує,
А лиш потому інших вчи,—
Тоді з дороги не схибиш.

Ти сам себе таким зроби,
Щоб інших ти навчити міг;
Сам над собою запануй,
То запануєш над людьми.

Хто сам себе опанував,
Найтяжчу річ він доконав;
Хто сам себе оберіга,
Той безпечніший від усіх.

Не кидай власної мети,
Щоб за чужою десь іти,
А власну ясно ціль пізнай,
До неї просто поспішай.

Х

Хоч хто і сто літ проживе
Безчесно, непоздержливо,—
Волів би день один прожить
У чесноті, в думках святих.

Хоч хто і сто літ проживе
Без розуму блукаючи,—
Волів-би день один прожить
У розумі, в думках святих.

Хоч хто і сто літ проживе
Ліниво, без енергії,—
Волів би день один прожить
У праці, в чеснім змаганню.

Хоч хто і сто літ проживе
Про почин і кінець не дба,—
Волів би день один прожить
І тямить почин і кінець.

Хоч хто і сто літ проживе,
Премудрости не знаючи,
Волів би день один прожить,
Пізнавши праведний закон.

XI

Хоч від хліба серджусь,
А лютую, сержусь,
То яка ж моя віра?
Чим я ліпший від звіра?

Звір же хліба не їсть,
А жре м'ясо, рве кість,—
Я ж про вдачу лукаву
Братню рву добру славу.

Хто вином не впиваєсь
Ні м'ясив наїдаєсь,
Але сам повен злоби—
Чим він ліпший худоби?

Бо худоба дурна
Не коштує вина,
Ні м'ясив не вживає,
Та заслуги не має.

XII

Як сережки золотії
В ніздрях бурой свині,
Так краса не йде в пожиток
Зле вихованій жоні.

Як перлина дорога
Ув оправі золотій,
Так душа жіноча щира
Сяє в зверхній красоті.

XIII

„Здоров, Степане! Що ти робиш,
Що понад річку з жердю ходиш?“

„Ох, мене скрута вчепилася,
Десь моя жінка втопилася.“

„Та що ж, Степане, Бог з тобою
Її шукаєш вверх рікою?“

„А як же, друже, ти гадаєш?
Моеї жінки ти не знаєш?“

„Хоч і втопилась моя мила,
То вниз водою не поплила.“

XIV

Не високо мудруй,
Але твердо держись,
А хто правду лама,
З тим ти сміло борись!

Не бажай ти умом
Понад світом кружить;
А скоріш завізьмись
В світі праведно жись.

XV

Годуй гадюку молоком,
У неї буде більша їдь;
Роби добро лихому — він
Тебе вмотає гірше в сіть.

Гадюка і злюка,
Обов страшні,—
Та що з них страшніше?
Скажи но мені.

Страшніша гадюки
Людина лиха!
Від зілля, промови
Гадюка втиха.

Та злюка не втихне,
Ні вдень ні вночі,
Хоч кров їй із серця
Свогого точи.

XVI

Як промінясто гарний цвіт,
Барвистий, та без запаху,
Так гарні та пусті слова
Того, хто не сповняє їх.

Як промінясто гарний цвіт,
Барвистий, любо запашний,
Так гарні та плідні слова
Того, хто чинить після них.

XVII

• Як лампа розбита,
Даремно олій доливати;
Як злодій утікне,
Даремно стайні замикати.

Як висохли води,
То пощо там мости будуєш?
Як юність минула,
То пощо з дівками жартуєш?

XVIII

Хто тому шкодить, що йому
Зла не зробив,
Невинному, котрий його
Не оскорбив,

На цього власне зло його
Впаде — без слова,
Як проти вітру сіяна
На сівача паде полова.

XIX

Ворог батько, ворог мати,
Що не вчили сина!
І піде він в світ блукати
Як та сиротина.

Як між павами ворона
Поваги не має,
Так невчений в товаристві
Голову схиляє.

XX

Як бджола, що квітам фарби
Ані паху не уймає,
Тільки сок їх ссе солодкий,
Так з людьми живе мудрець:

Що хто зробить, чи не зробить,
Зле чи добре, він не дбає,
Лиш про власні діла дбає,
Злий чи добрий їх кінець.

XXI

Хто лиш квітки в життю збира,
Чий дух до земного прилип,
Того, напавши, вхопить смерть,
Як повінь соннее село.

Хто лиш квітки в життю збира,
Чий дух до земного прилип,
Тої смерти попаде у власть,
Не осягнувши, що бажав.

XXII

Багатство злом не є,
Коли на добре вжите..
Та хто з біди в черці
Йде Господу служити,

З страху перед життям
І перед боротьбою,
Хто супокою там
Шукає, а не бою,

Не праці, але сну,
Не посту, а страв много,
Не служби Божої,
А служби тіла свого,

Волів би віри він
Зректись, це менший гріх,
Ніж віру цю весь вік
Отак давать на сміх.

XXIII

Як риба без води
На суші швидко гине,
Так пропада чернець,
Що монастир покине.

Як квока, що з яець
Встає занадто часто,
З них запортки потворить,—
Так і чернець, що рад
Виломлюєсь із влади,
Не тіло, але душу морить.

XXIV

Хто в першій життя четвертині
Знання не здобув,
А в другій життя четвертині
Майна не здобув,

А в третій життя четвертині
Хто чесним не був,
Той скаже в четвертій: „Бодай я
І в світі не був!“

XXV

Строфи

1

Пурпуром сонечко сходить,
Пурпуром криється в морю;
Так будь і ти все спокійний
В щастю і в горю.

2

Мужню силу хоч похилить горе,
Та не зломить, в підлість не поверне;
Так і свічку хоч схили додолу,
Свого світла вниз вона не зверне.

3.

Обрубане дерево знов зеленіє,
І місяць із серпа знов повний став;
Це бачучи, чесні, не тратьте надії,
Хоч доля гнівная вас гонить і б'є.

4

Не цурається правди мудрець,
Хоч вона й з уст дитинячих буде, —
Так як в ніч, коли сонце зайшло,
Каганця не цураються люди.

5

Добру науку приймай,
Хоч її і від простого чуеш;
Злої ж на ум не бери,
Хоч би й святий говорив.

6

Хто має мудрість, а з неї
Ближнім не хоче вділити,
Той має скарб многоцінний,
В міх шкурятяний зашитий.

7

Мудрість захована,
Золото в скритку—
Однаковісінько
Суть без пожитку.

8

Дурний, хто, помилок лякаючись,
Не сміє братися до діла,—
Так як би я не їв, лякаючись,
Щоб кришка в голосницю не влетіла.

9

Не пливе супроти вітру
Запах квітів і кадила,—
Але йде по всіх усядах
Добра слава, добрі діла.

10

Навіть той, хто в призначення вірить,
Все трудитися мусить постійно:

Аджеж бачиш і сам, що без труда
Не горить і сухеє поліно.

11

Не звикай утертими стежками
Йти за другим сліпо, як у дим,
Бо як стануть пастухи вовками,
Треба вівцям пастися й самим.

12

Бережи маєток про чорну годину,
Та віддай маєток за вірну дружину;
А себе довічно бережи без впину,
Та віддай майно і жінку й себе за Україну.

13

Гість, дитя і цар і жінка
Мають всі один звичай:
Є що, чи нема — байдуже,
Ім усе лиш дай та дай.

14

Хто духом низький, не мішайся там,
Де в високих трони;
Та ж чобота ніхто не надіва
Замість корони.

15

Та й глупі ж ті багатирі,
Що люблять спать на подушках!
Я спав лиш на однім пері,
І твердо так було, що страх.

16

Щасливий той багач подв. но:
 Піч повна дров, огонь горить, гогоче;
 А в мене лиш одно поліно,
 Та й те горить не хоче.

17

Отрута є зле вивчена наука,
 Отрута є нестравлена їда;
 Для бідних трута—взаїмна порука,
 Старому трута—жінка молода.

18

Скупий не пан своїх засіків повних,
 А сторож і приставник і невольник.

19

Книги—морська глибина:
 Хто в них пірне аж до дна,
 Той хоч і труду мав досить,
 Дивнії перли виносить.

20

Хто власного ума не має,
 То з книг не вийде ум йому;
 Хто в сліпий на обі оці,
 То що по дзеркалі йому?

21

Клониться дерево, плодом обтяжене,
 Чесний, розумний, і ти так клонись!
 Висохле дерево, безмізкії голови
 Зломляться, та не похиляться вниз.

22

Великі дерева шануй,
 Що плід дають і в спеку тінь;
 А як і плід, бува, хибне,
 Чи ж тінь сама не є добром?

23

Мухи сідають на ранах,
 Бджоли на квітках пахучих;
 Добрий все бачить лиш добре,
 Підлий лиш підле у інших

24

Як військо скликає труба,
 Так янголів Божих скликають
 Сердечні слова.

А в гуслі та флейти де грають
 І брата осуджують, там
 Приховок чортам.

25

Лихвар і п'яниця,
 Це два побратими:
 Сам чорт побратимство
 Зв'язав поміж ними.

26

На двоє сотворено Богом вино:
 Розумним на радість, на згубу дурному;
 Багатство — на двоє теж дане воно:
 На добро милосердним, на згубу скупому.

27

Як від лютого татарина,
Що шаблюкою маха,
 Всі тікають безоружнії,
 Так тікай ти від гріха.

28

Хто з всіми добрий хоче бути,
 Той швидко втратить добрий путь.

Не може при добрі той жити,
 Хто хоче злу й добру служити.

Бо хтівши догодить обом,
 Він швидко стане зла рабом.

29

Від слона на тисяч п'ядей,
 Від коня на сто тікай,
 Від вола на десять п'ядей,
 Зла й на очі не видай.

30

Як метіль прошумить,
 Так загине за мить
 Злий, сльозами людськими годований,
Щезне й слід весь по нім...
 Але добрий — це дім
 На скелі віковично будований.

31

Як запорохи чоловік
 Знести не може ув очох,

Так гордості в душі людській
Не зносить Бог.

32

Хоч би й мертвого міг гнівливий воскресить
То Бог його за гнів його відкине;
В гнівливе серце помисл злий, як нетля
в світло, лине,
Сама згорить, а світла не згасить.

33

Хоча б ти і муки тяжкі потерпів,
А брата свого не любиш,
То все ж ти на вічне життя не доспів,
Лиш дармо дочасне загубиш.

34

Як та опука від скали
Відскакує відлого,
Так кривда людська все паде
На кривдника самого.

35

Вогневі, що ліси палить,
На поміч вітер ще спішить,
Та каганець він загасить.
Так сильний сильного скріпля,
Король рятує короля,
Слабого ж топче й потопля.

36

Наче віз без коліс
Не покотиться до суду

Так своєї судьби
Не дійдеш без праці й труду

37

Молодість у бідності,
Без мами дитина.
Старість у бездітності
То гірка година.

38

Ти сто людей побив у бою
І тим пишаєшся, герою?
Ось цей лиш власну пристрасть поборов
І над тобою він горою.

39

Купа дров і жура —
Що з тих двох тяжче є?
В дровах труп лиш згара,
А в журі все життя.

40

Хоч би все небо папером було,
Хоч би все море чорнилом було,
Зорі б на пера всі перекувать,
Янголи б сіли тим пір'ям писать,
То не списали б — так мудрий прорік —
Мудрости Божої в вік.

III. ПРИТЧІ

•

I

Притча про життя.

Було це в Індії.

Степом безлюдним
Йшов чоловік. І враз напав на нього
Голодний лев. Побачивши звірюку
Ще здалека, почувши рик її,
Почав тікати чоловік щодуху.
Тікаючи, наскочив він нараз
На глибоченну балку. Не було
Часу вертати, не було де схритись,
А звір вже близько. Бачить чоловік,
Що зі стіни безодні, зі стрімкого
Скельного обриву худа берізка
В щілині виросла й вершок зелений
Понад безодню к сонцю піднімає.
Недовго думаючи, він чепився
За ту берізку; держачись руками
За пень її, повис над гирлом темним,
Аж поки, бовтаючи там ногами,
На щось твердого крихту не оперся.
Тоді аж відітхнув і дроз смертельна
Потроху втихла. І почав тоді
Сірома озиратися довкола,
Де він і що з ним?

Перший зирк його
Впав на коріння деревця, що в ньому
Була його єдина опора.
Що за притчина? Глядить: дві миші,

Одна білява, друга чорна, пильно,
Запопадно і ненастанно й прудко
Гризуть коріння того деревця,
Лапками землю порпають, працюють,
Немов найняті, щоб його підпору
Підгризти, підкопати, повалити.
І похололо в того чоловіка
На серці, бо в тій хвилі лев розжертий
Надбиг над пропасть і його побачив
І лютим ревом відгомін збудив.
Не міг його дістати, але люто
Глядів з гори, скавав і землю гриз,
Ждучи, аж він угору знов підлізе.

І глянув вниз у пропасть чоловік.
І бачить, що на дні тієї балки
Страшна гадюка в'ється і широко
Пашеку розкриває, жде лише,
Щоб він упав для неї на поталу.
Померкло в голові у чоловіка,
За серце стисло і холодним потом
Все тіло облилось.

Та враз почув,
Що те, о що опер він ноги, якось
Ворушиться. Зирнув, аж пробі! Це
Гадюка звита в клубок, що в щілині
Дрімала. Рад був скрикнути чоловік,
Та голос в горлі задушив переляк.
Рад був молитися, та тривога вбила
Побожну думку. Наче труп холодний
Він висів, певний, що в найближчій хвилі
Коріння миші підгризуть, гадюка
У ногу вкусить, сил його не стане,
І вниз він упаде змії в пашеку.

А в тім—о диво! На гілках берізки
Побачив той нещасний чоловік

Гніздо чмелів. У щільнику малому
Було там трохи меду, а джмелі
Всі полетіли в поле за пожитком.
І закортіло чоловіка того
Покушать меду. Він всіх сил добув,
Піднявся трохи вгору і устами
Досяг щільник і ссать його почав.
І враз немов рукою відняло
Йому від серця. Солодощі меду
Заставили його про все забути:
Про льва, що вив йому над головою,
Про миші, що його підпору гризли,
І про дракона, що внизу грозив,
І про гадюку, що у стіп сичала.
Про все, про все забув той чоловік,
Найшовши в тих краплинах медових
Несказану, високу розкіш раю.

Готама Будда, Азії світило,
Очима духа бачив цю пригоду
І своїм вірним так про неї мовив:
„Цей чоловік, брати, то кожний з нас.
Життя важке, природа нам ворожа
І тисячі пригод і небезпек
З усіх боків усе нас оточують,
Як того мужа, що там в балці висів.
Голодний лев над нами, то є смерть;
Дракон внизу, то вічне забуття,
Що кожного нагрожуєсь пожерти,
А миші, чорна й біла—день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають.
А та гадюка під ногами, браття,
То наше власне тіло, непостійне,
Слабе і хоре, що нам в кожній хвили
Назавсідги відмовить може служби.
А та берізка, за яку вчепившись,
Міркуємо спастися від заглади,
Це людська пам'ять—щира та коротка.

Нема нам виходу із того горя,
Нема рятунку. Та одно лиш нам
Лишилось, те, чого ніяка сила,
Ніяка нам пригода взять не може:
Це чиста розкіш братньої любови,
Це той чудовий мед, якого крапля
Розширює життя людськеє в безмір,
Підносить душу понад всю тривогу,
Над всю турботу із-за діл минучих—
В простори, повні світла і свободи.
Хапайте сквапно каплі ті, брати!
Бо лиш в тому, що серце ваше чує,
Чим груди повні, чим душа живе,
У розкоші любови та бажанню
Братерства, у надії, у змаганню
До вищих, чистих цілей є ваш рай.“

II

Притча про віру.

На Цейлоні святому
Є кипарис високий,
Розкішний, тисячлітній,
У світі самотній.

Журчить з його коріння
Малесенький потічок;
Ніхто не тямить, щоб він
Зронив один листочок.

Як перший лист ізронить,
То твердо вірять люди:
Хто з'їсть отой листочок,
Той вічно жити буде.

І довгі вже століття
Побожні буддисти
Стоять під кипарисом,
Читають акафісти.

Звернувши очі вгору,
Перебирають чотки,
І ждуть, аж з кипариса
Впаде той лист солодкий.

І ждуть собі безсмертя,
І мруть один за одним,—
Нові приходять з серцем
Прагнущим і голодним.

І ждуть того листочка—
Ніяк не відірветься!
І ждуть і мруть в тій вірі,
Що хтось його дождеться.

.

III

Притча про любов.

До Йосифа в Єгипті так
Сказав облесливий дворак:

„Ах, пане, страх тебе люблю
За добрість, за красу твою!“

Та Йосиф знав ціну тих слів,
І дворакові відповів:

„Минувше ти збудив сумне...
Мій друже, не люби мене!

„Отець любив мене й жалів—
За це братів на мене гнів,

„За це в рові я смерти ждав,
За це невольником я став.

„Потім Пентефрія жона—
Любила страх мене вона,

„Та за любов її дарму
Попав я на сім літ в тюрму.

„Тож нині... щиро признаюся,
Любви твоєї страх боюся!“

IV

Притча про красу.

Аристотель мудрець Олександра навчав
І такий у альбом йому вірш написав:

„Більш ніж меч і вогонь і стріла і коса
Небезпечне оружжя жіноча краса.

„Тільки мудрість, наука і старші літа
Подають проти неї міцного щита.“

Аристотель мудрець по садочку гуля,—
Бач, Аглая іде і очима стріля!

Та Аглая, котрої надземна краса
Звеселяє людей і самі небеса;

Та їдких її слів і шпаркого ума
Всі боялися, навіть цариця сама.

Аристотель дівчині гаразд придививсь,
Як повз нього ішла, низько їй поклонивсь.

І промовив: „Аглає, благаю, молю!
Над всю мудрість, над сонце тебе я люблю.

„На часок-волосок вволи волю мою!
Чого хоч, зажадай, я для тебе зроблю.“

Усміхнулась Аглая. „Це ж почесть мені,
Що на мні зупинив свої очі ясні

„Той мудрець, що пишаєсь ним Греція вся,
Що умом обняв землю, зглибив небеса.

„Я твоя. Що захочеш, зо мною чини,
Лиш одну мою просьбу в тій хвилі сповни.

„По саду тім, де в'ються доріжки круті,
Пів години мене провози на хребті.“

Усміхнувся мудрець. Дивні примхи в дівчат!
Та дарма! Обіцявсь, то вже годі бурчать.

І хламиду він зняв і рачкує піском,
Його очі Аглая закрила платком,
І сидить на хребті й поганяє прутком.

Так заїхали враз аж на площу садка,
Де під тінню дерев край малого ставка

Олександр сидів, його мати й весь двір,—
Срібний сміх там лунав і пісні й бренькіт лір.

А Аглая кричить: „Ну, мій ослику, ну!
Ще мінуточки дві! Ще мінутку одну!“

Аж у круг двораків його дівка пуста
Завела і зіскочила живо з хребта,

І платок із очей поспішила знять...
Що там сміху було, то й пером не списать.

Аристотель мудрець Олександра навчав
І такий у альбом йому вірш написав:

„Більш ніж меч і вогонь і стріла і коса
Небезпечне оружжя жіноча краса.

„Ані мудрість, наука, ні старші літа
Не дають проти неї міцного щита.

„Це я сам досвідив. Лиш мертвець та сліпець
Може бути проти неї надійний борець.“

V

Притча про циязнь.

Вмираючи, покликав батько сина,
Що був його єдина дитина,

І мовив, звівши голову стару:
„Мій синку, швидко я мабуть умру

„Дав Бог мені прожити много літ,
Добра надбати і пізнати світ.

„Добро тобі лишаю. Не марнуй
Його, та й понад міру не цінуй.

„Не думай в нім мету життя знайти,—
Це сходи лиш до вищої мети.

„Та крім добра ти маєш, синку, те,
Що найважніше—серце золоте,

„Досить науки і здоровий ум,
І вже пройшов ти молодости шум.

„Одного лиш бажаю ще тобі,
Щоб мав ти друга щирого собі.“

Син мовив: „Татку, дяка вам і честь.
Та в мене друзів щирих много єсть.“

„О, синку, много при їді й вині,
Та в гору помогти—напевно ні!

„Я сімдесят п'ять літ проживши, вспів
Знайти одного лиш—та й то на пів.“

„Ні, татку—мовив син,—з моїх друзяк
Піде за мене кожний хоч на гак!“

Всміхнувся отець. „Щасливий, синку, ти,
Та я би радив пробу навести.

„Заріж теля і запакуй у міх,
А ніччю йди з тим до друзяк своїх

„Скажи: „Біда! Я чоловіка вбив!“
Проси, щоб захистив тебе і скрив.

„Своїх отак попробуй, а потім
Застукай і в мого друга дім.“

Послухав син. Як смерклося цілком,
Пішов важким нав'ючений мішком.

До друга найлюбішого воріт
Застукав: „Живо, живо відчиніть!“

Явився друг. „Це що тебе жене?“
„Я чоловіка вбив! Сховай мене!“

Та цей, не відчиняючи воріт,
Сказав: „Тікай! Чи ще мене й мій рід

„Ти хочеш у тяжку біду вплескати?
Аджеж коли почнуть тебе шукать,

„То де ж підуть насамперед? Сюди!
Бо знають, що я друг твій! Геть іди!“

Пішов по інших своїх друзьях син,—
Не скрив його, не втішив ні один.

А дехто мовив: „Забирайся ти!
Я зараз мушу властям донести.

„Аджеж всі знають, як дружили ми,—
Ще скажуть, що до спілки вбили ми.“

Оттак всю ніч продвигавши свій міх,
До батькового друга він прибіг.

„Рятуйте, дядьку! Я людину вбив,
Та вже й у місті шуму наробив!

„Ось труп! Там десь погоня вже жене!
Ой пробі, скрийте трупа і мене!“

Старий живенько замки відкрутив
І з міхом парубка в свій дім пустив.

„Ну, ну, ходи, небоже, скрийся тут!
А трупа десь я впру в безпечний кут.“

Замкнув ворота, взяв на плечі міх—
Та парубок упав йому до ніг.

„Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні!
Ніяке зло не сталося мені.“

І він сказав йому батьківську річ
І все, що діялося з ним цю ніч,

І як подвійно тут він скористав:
Фальшивих друзів збувсь, а вірного пізнав.

VI

Притча про вдячність.

Мороз був лютий, сніг і завірюха,
По вулиці голодний пес блукав: •
Обмерз, продрог, здається, пушка духа,
Надармо страви й захисту шукав.

Аж чоловік найшовся милостивий,
Впустив до хати пса і обігрів.
Пожалував його, як друг правдивий,
І їсти дав того ж, що й сам він їв.

Та пес, нагрівшись у теплій хаті,
Спочивши і наївшись досить,
Замість подяки став гарчать, брехати,
Ще й кинувся хазяїна вкусить.

Подібний ти до нього, брате милий:
Не тямиш, хто добро тобі зробив,
А тих, що розуму тебе навчили,
Як часто ти зневажив, оскорбив!

VII

Притча про покору.

Два їзди́ були раз: митар
І вельможний фарисей;
До мети взяли́ся бігти.
Хто допаде? Той чи цей?

Ця мета — життя у небі.
Щоб до неї дочувать,
Фарисей за́пріг два коні:
„Чеснота“ одного звать,

Піст, молитва, дари вбогим.
Хто був дру́гий, кінь? Та ба!
Гордість, злобная обмова
І гидка самохвальба.

Шарпнули оті два коні:
Цей сюди, а той онтам,
Розірвали віз на двоє,
Проваливсь їздець і сам.

Тим часом убогий митар
Шпаку „Смирність“ як запряг,
То помалу, але певно
До мети свій віз дотяг.

VIII

Притча про правдиву вартість.

Асока цар премудрий, милосердний
До ради царської звик був просити
Пустинників, аскетів, богомольців,
І пильно слухав, що вони казали.

Та це не в смак було його міністрам,
Дорадникам, вельможам, генералам
Сидіти поруч старців у лахміттю,
І стали нарікати на царя.

Одного дня поклав він перед ними
Дві скриньки. Перша, щиро-золота,
Ясніла від каміння дорогого;
Друга ж була звичайна, дерев'яна,
А шпуги позаливані смолою.

І мовив цар: „Мої міністри любі,
Котра з оцих скриньок вартніша буде?“

І одноголосно сказали всі:
„А вже ж вартніша ця золота!
Як можна, царю, навіть прирівняти
До тої позасмоляної скриньки!“

То цар велів скриньки повідчиняти.
І глянь: у золотій лежало стерво
Гидке, вонюче, так що мимоволі
Усякий аж ухопився за ніс.

А в смоляній лежали гарні перли
І пахощі і дорогі каміння
Безмірної ціни. І дивувались
Міністри, генерали та вельможі.

А цар сказав до них: „Ну, що ж тепер?
Чи справді скринька золота вартніша?“

І строго глянувши на них, сказав:
„Ця скринька золота, це ви панове!
Назверх коштвна, гарна та блискуча,
Внутрі ж у вас незгода, гниль і зрада.

„А ця засмолена, це ті аскети,
Ті жебраки, старці та богомольці,
Що зверхньої краси давно зреклися,
За те з душі своєї гнів і зависть
І пристрасть випололи наче хопту,
А досвідом і розмислом глибоким
Свій ум неначе сонце прояснили.“

Так ось вам, золоті скриньки, наука,
Не надто гордувати смоляними,
Поки не бачили тих пахощів,
Перел, клейнотів, що є в них укриті.

IX

Притча про нерозум.

Стрілець сильце заставив,
Спіймалась пташка вмиць;
Він взяв її, щоб зараз
Головку їй скрутить.

Залебеділа пташка:
„Ой, стрільче, стій, пожди!
Я, пташечка маленька,
Що з мене тут їди?

„Пусти мене на волю,
Я дам тобі за те
Три добрії науки
На все твоє життя.“

Стрілець мій здивувався.
„Чи бач, ця дробина
Мене навчати хоче!
Ну, що там зна вона?“

І мовить: „Добре, пташко!
Коли з твоїх наук
Я хоч що то змудрію,
Тебе пушу я з рук.“

І мовить птах: „Не жалуй
За тим, чи зле, чи гоже,
Що сталося раз і більше
Відстатися не може.“

Стрілець подумав: „Правда!
За тим жаліть не гоже,
Що сталося раз і більше
Відстатися не може.

І мовить птах: „Не рвися,
Завдавши серцю скрути,
Що зробиш — розробиш,
Минуле знов вернути.“

Стрілець подумав: „Правда!
Шкода бажань і скрути,
Що зробиш — не розробиш,
Що сталося — не вернути.“

І мовивть птах: „Ніколи
Не вір ні в які дива,
Не вір ні в яку вістку,
Що просто неможлива!“

Стрілець подумав: „Правда!
Чимало плещуть дива,
А розміркуєш — скажеш:
„Це сплітка неможлива!“

„Гаразд — сказав він — пташко!
Не злі твої науки.
Лети ж собі й стрільцеві
Не попадайся в руки.“

І пурхнула пташина,
На близькій гілці сіла,
І до стрільця звернувшись,
Таке йому повіла:

„Ей, та й дурний ти, стрільче,
Що дав мені здуриться!
А мною ти, небоже,
Міг добре поживиться!“

„Бо знай, в моїй утробі—
Якби ти знав оце!—
Є перла так велика,
Як струсове яйце!“

Стрілець аж зойкнув з жалю.
„А, що ж я наробив,
Що так без застанови
Великий скарб згубив!“

І він підбіг під гілку
І скочив, що є сил,
Щоби спіймати пташку,—
Та ба, не має крил!

А потім мовив: „Пташко,
Пташиночко моя!
Вернись до мене! Буду
Тобі за батька я.

„У клітку золотую
Всаджу тебе я сам,
І все, чого захочеш,
Тобі я радо дам!“

Пташина відповіла:
„Дурний ти є, як був!
Всі три мої науки
Відразу ти забув!

„Зробив ти добре діло.
Мені летить велів!—
І зараз по хвилині
Сам того пожалів.

„А потім забажав ти
Мене дістать ще раз,
І просьбою вернути
Назад минулий час.

„А чом? Бо несуразним
Повілив ти словам,
Що в мні є перла більша
Удвоє, ніж я сам.“

Х

Притча про радість і смуток.

Два сусіди жили поруч себе рядом:
Цей весілля справляв, а другий похорон.

В одній хаті ридання і плач над мерцем,
В другій хаті музика і спів над вінцем.

Тут на мари мертвого кладуть і голосять,
Там до шлюбу рушають і дари виносять.

Одним шляхом везуть і труну й молодят,
Один піп погребе й буде шлюб їм давать.

І веселі й сумні вернуть з церкви ураз,
І певнісько ці й ті спільно вп'ються за час.

Це не казка, брати, тільки образ мабуть,
Як у парі в життю смутки й радощі йдуть
І ці й ті до одного кінця нас ведуть.

XI

Притча про піст.

Раз цар один на ловах заблудився
Посеред гір і не було нікого
При нім, щоб з ним хоч словом обмінився.

І зголоднів. А мав з собою много
Їди, та страва в рот йому не йшла,
Бо він обідать звик серед шумного

Кружка жінок і слуг. Та ось з села
Далекого пастух іде до стада,
І стежка повз царя його вела.

І цар зрадив. „А ось мені розрада!“
І крикнув пастуху: „Здоров був, брате!
Будь тут мені як вся дворян громада!

„Ходи, сідай зо мною враз снідати,
Бо не привик я їсти сам один.“
„Здоров був, царю!“—став пастух казати.

„Не може твій покірний селянин
Снідать з тобою. Це йому не слід.“
„Не може?“,—скрикнув цар.—„З яких причин?“

„Бо запросив мене на свій обід
Ще старший цар від тебе, цар безодні,
Цар неба і землі, цар на весь світ.

„Я, царю любий, піст держу сьогодні.“
„Га, добре діло!“—мовив цар.—„Та знай:
Я цар, оба ми втомлені, голодні...”

„Для мене, братіку, свій піст зламай!
Снідай зо мною, завтра пость всю днину.“
„Я радо, царю, це зроблю, лиш дай

„Мені поруку певну, незрушиму,
Що доживу до завтрішнього дня
І проживу всю днину ту і встигну

Сповнити те, що Богу винен я.“
Зворушили царя слова ті пастухові.
Він мовив: „Справді, не мені рівня

„Той цар і з ним я не стою у змові.
Тобі поруки я не можу дати!
Іди й йому ти вірно встійся в слові!“

Пастух пішов, а цар сів сам снідять.

ХІІ

Притча про смерть.

Асока цар премудрий, милосердний —
Були колись такі царі на світі —
З цілим двором раз їхав через місто
І вздрів аскетів двох — худих, блідих,
В одежах із кори та бур'яну.
Швиденько зсів з коня могутий цар
І підійшов до них і поклонився
Їм до землі і цілував їх ноги,
Благаючи благословенства в них.

Не любо це було його дворянам.
„Занадто цар унижує себе
Перед неробами та жебраками!“
Та не посмів ніхто цареві в очі
Сказати це. А був там царський брат,
То цей почав цареві докоряти.
Мовчав Асока, не сказав ні слова,
І вечером у двір вони вернули.

А був у краю звичай старосвітський:
Коли кого на смерть засудить цар,
То перед дім його шле трубача;
І перед чийм домом цей затрубить,
Тому на завтра треба смерті ждати.

То цар Асока ще в той самий вечір
Шле трубача з смертельною трубою
Перед свого брата дім. Заграла
Труба зловіща. Похололо в серці

У брата царського. Хоч він не чув
Ніякої провини за собою,
Та знав, що царська невідмінна воля.

Всю ніч не спав нещасний, все тремтів,
Ридав, зідхав, робив порядок дома.
А рано у невольницькій одежі,
Присипавши волосся пилом, шнур
На шию зашиливши, він пішов
У царський двір і став перед царем.

„Це що такого?“—запитав Асока,
Ніби дивуючись.—„Чого ти, брате,
Ідеш в такий невольничій подобі?“

„Ти, певно, ліпше знаєш це, мій царю!
Я знаю тільки те, що вчора з ночі
Труба смертельна перед моїм домом
Заголосила. Я готов на смерть.“

Та радісно обняв його Асока.
„Ну, бачиш, брате, як ти налякався,
Хоч знаєш, що твій цар є враз твій брат
І що ні в чому ти не винуватий.
А вчора сам ти докоряв мені,
Коли корився я перед старцями;
Аджеж вони такі ж посланці смерти,
Посланці Всемогучого Царя,
Що нам не брат, не сват і не рідня
І в кожній хвили може нас покликать
На суд свій строгий. Ці його посланці
Грізніші, ніж моя труба смертельна.
От тим то я корився перед ними
На знак, що розумію їх призив.
Прости мені тривогу цієї ночі,
Та уважай на ті смертельні труби,
Які Господь раз враз нам посилає,
Щоб не застав нас сонних, неготових
Його призив могучий. Будь здоров!“

IV. ЛЕГЕНДИ

»

I

Арот і Марот.

Як согрішив Адам у раї,
А потім людський весь народ
В тяжких гріхах почав бродити,
Два янголи, Арот, Марот.

Сказали Богу: „Боже Батьку,
Невдалий твір твій—чоловік!
От бач, твою зневажив волю,
З твого шляху геть утік.

„Таку малесенькую пробу,
Як ти йому в тім раю дав,
І тої не вдержав, безтямний,
І волю він твою зламав!“

„А ви б, міркуєте, вдержали?“
Господь до янголів прорік.
„Ах, Господи!—Арот аж скрикнув,—
Що янгол, то не чоловік!“

„Ну добре, йдіть до Вавилону!
Людей неправедних судить.
Судить по правді, та вважайте,
Самі в покусу не впадять!“

Гуде по Вавилоні слава,
Загомонів увесь народ:
Судді преправедні явилися
Арот і брат його Марот.

Мов звіря дикого з оселі,
Так кривду з-між людей женуть,
Розсуджують царів і бідних
І з шляху правди не схибнуть.

Радіє люд. Одна в задумі—
Астарте, віщая жона.
„Не віриш?“— люд її питає.—
„Попробую“—рекла вона.

На другий день препишно вбрана
Вона в судилище пішла,
За нею ж повний жбан рабиня
Вина солодкого несла.

„Послухайте, судді правдиві,—
Вона розсудливо рекла,—
З мого саду бистра річка
На млин сусідові текла.

„В сусіда жінка язиката
Мене неславить; за цей чин
Я відкопать веліла річку,
Ось і стоїть сусідів млин.

„Сусід мене з слізьми благає
На млин пустити воду знов,
Бо це ж увесь його прожиток,
Його й дітей, п'ятьох голов.

„А я тверджу: не має права
На воду ту отой мужик,—
Та воду я пушу із ласки,
Як жінці виріже язик.

„Цього не хоче він зробити,
І млин його сухий стоїть.
То ж вас питаю: чи по правді
Зробила я? Судді, скажіть!“

„Не добре ти зробила, пані!—
Сказали враз Арот, Марот,—
Вітця й дітей за те карати,
Що завинив жіночий рот.

„Клеветницю пізви до суду,
Сама зневаги ти не мсти,
А річку із свого саду
Сусідові на млин пусти!“

І врадувалася Астарте.
„О, веселись, душе моя,
Що праведних таких і мудрих
Суддів знайшла нарешті я.

„Всі царськії судді признали
За мною правду, та пекло
Мене сумління, що тим людям
Роблю я кривду й люте зло.

„О, звеселюся нині з вами!
Ви шлях вказали в темноті!“
І налила вино перлисте
Вона в три кубки золоті.

Міркують янголи: „На кривду
Вона не хоче нас підбить.
Ми ж видали вже суд правдивий!“
І прийнялись вино те пить.

Та швидко кров у них заграла.
Одні їм зорі й небеса,
Один їм рай, одна їм правда,—
Астарти дивная краса.

„Склонись до наших просьб, о пані,
Пробудь цю нічку з нами тут!
Дамо тобі, чого бажаєш,
І інший видамо засуд.“

Смієсь Астарте, доливає
Вина, піддразнюючи їх.
„Засуд свій ви змінить готові
За нічку пестошів моїх?

„Не хочу іншого засуду.
Пощо мені богів гнівить?
Я з вами ніч одну пробуду,
Та ось що мусите сповнить:

„Скажіть мені те тайне слово,
Що вас у небо підійма,
Веде перед престол Господній!
Тоді віддамся вам сама.“

Вином розпалені й любов'ю
Шепнули їй те слово вмить.
Смієсь Астарте, доливає
Вина, ще дужче їх дразнить.

„Ні, я роздумала! За слово
Своєї чести не продам.
Пощо мені воно? Чи нам же
Іти по янгольським слідам?

„Прощайте, судді!“—„Стій“—ревнули
Арот безтямний і Марот.
На неї кинулись мов звіри,
Насильно їй заткнули рот,

„Ти наша! Не гадай тікати!
Даремно просьб і слів не трать!
Ми сильні! З наших рук тебе вже
Й сам Бог не зможе відібрати.“

В тій хвилі шарпнулась Астарте,
Таємне слово прорекла
І щезла разом. З рук насильних
Вона до Бога утекла.

Сказала Богові всю правду.
„Гаразд зробила, доню, ти!
Іди ж тепер і до схід сонця
На небі зіркою світи.“

Арота ж і Марота к собі
Покликав Бог і так прорік:
„Ну, хлопці, встереглись покуси?
Що янгол, то не чоловік!

„Скажіть самі, як вас карати?
Чи в пекло, де чорти є всі,
Чи волите до суду висіть
Стрімглав онтам на ланцюзі?“

І на лице своє в покорі
Упали янголи й рекли:
„Карай нас, Господи, дочасно,
Лиш в пекло між чортів не шли!“

Край Вавилона рів глибокий.
Арот з Маротом досі там
На ланцюзі за ноги висять
На пам'ять праведним суддям.

II

Указ проти голоду.

Голод вибух в перськім краю:
В найбагатших городах
Бідні з голоду вмирають
По бульварах і садах.

Вчув це Періс, цар суворий,
І розлютивсь. „Що це знов!“
І на голод спосіб скорий,
Не міркуючи, знайшов.

До славетних магістратів
Найбагатших в краю міст
Пописав і попечатав
Власноручно цюю вість:

„Цей указ мій царський, строгий
Всяк у серце хай бере:
Де один у місті вбогий
З голоду від нині вмере,

„Там я багача одного
Взять велю—чи круть чи верть,
Голодом в тюрмі підземній
Заморю його на смерть“.

І указ цей чудо справив:
Хоч як хліб подорожів,
Бідний все мав хліб і страви,
А багач не зубожів.

III

Побіда.

Халіф Абдельмалік святкує перемогу
У куфському замку. К кінцеві обіду
Від війська посли
Криваву голову в місі внесли.

„О царю—сказали—твій ворог неситий,
Давніший халіф наш Масаб уже вбитий.
Горда та буйна
Його голова—в цьому місі вона“.

І мовив халіф: „Отой замок відлюдний,
В котрім такий дар я отримав пречудний,
Від нині я вмигь
Весь золотом кажу і шовком оббить“.

Праворуч халіфа старенький Ібн-Румі
Сидів і понурив чоло у задумі.

„Старий, ти чого
Похнюпивсь? Не радий із щастя мого?“

„Хай буде звеличане ймення Господнє!
Аллах тобі, пане, шле радість сьогодні,—
Та я нагадав,
Які вже я види в цім замку видав.

„Літ тому півсогні у стіп Обейдалли
Так само Гуссейнову голову клали
Від війська посли,
Що тут з боевища її принесли.

„Літ десять минуло, і труп Обейдалли
Так само в підніжжя Мхотару поклали
Від війська посли,
Що тут іще теплим його принесли.

„Літ десять минуло, халіфа Мохтара
Така ж з рук Масаба наскочила кара:
Ось тутка посли
Мохтарову голову в місі внесли.

„І мовив Масаб: «Оце місце блаженне
Мармуром блискучим хай буде вмощене!»
І ось, мов жива,
На цьому мармурі його голова“.

Халіф Абдельмалік поблід, стрепенувся,
А потім з тим словом до слуг обернувся:
„Гей, хлопці, а гов!
Зруйнують цей замок до самих основ!“

IV

Un coeur simple ¹ (Свята Доместіка)

Б'є неков созданіє нізу главу
імуще. І разгніва ся дому вла-
дика і всади ю в темницю. По
многих же днєх изведоша ю і вак-
лаша і распаша на дрєві. Ризи єи
огнем сожегоша ся, плоти же и
крови єя всі причастихом ся.

*Напис на окладці одного
старого рукопису.*

Правило віри, скромности взірець,
Жила собі Доместіка святая,
Своє сховавши світло під корець,
Служила у безбожного глитая.

Хоч давній, славний був у неї рід,
Вона ні трохи ним не величалась;
Щоб згорда й не поглянути на світ,
Раз-в-раз чолом аж до землі схилялась.

Носила одіж грубу, шерстяну
І кістяні тіснії черевики!
Не стелено їй подушок для сну,
Не грали їй при збудженню музики.

З безмірної покори спала все
В тісній, вогкій, вонючій халабуді;
З хазяйського стола що впало, це
Було її поживою по труді.

¹ Просте серце.

Хоч в бруді й вогкості жила як звір,
Та чистоту над все вона любила;
З таких речей обчищувала двір,
Котрих ніхто не взяв би і на вила.

Щоб тіла грішного всмирити жар,
Лягала і в кропиві і в баюрі;
За те їй дав Господь преславний дар
Наперед віщувати слоти й бурі.

Та ворог святости, злий дух, піддав
Її хазяїнові думку грішну,
І цей святої тіла зажадав,
І вкинуть дав її у тьму кромішну.

Три місяці страждала там вона,
Не піддалась забаганкам чортячим.
І розпалив хазяїна Сотона,
І цей гукнув: „Сюди її! Побачим!“

І привели святую, що в ту мить,
Піднявши голос, заспівала дзвінко.
Та кат її почав ножа гострить
І крикнув: „Пар но там окропи, жінко!“

І зв'язану на дворі розтягли,
І гострий ніж у білі груди вбили,
На стид одержу з неї всю зняли,
Стрімглав за ноги на хресті прибили.

Що далі діялося там, на те
В страсі лице своє закрий, о Музо!
Як на солом'янім вогні святе
Смалили тіло, як пороли пузо...

Як муж жорстокий, лютії жінки
Своє погаке довершили діло,
Виймали серце, легке, печінки,
Як на шкamatтя шматували тіло.

Не підіймається рука списать
Усі оті нечувані знущання;
Та сльози щирії з очей біжать
І рвуться з серця щирії зідхання.

Доместіко! Тебе я все співають
Готов. Не май же жалю. ні кришинки!
В здоров'ю дай і в смаку поживать
Твої кишки, ніжки, ковбаси й шинки!

V

**Життя і страждання і спіймання і смерть і муки
і прославлення преподобного Селедія.**

Скривати тайну царськую
Потрібно і конечно,
Бо як її розпапляеш,
Загинеш небезпечно.

Та крити Божії діла
Негарно, навіть грішно;
Не скриєш Божої хвали,
Лиш сам загинеш вічно.

То й я, лякаючись судьби
Раба, що на розробок
Повірений йому талант
Без діла скрив у сховок,

Бажаю оспівати вам,
Що стане духу мого,
Життя, страждання, муку й смерть
Селедія святого.

Хто були родичі його,
В якій жили країні —
Незвісно; сам він змалку жив
У водяній пустині.

На вічний взір аскетам всім
Не їв він хліба й м'яса;
П'явки і хроби водяні —
Його вся страва ласа.

Олії , молока, вина
Не заживав він зроду;
Для дужчої покути пив
Морську солону воду.

Думками Бога хвалячи,
Держав обіт мовчання,
І ані слова не прорік
Від роду до сконання.

Важке зідхання, це була
Його мольба глибока;
Весь вік прожив, зідхаючи,
Не зажмуривши ока.

Не мав він дому ні житла,
Лиш сам пісок та скали;
Мав плащ один із гострих блях,
Що в тіло повростали.

Та на святого напосівсь
Один король сердитий,
З оружьем і дрекольми
Пішов його ловити.

Пророцьким духом чуючи,
Що час його зближався,
З пустині вибрався святий,
На світло показався.

Тут вороги обпутали
Його кругом сильцями,
І до царя взялися гнать
Страшними палицями.

То цар безбожний крикнув: „Гей!
Беріть його, тримайте!
Йому живіт живцем поріть,
З його нутро мотайте!“

Для болю дужчого велів
Солити свіжу рану,
Та тим ще злість не наситив
Мучительську, погану.

Живе ще тіло у бочки
Велів він натоптати,
Поганцям хтів таким, як сам,
Ті мощі в дар післати.

Не допустив всесильний Бог
До крайнього скандалу,
Щоб мощі праведника йшли
Поганцям на поталу.

Три дні й три ночі вітер бив
Судно на Чорнім морі.
Вже думав цар: „Скінчився світ,
Погасло сонце й зорі“.

Аж сам Селедій мученик
На них змилосердився,
І моряку одному в сні
Прославлений явився.

І мовив: „Бог за смерть мою
Карати вас не буде,
Та труп мій ви везіть на Русь
Між православні люди.

„Нехай вони в великий піст
Живуть із тіла мого
І славлять Бога й згадують
Селедія святого.

„Хай постять так, як постив я,
Доступлять в Бога ласки,
Ідять мене і воду п'ють
І ждуть Святої Паски.

„Як їх патрон, я відчиняю
Ім буду неба брами,
Пісний Селедїй рай знайду
З пісними русинами“.

І сталось так. І відтоді
Всі русини голодні
Селедїя святого чтять.
Дивні діла Господні.

VI

Легенда про вічне життя.

1

Олександр Великий весь світ звоював,
І оце в Вавилоні мов бог раював.

А побожний аскет вік в пустині прожив,
І молитвою й постом богині служив.

Наче сонце, що разом прогонює тьму,
Так богиня в опівніч явилась йому.

Прихилилась і мовить: „Мій вірний слуго,
Чим тебе вдовольить? Чи бажаєш чого?“

• Аскет мовить:

„Хоч яке це життя і трудне і сумне,
Дай, щоб старість і смерть минули мене“.

Богиня мовить:

„Ну, як це в тебе дар найцінніший з усіх,
На ж тобі цей малий золотистий горіх,

„Одну нічку не спи, один день промовчи,
І, очистивши ум, цей горіх розтовчи.

„Шкаралущу в огонь, а розкусиш зерно,
Дасть тобі молодим вічно жити воно“.

2

Цілий день промовчав і не спав усю ніч
І готовивсь аскет на велику річ.

Ось вогонь розпалив із пахучих полін
І кадило в огонь щедро кидає він.

І закони Господні проходить умом,
Щоб очистити ум, не схибити притьмом.

Та ось сумніви в серці повстали страшні:
„Вічно жить—молодим—ну, по що це мені?

„Чи вертати у світ, де панує борба?
Чи ось тут вічно жить? Це ж безумство хіба!

„О, богине, прости! Я згрішив, бачу сам!
Та безцінний твій дар комусь іншому дам.

„У нас цар молодий, богорівний наш цар!
Богорівним зовсім його зробить твій дар.

„Мільйонам він сонце, життя є нове,—
Для добра мільйонів хай вічно живе“.

3

Олександр Великий весь світ звоював,
Та дівчини рабом себе він почував.

Персіянки Роксани предивна краса
В його серці горить, мов пожар, не згаса.

Ув обіймах його та красуня горда
Наче тав, на груди його припада.

Та хвилина мине і він чує, що ось
В її серці вороже ворухиться щось,

І в очах, ще вогких від любови і жаги,
Дикі іскри горять, наче злі вороги.

З її уст вилітають бажання страшні—
Це бажання пожарів, убивства, різні.

Їй опертись король не здоліє й на мить:
Там згорів Персополь! Завтра Суза згорить!

Кліта вбив при вині! Чи любов це, чи чад?...
День-у-день із небес його кидає в ад.

4

Олександр Великий богині моливсь:
„Дай, богине, щоб нині весь світ проваливсь!

„Або дай, щоб скінчилася мука моя,
Щоб я знав, чи богиня вона, чи змія?

„Чом міняється так, скільки є в дні годин?
І чи в серці її я паную один?“

В тій хвилині аскет перед ним опинивсь
І покірно царю до землі поклонивсь.

„Вічно жий, царю мій! Хай твої вороги
Згинуть! Ось тобі дар від твого слуги.

„Не згордуй! Цей малий золотистий горіх—
Від богині це дар! Моя гордість, мій гріх“.

І він все розповів, відки має цей плід,
Що робить, щоб богині сповнить заповіт.

„Мільйонам ти сонце, добродій еси,—
Будеш жити вічно юний, як плід цей з'їси“.

5

„Вічно жити! Молодим! Справді, Божеський дар!“
І великим, безсмертним почув себе цар.

„Вічно жить! Молодим! А вона? А вона?
Постаріє, зів'яне, мов квітка марна!

„Що без неї життя? Сонце? Небо? Сам рай?
З нею жить! Або радше ти сам умирай“!

Вже й не думає цар, до Роксани біжить,
„Серце, ось тобі дар: вічно в юності жить!“

І сказав їй усе, відки має цей плід,
Що робить, щоб богині сповнить заповіт.

„Коли любиш мене, моє сонце ясне,
Дасть безсмертя обом нам зерно те дрібне.

„А не любиш..“—урвав. — „Кого хочеш, люби!
Ось тобі цей горіх! Що захочеш—роби!“

Зчервоніло дівча, в личко вдарила кров,—
Олександр не ждав її слова—пішов.

6

Гей, Роксано, красуне, що думаєш ти?
Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти?

Не про те! Інший жар в її серці горить!
Інший бог там живе! Інший цар там царить.

Він мета її мрій, осолода очей,
Над усіх милий їй генерал Птолемей.

Хоч не любить її і холодний, як лід,
Вона рада свій вік дати за сам його вид.

„Вічно жить молодій, а без нього? О, ні!
Краще він хай живе, дасть безсмертя й мені!

„Ну ж, допоможе цей плід його серце здобуть!
А як ні, то мені краще в світі не бути“.

Птолемея знайшла і дала йому плід,
І сказала, який в нім лежить заповіт.

А як ніч надійшла, вона тихо пішла,
Олександру в вино трути-зілля влила.

7

Занедужав король, важко стогне, кричить,
А Роксана при нім не ридає, мовчить.

Головами хитають старі лікарі,
І тривога, як ніч, залягла у дворі.

По всім краю йде вість, наче змора та сон,
І сумує весь край, і рида Вавилон.

Ось у строях, білилах, рум'янах ціла,
В Олександрів покій куртизана вийшла.

„Вічно жий, царю мій, на потіху для всіх,
Ось від мене тобі чудотворний горіх!

„Від богині це дар. Як з'їси те зерно,
Вічно жить тобі дасть вічно юним воно“.

Спалахнув Олександр. „Нещасна, дрижи!
Від кого маєш плід цей? По правді скажи!“

Та дівча не дрижить, не спускає очей:
„Мені дав його твій генерал Птолемей“.

8

Олександр у болях жорстоких лежав
І в руці своїй плід чудодійний держав.

„Вічно жить і любить! День за днем! День
від дня!
А життя—то борня! А любов—то брехня!

„Вічно жить у борні! Биться в сітях брехні!
День за днем! День за днем! Без кінця! Ні,
ох, ні!

„Не для нас, о богине, твій божеський дар!
Хоч над світом я цар, та над серцем не цар.

„Міліони людей можу вбить, погубить,
Та чи змушу кого мене вірно любити?

„Вічно жить! О, богине, це жарти, це сміх!
Вічне щастя чи дасть цей чудовий горіх?

„Ні, богине! Візьми свій дарунок назад!
Я в Нірвану волю, чи в Олімп, або в ад!“

9

Серед болю в постелі підводиться цар,
І побожно цілує чудотворний той дар,

І в тріскучий вогонь із пахучих полін
Чудотворний горіх бистро кидає він.

І здалось, що вже біль не так люто палив,
Мов би в збурену кров охолоди налив.

Прояснів його ум, серце збулось химер,
А в опівніч саму Олександр умер.

.

V. ПО СЕЛАХ

I

На Підгір'ю села невеселі
Простяглися долом-долинами,
Мов край шляху на твердій постелі
Сплять старці, обвішані торбами.

Понад річку верби головаті
Довгі віти в воду похиляють;
Журавель поскрипує при хаті,
Босі діти по двору гуляють.

З-поміж верб та груш та яворини
Чорні стріхи глипають, нагнувшись,
Мохом вкриті, корчами калини,
Мов на вітер ті сичі, надувшись.

Похилились смерекові стіни,
Там і сям стемпльовані дрючками,
Мов каліки, ждуть собі заміни,
Щоб спочить розбитими кістками.

Сліпуваті та тісні віконця
В старосвітських засувах ще ходять.
Чи лякаються ясного сонця
Ті, що вік свій в тих хатах проводять?

Не видати комина на хаті;
Вранці дим всю хату заповняє,
З стріхи буха, в'ється по загаті,
Хапле очі, сльози витискає.

В хаті піч трохи не в півкімнати
З запчіком і припічком із глини,
Вічно тепла—то жолудок хати,
Величезний, як живіт дитини.

Хліб і страва—тут найстарша справа,
Ціль всіх змагань, замислів, турботи,
Мов родивсь цей люд лиш для роботи,
А на хліб вся праця йде кривава.

Ліжко газди¹—п'ять дощок незбитих,
Сніп соломи і верета² зрібна³;
Тепла піч є для дітей неvkритих,
А для старших постіль непотрібна.

Слуги в стайні сплять—їх коні гріють,
А дівки на лаві, на запічку;
Про вигоду й думати не сміють,
Щоб лиш крижі випрямить за нічку.

І про одіж мало дбають нині:
Як кожух є й чоботи пасові,
Для газдині шнур коралів в скрині,
Для дівчат хустята шалінові,

Капелюхи хлопцям повстанії,—
То й весь празник є на довгі літа;
Буднішня одежа в хаті шита
З полотна, що вироблять хатнії.

На стіні розвішані довкола
Дерев'яні давні богомази:
Страшний суд, Варвара і Микола,
Чорні вже від диму, мов від мазі.

¹ Газда—господар, хазяїн.

² Верето—рядно.

³ Зрібний—а селянського полотна.

Тільки й всього християнства в хаті,—
Але є й письменства в ній позначки:
Там під сволоком завитий в шматі
Лист небесний—писаний Бог зна ким,
Йосифінський наказ панщизняний,
Прадідівський квит на тридцять буків,
Діда скарга за ґрунтець забраний,
Батьків акт ліцитаційний ¹ драний,—
Ось весь спадок, що лишивсь для внуків.

¹ Ліцитація—продаж з торгів.

II

1

В шинку шумить, в шинку гуде,
Аж гомін геть селом іде.
І не питайте, що це є:
Старий Пазюк горілку п'є.
Вже третю ніч він п'є ось так,
Та не гадай, що він піяк.
Він буде ще три ночі пить
І ані цента не платить.
О, бо Пазюк розумний дід,
З кропиви він збирає мід:
Він у селі над всіх моцар,
Бо він собі багач-лихвар.

І не гадай, що за процент
Він п'є й не заплатить і цент!
Ось глянь у корчму. За столом
Сидить Пазюк, співа псалом,
Бо він письменний — знай і це!
І Бога в серці має все.
Він бороду на руку спер,
І сиві очі в двері впер,
Волосся сиве і густе
Лице вкрива його товсте,
А голос дзвінко, мов із блях,
Гукає: „Господи воззвах!“

А обік нього кум сидить
І Пазюку в лице глядить,

В очах його читати б рад,
Чи все старому тут у лад,
Чи все зробив він так як слід,
Щоб ласкав був брикливий дід.
А як старий скінчив свій спів,
То кум несмідо річ повів:
„Спасибі, кумцю, вам за глас!
Та щиро я благаю вас,
Вділіть ту позичку мені,—
Я все віддам ув осені.“

Пазюк о стіл б'є кулаком.
„Чи дармо в тебе я дяком?
Не штука то мій глас хвалить!
Кажі горілки ще долить!“
Скрутився кум, неначе в'юн,
Горілку в жида і тютюн
На борг бере, на стіл кладе,
Знов Пазюка просить іде:
„Вже ж, кумцю, вас я третю ніч
Частую за пустую річ,
Щоб сотку в позичку дістать.—
Ви ж обіцяли нині дать.“

Розгнівався на це Пазюк
І повну чарку кинув з рук.
„От ще голяк! От ще жебрак!
До мене промовляє так!
Сто срібла,—це великий гріш!
Узять візьмеш, віддять—хоч ріж!“
„Я ж, кумцю, позичав у вас,
І, тямите, віддав на час.“
„Віддав! Віддав. А може й ні.
А скільки то було грізні!
Та що вже там! Хай страчу сам!
Як обіцяв, то певно дам.“

І мовить кум: „То дайте ж тут!
Ось свідки є, горілку п'ють.“

Пазюк на те: „Нехай же п'ють,
У мене гроші є ось тут!“
І вийняв з череса платок,
А в нім завитих сім соток,
І перед свідками цілі
Їх розкладає на столі.
„Оце мій плуг, оце мій стіг,
Моя рілля, мій оборіг,
Мої воли, мое гумно,
Моя рідня, мое майно.“

І поскладав, поцілував
І в черес всі сотки сховав.
А кум стоїть, гне в собі злість,
Очима тії гроші їсть.
„Та, кумцю, змилуйтесь бо раз,
Най дармо не благаю вас!“
„Ні, сину, пізня вже пора,
Додому час! Заснути тра!
Ще квартиру став, людей відправ,
А завтра рано, щоб ти знав—
Коли діждати дасть Господь,
За грішми з свідками приходь.“

Село г, мить, село гуде,
Пазюк з шинку додому йде,
При ньому кум, мов в'юн той, в'есь,
А свідки йдуть то вскісь, то вскесь.
Боками йдуть, пісень ревуть.
Аж ось Пазюк промовив: „Тут!
На розі хрест, з тернами тин...
Тут в хаті мій драбуга син.
Го-го, то злодій, зна біду!
До хати спати я не йду.
Гей, куме! Куме! Де ти втік?
Ти спать мене веди на тік!“

Вранці рано по селі
 То не бджоли, не джмелі
 Глухо зажурчали,
 Не шумів розбитий спуст,
 А йшло слово з уст до вуст:
 „Вкрали! Вкрали! Вкрали!“

Що? Хто? Відки? Вість така:
 Вкрали гроші в Пазюка!
 Як вернув із шинку,
 П'яний у stodолі спав,
 Злодій черес з нього зняв
 І потяг шматинку.

Хто був злодій? Відки знать?
 Сам Пазюк не зна сказать,
 Хоч щось твердо дума.
 Далі скрикнув: „От на глум!
 Вів мене в stodолу кум!
 Це ніхто, крім кума!“

Кум почув це, весь дрижить,
 Мов опечений, біжить:
 „Змилуйтесь, діду!
 Я вас до хреста довів
 Та й пішов вісьта домів!
 Присягати піду!“

„Не бреші! Де гроші дів?
 Ти мене вигоном вів —
 Тямлю весь інтерес:
 У stodолі дрюк відпер,
 Сіна з зруба на тік зверг,—
 Зняв із мене черес!“

„Тут мене гадюка їдж,
 Як я з вами був цю ніч
 На гумні, в stodолі!“

„Не бреші!“—кричить Пазюк,—
„Гроші тут мені до рук,
Бо діждеш недолі!“

3

Зразу сварилися,
Далі побилися
Кум з Пазюком.
Батькові син помагає,
Син держить, батько шмагає
Кума ціпком.

Гамору! Галасу!
Баб назбігалосся
Повний вигін.
Ті Пазюка проклинають,
Інші про кума вже знають:
„Певно, це він!“

Свідків, хоч гать гати!
Цей вже мав спать іти,
Вийшов на двір,
Чув, як Пазюк до стодоли
З кумом чалапав поволі
Попри шпіхлір.

Другий виразно чув:
Кума Пазюк гукнув:
„Куме, ходи!
Пізно вже лізти до хати,
Я на тоці буду спати,—
Ну, заведи!“

Здогади, заміти...
Тут шукать! Там іти...
Властей чекать...
Справді ж нікому не жалко.
„Так тобі треба, ти п'явко!
Хоч ти пропадь!“

Того рана з криком, шумом
 Серед тлуму дід із кумом
 На попівство враз ішли.
 Чи шукать поради може?
 Ні, за злодія на Боже
 По короні понесли.

Ув обох напухлі пики,
 А у серці гнів великий,
 В кума весь кривавий ніс.
 „Правте, отче, два молебні,
 Щоб злодюга той ганебний
 Без пощади нагло тріс!“

Вийшли. Кум у дім кленучи,
 А Пазюк нові онучі
 В постולי, до торби хліб,
 П'ятку в черес, палку в руки,
 Та й для ліпшої поруки
 До ворожки до Дуліб.

Ворожка мовить:

„Ти, чоловіче, не бійся нічого!
 Гроші повернуться, ждати не довго.

„Злодій від тебе сидить за три межі,
 Знаєш його по відмінній одежі.

„Вус має чорний і сірії очі,
 Підстерігав тебе три дні й три ночі.

„Господу дякуй, що гроші забрав він,
 Що не збудивсь ти в хвилі, як крав він.

„Мав він ножаку і хтів тобі, батьку,
 Якби збудився ти, всадить під лопатку.

„Є в тебе грушка по кінець причілка,
Є в ній маленька дуплава щілка...

„Там ти дивися щодня, щогодини,
Там тобі злодій ті гроші підкине“.

6

Іде Пазюк від ворожки
Та йдучи міркує:
„Виразнісінько на кума
Ворожка віщує.

„За три межі! Кум від мене
За чотири межі!
По якій я його знаю
Відмінній одежі?

„Не в постолі, а в личаки
Обуває ноги,
І на гуні не зелені,
А чорні вилоги.

„Чорний вус.— Рудий у кума.
Гм! Не вір рудому!
Сірі очі — дійсна правда!
Коб швидше додому!

„А божився, дав на Боже!..
Плавав на остатку!
А сам ніж мав і мене хтів
Пхнути під лопатку!

„Почекай же!.. Де та в біса
Грушка при причілку?
В мене є верба. Все одно,
Заглянемо в щілку“.

Ой-ой! Метушня і тривога в селі,
 Із вулиці діти тікають малі.
 Старі покидають у полі роботу,
 До дому драляють, немов на пожар!
 На лицях побачиш і стоах і турботу:
 В селі є жандар!

Цей сіті рибацькі під стріху ховає,
 Той в сіно рушницю стару оббиває
 І пхає в шувар,
 Цей крадену пряче дубову колоду,
 Той в бочку пожарну наливає воду:
 В селі є жандар!

Жандар і начальник рушають на слідство,
 Соток Пазюкових шукати.
 Трясли вже у кума, трясуть ще сусідство,
 Стайні і стодоли і хати.
 І свідків питають, мов в п'їтмі блукають,
 А грошей нема та й нема.
 „Ну, куме коханий, дай руки в кайдани!
 Тут слідство, для тебе тюрма“.

Три неділі вже кум ув арешті сидів,
 А селом якийсь шум, наче рій той гудів.
 Ось Пазюк молодий у попа, неборак,
 Клада п'ятку на стіл і говорить ось так:
 „Єгомостику, горе на мене найшло!
 «Ти вкрав тата сотки!»—так гуде все село,
 «Бідний кум через тебе в арешті терпить».
 Єгомостику, радьте, що маю робить?»
 Піп плечима стиснув. „То, небоже, біда!“
 А Пазюк молодий хитро так повіда:

„У неділю на хрест і на слово святе
Перед всіми людьми я присягну на те,
Що татуньових грошей не маю“.

„Добре, сину! Присягу тобі проведу.
Та гляди, щоб не впав ти в велику біду!

„Бо присяга страшна! Лиш одну мені річ
Відповідж: чи ти взяв тії гроші в ту ніч?
Як на сповіді правди жадаю“.

„Як на сповіді! Отче... Та взяв, чи не взяв,
А, бігме, що нерушені вчора віддав.
І присягну, най стиду між хлопством не маю“.

III

На пастівнику

Сховалось сонце за Ділом могучим.
Пожар вечірній запалав на небі
І згас. Стемніло. Оповите мглою
Дріма Підгір'я. Лиш де-де в хатах
Ще світло блима. Літня ніч коротка,
То вчасно спати йдуть робучі люди,
Щоб завтра, скоро світ, вже бути в полі.

Ген за селом, під лісом на долині,
З густої мгли, мов цвяшок золотий,
Вирізуєсь миготання криваве:
Це хлопці конюхи вогонь кладуть,
Іх на всю ніч послали коні пасти.
Попутавши скотину, розложили
Вогонь, бо майка ¹ тне.

Ось при вогні
Сидять гуртом: хто в гуньці, в подігачці,
Хто в кожушанці, хто лиш грубий міх
Нап'яв на плечі.

— Побратиме Сеню,
Дай тютюну!

— Чи бач, який прудкий!
Чи я тютюн саджу?

¹ Рід дрібних і дуже кусливих комарів, що появляються в травні. (Ів. Фр.)

— Та не жартуй бо!
Тобі господар нині скрутець дав,
То уділи! Проклята майка тне,
А тютюновий дим—найліпший спосіб
На неї.

Сень видобува тютюн
І крає ножиком і ділить всім,
В кого немає. Вже така натура
У того Сеня: зразу воркне гризько,
А потім хоч сорочку з себе дасть.
Не даром придуркуватим зовуть
І підіймають всім селом на сміх.
Куди ж пак! Парубійка вже старий,
Вже поза тридцять літ, і до роботи
Нема над нього, і не п'є, не тратить,
А ходить, мов жебрак. Не раз йому
Траплялося пристайство¹—не хотів.
Волинь тинятися у наймах, на чужих
Робити і чужій коритись волі.
„То вже у них так в роді“—говорили
В селі.—„Отець його мав поле й хату,
Та все пустив, роботу занедбав,
Лише по відпустах, святих місцях,
Мов старець, волочився. А прийшла
Недуга, старість, далі сліпота
То не було де голову приткнути,—
Взяв ліру та й пішов просити хліба.
І сина на таке саме навчав:
Все лиш набожних співанок співає,
Все лиш балакає, що світ зіпсутий,
І страшний суд надходить—що твій піп!“
Отак в селі балакали про Сеня,
Сміялись з нього, хоч усі й любили,
Бо щирий був, для всякого ввічливий.

¹ Пристайство—пристати до когось, оженившись.

Та він байдуже, мов це й не про нього,
Всі насміхи пускає мимо вуха,
Прихильности немов не добачає.

Хоч тридцять літ від роду, він найрадше
З дітьми малими пристає, готов
І порохом пересипаться з ними.
Та й діти ж то над все любили слухать
Його пісень і оповідань. Діти
Одні над ним не насміхались.

Ось

І нині купка їх зібралась—хлопці,
Все підростки. На Сеня поглядають,
Як на старшого; деякі й самі
Просились з кіньми на ніч, знаючи,
Що й Сень тут буде.

Закурили. Тихо.

Десь обік в трощах деркає деркач.
Сова у лісі заскиглила—цур їй!
І більш не чуть нічого, тільки мірно
Дзеленькають залізним пуютом коні
Та хрупають траву росисту.

— Ну-ко,

Скажіть хто байки!—обізвавсь несміло
Один і скося позирнув на Сеня.

— Е, кат там з нею!—другий відізвавсь.—
Я за весь день охляв, не чую костей,
І очі вже злипаються до сну.

— Ну, що ж то ти йди спати! Годі ж всім
Поснути. Знаєте, пора непевна.
Говорять, що з Сідого¹ приятелі
Волочаться по толоках. То треба
Вважати!

¹ Сіде, село в самбірському повіті, славне своїми конокрадами.

— Мій господар, за грибами
Ходивши вчора, каже: бачив вовка.
Та й гостро наказав мені з лошат
І ока не спускати. Та де вони?

— Не бійсь, дурний! Якби, храни ґоже, вовк,
То коні би самі дали нам знати:
Зафоркали б і збились би до купи.

— Ось слухай, рже твоя каштанувата,
А он лоша їй обзиваєсь!

Справді
По всій долині розляглось іржання,
Мов тремоло важке, могучим смиком
Потягнене по струні металевій.

— Ну, байки! Сеню, ти на черзі нині!

— Якої ж я вам байки розповім?
Тут, браття, йде таке на наші села,
Що швидко нам відхочеться байок.

— Що, що таке?

— Війна! Хіба не чули?

— Війна? Та з ким?

— Ну, звісно, з Москалем.

— Що, з Москалем? О, то нещастя наше!
Москаль твердий, не встоять наші хлопці
Супроти нього.

— То-то, браття, й є.
Наш конче хоче з Москалем побитись,
Та видить сам, що сил замало має.
От він казав усюди голосити,
Що відтепер не буде так, як досі,
До війська брати та перебирати,
А всіх загорне загалом: малих,

Що від землі лиш відросли, й дідів,
Що до землі вже хиляться, сліпих,
Кривих, безногих і горбатих, навіть
Дівок.

— Ха-ха! То може й нашу Феську
Візьмуть?

— Го-го, тота на гранатира
Придасться.

— То не сміх, я то віддавна
Гадаю вже: чому беруть до війська
Лиш парубків? Чи то дівок нема
Таких здорових, рослих і відважних?
Чи дівка не такий же чоловік,
Як парубок.

— Та слухайте лишень,
Що сталося в Урожі! Тиждень тому
Там вийт під церквою цілій громаді
Читав той наказ, що почнуть усіх
До війська брати. Слухає народ,
Об поли б'єсь руками. Аж нараз
Одна вдова як не заломить руки
Над головою, як не заголосить:
„Я-яй! Я-яй!“ Так протяжно, так страшно,
Мов за покійником. Усі до неї,
Гадали, може зуб. Та де тобі!
Посиніла, у лобі очі кров'ю
Їй заплили, і руки все держить
Над головою заklenуті, й стогне,
Голосить, що аж серце розриваєсь.
Що мир до неї, промовляють, тішать,
Води дають, христять і шепчуть — де там!
Не чує і не бачить, не говорить,
Не їсть, не п'є, ніщо не розуміє,
Лиш яйкає від того дня і досі.
Вже в цвинтару не трапила й до хати,

Пішла долів селом: „Я-яй! Я-яй!“
А мир за нею, мов на похороні.
Три рази довкіль обійшла село.
Під ніч насилу завели її
До хати, силою й нагодували.
Та не могла вона сидіти дома.
Вночі й пропала. І від того дня
По селах ходить. Вже її в Лужку,
І в Ступниці, і в Мокрянах видали,
Була аж в Страшевичах і на Сприні.
Розхристана, говорять, чорна-чорна,
Лиш очі світяться. І день, і ніч
Блукає по полю, до хат не йде!
І все кричить, голосить, плаче й стогне.

— От покаяніє! Хай Бог боронить!

— Я б, бачиться, на місці вмер зо страху,
Якби її почув тут голосіння.

— Іди, дурний! Вона ж це не від злого!
Це найдобріша жінка у селі
Була. Їй Бог так дав, щоб віщувала
Народові якесь велике горе.

— Ой-ой! І що ж то за такеє горе
Вона віщує?

— Чуєш, що війну?

Вже то як наш із Москалем задреться,
То тут не жди добра!

— А я гадаю,

Що то не те! Велика річ — війна!
Всіх не поріжуть. Аджеж Москалі
Теж не вовки, а люди, як і ми.
Небіжчик дід не раз про них, бувало,
Розказують, не можуть нахвалитись.

— І я гадаю, браття, що Москаль би
Нам кривди не зробив. Господар мій —

На що розумний чоловік, а часто
Говорить: „Господи, коли б вже раз
Москаль прийшов! Таке вже всюди здирство
Пішло. Москаль би все те скасував,
Зробив порядок, полегшу якусь
На бідний люд.“

— Ой, певно, що би треба
Твердої тут московської руки!
Чи чули ви, пани ото заводять
Якісь там шарварки¹ нові. То ніби
Говорять хлопам: чотири дні до року
Повинен кожний нумер² відробити
Коло гостинця.³ А то все брехня.
Їм не гостинець в голові. Плювати
Їм на гостинець! Як лиш люди вийдуть
На ті гостинці, то пани пішлють
Свою двірню з палками, нагайками,
І всіх на панський лан переженуть.
І панщину навернуть: чотири дні
Щотижня кожний мусить відробляти.

— Не може бути? Хто тобі казав?

— Плети дурний, не може бути! Вже то
Я чув про це від розумніших трохи,
Ніж я та й ти. Пани дістодь то навіть
Вже й цісаря підпали, й цісар їм
Усе те затвердив і підписав.

— Ой, лишенько! Тепер то ми пропали!

— Воно то бач: пропали або ні.
Пани ще досі криються з тим дуже,
Не признаються, щоб народ відразу
Не роздразнити, а найголовніше:
Боятися Москаля.

¹ Шарварок — обов'язкова громадська робота.

² Нумер — число будинку, хата.

³ Гостинець — шлях, шосе.

Тут Сень вмішався
В розмову. Досі він сидів понурий
І звільна пакав люльку, похилившись,
Мов слухав голосів якихсь далеких.
І враз промовив: — Е, яка там річ
За нами впоминається Москалеві?
Що ми йому, чи сват, чи брат який?
А мислите, що в нього мало й своїх
Панів і бідних?

— А про що ж би мала
Війна вестися?

— Ні про що! Й війни
Ніякої не буде!

— А пощо ж
До війська пруть старого і малого?

— Е, пруть! Ніхто ще того не видав.
От ми які вже парубки, а хто нас
До війська кликав? Може, ще коли
І будуть брати, та хто зна, це може
Аж в той час буде, як народ на світі
Здрібніє так, що в нашій печі буде
Сім хлопа молотити.

— Мудрий ти
На бештефранті!¹ А чому ж ота
Уріжська ходить та голосить? Чень же
Це не добро віщує?

— То то й є,
Що нарід темний чує плач її,
І бачить сам, що це якийсь знак божий,
Та не дошукує, що він значить,
А сам собі спліта химери всякі:
Війна і панщина й Бог зна ще що.

¹ Бештефранті — вигадки.

Гадаєте, що Бог про теє дбає,
Чи там сто люда заб'ють, або двісті,
Чи хлоп о три дні більш робити буде?
Якраз Господь перед таким би ділом
Знаки такі нам посилав! Та й що то
Війна? Війни й заповідать не треба,
Вона вже є, ми родимось, живем,
Мремо в війні. Хіба ж не чули пісню:

Нема добра та й не буде,
Була війна, та й ще буде.
Брат на брата ворогує,
Сестра сестрі смерть готує,
Син на батька ніж підносить,
Донька мамі смерті просить.

От де війна правдива, найстрашніша,
Щоденна, люта! Що там проти неї
Всі війни з Турком, Німцем, Москалем!

Замовкли всі й понурились. Так нагло
Звернув розмову Сень на другий бік.
І хоч не раз подібні вже слова
Вони від нього чули, та про те
Тим дужче їх ударили вони.
І не до сміху їм було, бо кожний
На собі сам їх правди доконався.

— Це правда! Як вовки голодні в лісі,
Так мир хрещений сам з собою їсться.
Одні хапають з-перед других, рвуть,
І друкть і кривдять. От мій господар.
Хоч і який багач, а злакомився
На моїх п'ять кривавих ринських¹: взяв
І відтягнув мені з заслуження,
За те, що скочило теля в полонку
І затонуло.

¹ Ринський — монета: біля карбованця.

— А що буків я
Прийняв за ліс! Господар сам послав
Мене украсти з лісу копаниці,
А як зловив лісничий і подав
На штраф, прийшлося платити—він тоді
Давай мене перішити!

Й пішли
Нагадувать та розводити, що
У кожного віддавна наболіло.
Лиш Сень мовчав, не жалувавсь ніколи.
А як скінчили інші, знов почав.

— Так бачите, яка це в нас війна
Ведесь! І що нам віщувать війну?
Та ж ця війна сама та щось віщує.

— А що таке віщує?

— Страшний суд!
Слова ті Сень сказав глухим, таємним
Полушептом, аж інші мимоволі
Склонили голови. В тій хвилі в лісі
Сова плачливо застогнала. Тихо
На хвилю стало, і нараз, немов
Десь з-під землі протяжний і різький,
Проймаючий роздався стогін людський:
— Я-яй! Я-яй! Я-яй!

— Дух Божий з нами!—скрикнули відразу
Всі конюхи і почали христитись.

— Я-яй! Я-яй! Я-яй!—лунало в дебрах
Так жалібно, так важко, що аж серце
Мороз проймав. Сконало. Тихо стало.
Недвижні всі сиділи біля ватри,
Тремтячи. Дух захопило у всіх,
Так що ніхто і слова не промовив,
Ба, навіть коні нагострили вуха
Й стояли мовчки.

Тільки Сень сидів
Спокійний, шепчучи молитву. Врешті
Промовив.

— От ви й чули віщування.
Не бійтесь, це не є нечистий дух,
Це та уріжська жінка, що пішла
По Божій волі. Бог їй так казав
Плачем і криком грішному народу
Оголосити близький суд страшний.

— Ну, що це ти говориш, бійся Бога,
Під ніч такі страхіття? Суд страшний!
Хіба ж не чув, що перед страшним судом
Повинен ще на світ прийти антихрист?
Ну, а про нього клятого ще якось
Не чути досі.

— Не впевняйся дуже!—
Сказав поважно, строго якось Сень.—
Глухий не чує навіть, як гримить!
А я ось що скажу вам, що я чув,
Та ні, не я, мої татуньо чули.
Вони ось на Кальварії недавно
Були, там є чернець один старенький,
Що знає їх вже більш як тридцять літ.
Так от вони у нього ночували
І він їм много повідав з книжок.
„Моліться—каже—люди! Близький час!
„П'ять гір трави вже віл великий спас.
„Як шосту буде допасати, ждїть,
„Тоді антихрист родиться на світ.
„А як на цьому в півгори дійде,
„Тоді на землю Ілія прийде“.

— Дух Божий з нами!—скрикнули в тривозі
Всі конюхи.—П'ять гір вже, кажеш, спас.
Що ж це за гори, що за віл такий?

— Хіба ж не знаєте, що в книгах пишуть?
Далеко десь на самім краю світу
Є віл такий: родився він в той день,
Коли Христа розп'ято. Має він
Сім гір. Коли прийде на світ антихрист,
Щоб всіх людей від Бога відвернути,
Тс проти нього появиться з неба
Святий Ілля і буде бунтувати
Народ, щоби антихриста цурався.
А той антихрист буде цар весільний.
Пішле своїх вояків і жандарів
Проти пророка. Бог йому допустить
Іллю зловити, він його на смерть
Засудить. Але знає він, проклятий,
Що як з Іллі одна краплина крови
На землю впаде, вся земля займеться
Й згорить. От він на хитрощі візьметься:
Пошле своїх вояків і шандарів
На край землі, на тих сім гір і скаже:
Вола отого взяти і зарізати
І з нього шкуру зняти. Розпріструть
Вони ту шкуру і на ній почнуть
Пророка мучити і катувати.
Та поразить Господь нечисту силу.
Є десь такий комарик, що напився
Христової крови, як капала
З хреста. Отой комарик саме в хвилі,
Як будуть мали різати вола,
Його в хребет укусить і в тім місці
Маленьку дірочку проколе в шкурі,
Таку, що оком і доглянуть годі.
Крізь ту то дірочку з крови пророка
Малесенька на землю крапля впаде
І загориться вся земля від неї.
Спалить антихриста і його все царство,
Спалить усі гріхи людські й терпіння,
Очистить землю, як від ржі залізо.
Тоді Господь прийде на суд страшний.

Вже геть було за північ. Віз звернув
До долу дишлем, Косарі стояли
Посеред неба. Холодно. Вогонь
Погас. Зідхаючи глибоко, мовчки
Ще раз обходять коней конюхи.
Спокійно скрізь. Глибоке, темне небо
Горить над ними тисячами зір.
Дрімає ліс в тумані. Наче мрія
У сизій пітьмі клаптем чорним там
Лежить село.

І хлопці полягали
Хто на соломі, що приніс з собою,
А хто й попросту на траві росистій,
Лиш міх товстий під себе простеливши.
Лиш Сень не ліг. При вигаслім вогнищі
Сидить він, скулившись від холоду,
Недвигний, у якійсь глибокій думі.

— О, Господи!—зідхне часом.—Не дай
Сліпому і глухому в світі жити,
Щоб не заскочив неготових нас
Великий день, страшний день суду Твого!—

І він здригнувся.

— Господи помилуй!
Це смерть ув очі заглядає!—шепнув
І знов почав молитись, ще щиріше,
Ще гарячіше. Тихо сяють зорі,
Немов манять до себе. Дух якийсь
Могучий і таємний пролітає
Понад землею. Чує лет його
Усяке серце добре та чутливе
І тужно б'ється, наче пташка в кліті.
Чого? Куди? Пощо? Дарма питати.

VI. ДО БРАЗИЛІЇ

I

Лист до Стефанії¹

Вельможна мамо, найясніша пані!
Поклін тобі шлемо, твої піддані

Олекса Хмиз, Яць Хрущ і Чапля й Ружа,—
Шлемо тобі привіт від твого мужа.

Коли тобі плетуть, що він умер,—
Не вір, матусю! Він здоров тепер.

Живий, здоров, як рибка у водиці,—
Це посвідчать і наші молодяці.

Хай Бог його за це благословить,
Що не цуравсь до бідних загостить.

У Хмиза в хаті днів прожив зо двадцять
„Шандарів, мовив, мушу пильнуваться.

„Ще рік мені блукати по землі,
Бо завзялись на мене сили залі.

„Як рік мине, тоді підійму бучу,
Всій кривді і неправді шию скручу.

„Потішу всіх, хто гнувся і терпів,
А особливо вірних русинів.

¹ В р. 1895 еміграційний агент Джерґолет обійшов майже всю східню Галичину, передягнений по-музицьки, закликаючи людей до Бразилії і вдаючи з себе пок. архикнязя Рудольфа. Листів, подібних до цього, вислано було багато з різних околиць Галичини. (Ів. Фр.)

„Із цього краю, що є край дідівський,
Жебрацький і шляхетський і жидівський,

„Я виведу свій вірний люд у край
Заморський, де є справді хлопський рай.

„В Бразилії царем я хлопським стану,
Там жиду доступу не дам, ні пану.

„Це край багатий, оком не зуймеш,
Ніхто ще там ланцем не міряв меж.

„Плідних земель безмірні там простори,
Буйні пасовиська, лісисті гори.

„У горах повно звірів, диких кіз;
Один там буйвол тягне з сіном віз.

„В лісах малпи — от звір несамовитий!
Що бачить, сам хапається робити.

„Освоюєсь, привчається цей звір
Врубати дров, позамітати двір.

„Там слуг нема з хрищеного народа, —
Освоїш п'ять-шість малп — і є вигода“.

От так він нам балакав дні цілі,
Аж всі ми плакали, старі й малі.

А далі мовив: „Час мені в дорогу,
Іду і віддаю вас Пану Богу.

„Я по Галичині вже ходжу рік,
Тепер піду ще на угорський бік.

„Передягніть, брати, мене по-свому;
Що я тут був, не говоріть нікому!

„Жандармам, особливо, і попам
Не зраджуйте, бо буде лихо вам.

„І ждіть! Як буде поле знов зелене,
З весною вам листи прийдуть від мене.

„Тоді ґрунти, хати і весь свій крам
Збувайте! Я вам не такі там дам.

„А щоб мій лист відразу ви пізнали
І ошуканцям в руки не попали,

„Так ось вам знак—та тільки це секрет:
На листі буде підпис: Джерголет!“

По відході його ми всю громаду
Запросили на таємну нараду:

Прирадили по довгій боротьбі
Цей лист, о пані, написати тобі,

Про нього звістку радісну подати,
Щоб з нами й ти втішалася, як мати.

Цим кінчимо. Дай Бог тобі прожить,
А нам тобі в Бразилії служити!

II

Коли почувеш, як в тиші нічній
Залізним шляхом стугонять вагони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зідхання і гіркий прокля́н,
Тужливий спів, дівочії дисканти,
То не питай: Цей поїзд — відки він?
Кого везе? Куди? Кому вздогін?
Це — емігранти.

Коли побачиш на пероні десь
Людей, мов оселедців тих, набито,
Жінок худих, блідих, аж серце рвесь,
Зів'ялих, мов побите градом жито,
Мужчин понурих і дітей дрібних
І купою брудні, старії фанти
Навалені під ними і при них,
На лицях слід терпінь, надій марних —
Це — емігранти.

Коли побачиш, як отих людей
Держать і лають і в реєстри пишуть,
Як матері у виходках¹ дітей
Защитькують, годують і колишують,
Як їх жандарми штовхають від кас,
Аж поїзд відійде — тоді припадок!
Весь люд на шини кидається враз:
„Бери нас, або переїдь по нас!“
Це в нас порядок.

¹ Виходок — клозет.

III

Два панки йдуть по при них.
На дітей блідих громадку,
На жінок отих марних
Кожний глипнув по порядку.

Відвернувсь один панок
І зідхає: „От бідацтво!“
Другий же за ним крок в крок
Покликає: „То лайдацтво!“

„Що лайдацтво?“ — „Весь цей люд!
Рідний край на пшик міняє“.
„Ні, — відмовив перший, — тут
Винен той, хто їх спиняє“.

„Не спинять їх? Всі підуть
Десь за сине море здуру“.
„Як же ж їм не йти, як тут
Всі до спілки дрем з них шкуру“.

Розлучила нас юрба,
Та довгенько ще цікаві
Сперечались ті оба,
Де „лайдацтво“ є в цій справі?

IV

Гей, розіллялось ти, руськеє¹ горе,
Геть по Європі і геть поза море!

Бачили мури Любляни та Реки,
Як з свого краю біг русин на втеки.

Руські зідхання й стогнання лунали
Там, де Понтеби білються скали.

Аж із Кормон, мов живого до гробу,
Гнали жандарми наш люд, як худобу.

Небо італьське блакитне, погідне
Бачило бруд наш, пригноблення бідне.

Генуя довго мабуть не забуде,
Як то гостили в ній руськії люди.

Будуть ще внукам казати проти ночі :
„Дивний тут люд кочував із півночі.

„Рідну країну з слізьми споминав він,
Але з прокляттям із неї тікав він.

„Спродував дома поля, господарство,
Вірючи байці про Рудольфа царство.

„Дома покинувши землю родинну,
Гнався, щоб мрію ловити дитинну.

¹ Розуміється—українське.

„Смілий у мрії, у вірі беззглядний,
В дійсності, наче дитина, безрадний.

„Ані порадитись, ні побалакать,—
Знав він лиш гнуться та жебрать та плакать“.

Гей, розіллалось ти, руськеє горе,
Геть по Європі і геть по за море!

Доки Гамбурзькі, важкі паровози—
Де ви не лялися, руської сльози!

Всі з тебе, русине, драли проценти:
Польські шляхтичі й швабські агенти.

Що то ще жде тебе на океані?
Що у Бразилії, в славній Парані?

Що то за рай ще тобі отвираєсь
В Спіріту Санто і Мінас Джераєс?

V

Лист із Бразилії

Сусіди любі! Пише вам Олеся.
Ми всі здорові й добре нам ведеться.

Сім місяців оце мовчали ми,
Аж на кінці мандрівки стали ми.

Серед лісів тут живемо в бараці
І маємо страшенно много праці.

Рубаєм дерева на сяжень грубі—
Одно два дні довбем, сусіди любі!

За рік оттак чень буде чистий морг,
То будем сіять. Живемо на борг.

Боргує нам уряд, покіль до свого,
Курузи, бульбу, сіль—і більш нічого.

Не розлучали нас і на п'ять хвиль...
До міста маємо п'ятнадцять миль.

В лісах, під горами... Та ми не ропчем,
Доріг нема, стежки, дасть Біг, протопчем.

Та ви цікаві, як нам до води
Доїхалось, а потім аж сюди.

До Відня їхали спокійно вкупі;
У Відні нас три дні держали в цюпі.¹

¹ Цюпа—тюрма.

Пустили нас, лиш пан якийсь від нас
Сім срібла взяв, що підписав нам пас.

З Понтеби завернули нас до Грацю,
Там три неділі мали з нами працю.

Писали до Стрия, Мостів і Кут,
А нам казали: „Зачекайте тут!“

Палазя там умерла від уроків,
А лікар німець мовив: „З браку соків.“

Івась умер напевно від нічниць,
А лікар мовив: „Не плетіть дурниць!“

Та як ще Гриць, Оксанка, Рузя вмерли,—
Пустили нас: „Ідіть, куди наперли!“

До моря ми добрались без біди,
Лиш що до нас присілись два жиди

І видурили від Баланди й Хмиза
По десять ринських за якісь авіза.

Та на одній пересідці якомсь
Згубився і пропав Юрків Антось.

В Ґенові ми сім неділь шифу¹ ждали,
За містом в норах, як цигани, спали.

Поганий край! Докучив голод нам,
І гарячок понабирались там.

Сім штук дітей, Онищиха й Чаплиха
І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха.

Було б нас більш померло, бо якась
На нас італьська пані завзялась

І випросила в короля свідоцтво:
Держать їх, аж їм вимре все жіноцтво.

¹ Шиф — пароплав.

Хрест Божий з нами! Певно, се була
Якась безбожна упириця зла.

Бо справді на жінок у тії доби
Ударили найгіршії хороби.

Та Бог наслав на тую злюку бич:
Попавсь нам лепський русначок-панич,

Списав він лист від нас слізьми облитий
До їх там королеви Маргарити.

Все розповів: як нас тут трясця б'є,
Як відьма ніччю кров жіночу п'є,

Що тут дітей без корму сохне й плаче,
Як з відьмою король у гречку скаче...

І помогло. Пустили нас як стій,
Урвалося поганій відьмі тій,

А як ми вже на корабель сідали,
То панича від нас арештували,

Чемов би то він ошуканець єсть.
Він нам шепнув: Це злої відьми месьт!

„Мовчіть, бо пропадете всі дочиста!“
Ми—ша! Пропало наших ринських треста.

По морю ми плили без злих пригод,
Лиш хорував погано весь народ.

На морі вмерло дев'ять душ народу;
Їх замість погребу¹ метали в воду.

Хай Бог боронить від такої тьми,
Як матері ридали за дітьми,

Коли їх риби довгі, мов ті балки,
Зубаті, чорні, рвали на кавалки!

¹ Погреб—похорон.

В Бразилії ми теж зазнали зла;
Пропасниця лиха на нас зайшла.
Три місяці чекали ми на квіти:
Три хлопці вмерли тут і три кобіти ¹.
П'ять хлопців до услуг продали ми,
А сім дівчат пішло в *такі* доми.
Про хлопців досі ми не мали вісти,
Дівчата раді: є що пити й їсти.
Що ж ще пишуть вам? Тут новин не гук ².
П'ять душ нам досі вмерло від гадюк.
Тут по лісах блукають дикі люди,
Б'ють наших і їдять. І нам мабуть те буде.
Та може дасть нам Бог іще піднятися:
Було нас сорок, є ще вісімнадцять.
Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут
Молиться ні балакати не дадуть.
На нас у місті крикнув Кандзюбинський:
„Nie wolno tutaj gadać po rusyńskij“!
„Tu polski kraj i polski bóg i król!
Po polsku gadać albo gebe stul!“ ³
Га, що ж, коли так гострий ферлядунок ⁴,
Хай буде й так! Який нам тут рятунок?
Цим кінчимо. Прощайте! Ждіть від нас
Звісток, як нам заблисне ліпший час.

¹ Кобіта — жінка (польське).

² Не гук — небагато.

³ Не вільно тут говорити по-українськи!

Тут польський край, і польський бог, і король!

Говори по-польськи, або стули рот.

⁴ Ферлядунок — повістка, завізвання до суду.

SEMPER TIRO

SEMPER TIRO

;

SEMPER TIRO

Життя коротке, та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло;
Що зразу, бачиться тобі, було
Лиш оп'яніння, забавка, ошука,
Те в необнятий розмір уросло,
Всю душу, мрії всі твої віссало,
Всі сили забира і ще говорить: Мало!

І перед плодом власної уяви
Стоїш, мов перед божеством яким,
І сушиш кров свою йому для слави,
І своїх нервів сок, свій мозок перед ним
Кладеш замість кадила й страви,
І чуєш сам себе рабом його й підданим,
Та в серці шепче щось: Ні, буду твоїм паном.

Не вір цим пошептам! Зрадлива та богиня,
Та Муза! Вабить, надить і манить,
Щоб виссать „я“ твоє, зробить з тебе начиння
Своїх забагань, дух твій спорожнить
Не вір мелодії, що з струн її звенить:
„Ти будеш майстром, будеш паном тонів
І серць володарем і владником мільйонів“.

О, не дури себе, ти молодая ліро!
Коли в душі пісень тісниться рій,
Служи богині непохитно, щиро,
Та панувать над нею і не мрій.
Хай спів твій буде запахуще миро
В пиру життя, та сам ти скромно стій
І знай одно—poëta semper tiro¹.

¹ Поет все учень — (tiro—новобранець, новак у справі).

Сонет

Благословенна ти поміж жонами,
Одрадо душ і сонце благовісне,
Початок в захваті, окроплена сльозами,
О раю мій, моя ти муко, Пісне!

Царице, ти найнижчого з-між люду
Підносиш до вершин свого трону
І до глибин терпіння, сліз і бруду
Ведеш і тих, що двигаютъ корону.

Твій подих всі серця людські рівняє,
Твій поцілуй всі душі благородить
І сльози на алмаз переміняє.

І дотик твій із терня рожі родить,
І по серцях, мов чар солодкий, ходить,
І будить, молодить і оп'яняє.

Мого читачеві

Мій друже, що в нічну годину тиху
Оці рядки очима пробігаєш,
І в них народньому заради лиху,
Чи власним болям полегші шукаєш,—

Коли тобі хоч при одному слові
Живіше в грудях серце затріпоче,
В душі озветься щось, немов луна в діб-
рові,
Б очах вогонь сльозу згасить захоче,—

Благословляю тебе, щоб аж до скону твого
Доніс ти серце чисте й ширу душу,
І щоб ти не зазнав сирітства духового,
В якому я свій вік коротать мушу.

17/IX—1905 р.

Буркутьські стався

I

Кожна кичера¹ в млі,
Кожний плай² закуривсь—
Що за мла на твоєму чолі?
Ти чого, брате мій, зажурились?

Як потік клекотить!
Як гуде Черемош!
Щось таємнее душу гнітить,
Якихсь дум обігнаться не мож.

Щось таке, мов докір,
Над душею гука,
Мов та каня, що в млі поверх гір
Сумно скигнуть і дощ наклика.

II

Дівчино, моя ти рибчино,
Дівчино, кохання моє,
Ти мого страждання причино,
Скарбнице, що щастя дає!

Обоє підемо, обоє,
В далеку мандрівку життя.
Нічого не страшно з тобою,
Бо ти чудодійне дитя.

¹ Кичера—гора, покрита лісом.

² Плай—стежечка в горах.

Ти стрілиш очима — і горе
Розвієсь, мов мла на версі;
Всміхнешся — й розбурхане море
Поклониться твоїй красі.

III

Ольві С.

Найгарніша для нас
Загранична квітка;
Найлюбіше лице,
Що стрічається зрідка.

Найчистіша сльоза
Причарована штукаю;
Найвірніша любов
Усвячена розлукою.

IV

О, розстроена скрипка, розстроена!
Стільки рук нетямущих, брудних
Доторкалося струн чарівних, —
І вона їх розстроєм напоена.

Ріже вухо страшними акордами,
У тонації ніяк не встоїть...
Де ти, майстре, щоб вмів настроїть,
Оживить її співами гордим?

Копкістадори

По бурхливім океані
Серед пінявих валів
Наша фльота суне, б'ється
До незвісних берегів.
Плещуть весла, гнуться шогли...
Ось і пристань затишна!
Завертай! І бік при боці!
І стерно біля стерна!
Кидай якорі! На берег
По помостах виходи!
Ні чичирк! Ще ледве дніє...
Пусто скрізь... Ставай в ряди!
Сонний город ще дрімає...
Схопимо його у сні...
Перший крик — наш окрик бою,
І побіднії пісні.
Та заким рушать, пускайте
Скрізь вогонь по кораблях,
Щоб всі знали, що нема нам
Вороття на старий шлях.
Бухнув дим! Хлюпоче море...
Щось мов стогне у судні...
Паруси залопотіли,
Наче крила вогняні.
Гнуться реї, сиплють іскри,
Мов розпалені річки...
Снасть скрипить... Високі шогли
Запалали, мов свічки.
Що за нами, хай на віки

Вкриє попід життєвий!
Або смерть, або періда! —
Це наш оклик боевий!
До відважних світ належить.
К чорту боязнь навісну!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчину!

Кохавина д. 26 липня 1904 р.

ЛІСОВА ІДИЛІЯ

Поєма

Посвята
Миколі Вороному

Миколо, мій дружеко давній,
Ідеалісте непоправний!
Навіяв ти на душу чару
З далекого Катернодару;
Мов звук трембіти в полонині
Тому, що блудить по долині,
Пустив ти слово різко, сміло,
Що в серці дивно защеміло:

„Пісень давайте нам, поети,
Без тенденційної прикмети,
Без соціального змагання,
Без усесвітнього страждання,
Без нарікання над юрбою,
Без гучних покликів до бою,
Без сварів мудреців і дурнів,
Без горожанських тих котурнів!
Пісень свободних і безпечних,
Добутих із глибин сердечних,
Де б той сучасник, горем битий,
Душею хвильку міг спочити“.
Гай, гай, Миколо, ще й з пеньками!
Лиш мед твоїми б пий устами!
Бий своїм словом, бий до разу
Котурн і фалш, пустую фразу!
Гони їх з пісні на псю маму,
Як гнав Ісус міняйлів з храму!
Та не гадай, як фраза згине,

Що вже сучасник тут спочине,
Знайде тепло і ніжність в парі,
Як у жіночім будуарі;
Знайде до пестошів приклонність
І морфій на свою безсонність,
На рани плястри, лік на жалі,
Мов у воєнному шпиталі!

Ні, друже мій, не та година!
Сучасна пісня — не перина,
Не шпитальнеє лежання, —
Вона вся пристрасть і бажання,
І вся вогонь і вся тривога,
Вся боротьба і вся дорога,
Шукання, дослід і погоні
До мет, що мчать по небосклоні.
Не думай, як поет покине
Загальних питань море сине,
І в тихий залив свого серця
Порине, мов нурець заб'ється,
Що там він перли і алмази
Знайде блискучії, без кази,
Знайде тепло і розкіш раю
І світло й пахощі без краю.

А як знайде гідкії черви
І гіркість сліз, розбиті нерви,
Докори хорого сумління,
Прокляття свого покоління,
Зневіру чорну, скрип розстрою,
То що почать з такою грою?
Чи мають нам мішати поети
Вогонь Титана й воду Лети?

Ах, друже мій, поет сучасний —
Він тим сучасний, що нещасний.
Поет — значить, вродився хорим,
Болить чужим і власним горем.

В його чутливість сильна, дика,
Еольська арфа мов велика,
Що все бринить і не втихає:
В ній кожний стрічний вітер грає.
А втихне вітрове дихання,
Бринить в ній власних струн дрижання.
Не гармонійний звук той, друже!
Він дразнить слух і нерви дуже,
На яві дразнить, сон тривожить,
Вертить докором, зло ворожить,
Жене тебе, де кроком рушиш,
Клинеш його, а слухать мусиш.

Так не жадай же, друже милий,
Щоб нас поети млою крили,
Рожевим пестошів туманом,
Містичних візій океаном,
Щоб опій нам давали в страви,
Щоб нам співали для забави!
Най будуть щирі, щирі, щирі!
І що хто в життєвому вирі
Спіймав — чи радощі, чи муку,
Барвисту рибу, чи гадюку,
Алмази творчости блискучі,
Чи каяття терни колючі,
Чи перли радощів укритих,
Чи черепки надій розбитих,—
Хай все в свої пісні складає
І співчуття не дожидає.
Воно прийде! Слова — полова,
Але вогонь в одежі слова —
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометєя.

Падолист 1900 р.

Пролог.

На романтичного коня сідаю.
Крилатий звірю, не пручайсь, не ржи!
Неси мене, куди я загадаю,
На фантастичні ті шпилі біжи,
Де вихор грає, стогне гомін гаю,
Де на вузькій, мов ниточка, межі
Фантазія і дійсність спина в спину
Глядять у мрій квітчастую країну.

Неси мене у ліс, той ліс казочний,
Високий, темний, що мов море гра,
Що зелені вдягає стрій святочний,
І широко свій килим простира,
Що пахощами дише, свіжий, сочний,
Де в таємничій тіні б'є нора,
Де між корчів потік біжить до ціли,
Коряві вільхи озірце обсіли.

Той ліс — зразок ще первісного світа,
Де нікому природу маскувать:
Морозом бита, ярим сонцем гріта,
Вона лиш те живить, що має міць тривать.
У всю красу, у весь свій страх одіта, —
Однако їй кормить і руйнувать;
Життя і смерть тут ходять без розлуки,
Крик розкоші й важкі конання муки.
На пнях гнилих зелена брость пишаєсь,
Серед кісток вовчиця кормить плід;
У тіні дуба рій комашок граєсь,
І того ж дуба підгриза їх рід;

Ось гадина на сонці вигрібаєсь,
Метелик треплесь, медом дише цвіт,
А по верхів'ях тиха дума ходить,—
Одно тут лоно і вбиває й родить.

В той ліс як часто я літав думками,
Коли було нестерпно між людьми!
Тут дикими втішався я квітками,
Тут віддихав я повними грудьми,
Тут дотаркався тремтучими руками
Великих тайн: хто ми і пощо ми?
Тут силогізмів сіть думок не ловить,
Природа серцю ширу правду мовить.

І був той ліс мені як рідна мати,
Що вчитькує тривогу навісню.
У спеку клав під тінь розкішну спати,
І свистом дрозда знов будив зі сну...
Я плакав, як прийшлося його лишати,
І шлях верстать по груді та терну.
Я знав: хоч де кораблик мій прибу'ється,—
Найкраще тут минуло й не вернеться.

І я пішов. Літа йшли за літами...
Я сивію, вогонь згасає мій...
Чимало сил потратив я без тями,
Чимало я похоронив надій!
Лиш ліс отой пахучими вітками
Махав мені, бринів, мов мушок рій,
Що п'є, мов сонця блиски золотаві,—
Так він все свіжий був в моїй уяві.

Сьогодні я вернув. Мене додолу
Зігнуло невідрадних сорок літ;
Пройшов життя тяжку, жорстоку школу,
І коштував знання чудовний плід,
І душу з мрій обдерту, наче голу,
З пожежі виніє я в холодний світ,

А в серці вигаслу жагу й охоту,
Й старії рани, що болять під слоту.

І я пішов до лісу. Дивна туга
Мене до нього потягла, немов
Повірника старого здиблю й друга,
І виплачусь і виговорюсь знов,
І вирвусь із утопаного круга,
І відновлюсь душею до основ.
Аж серце билось живо того ранку,
Немов стрічав я давнюю коханку.

Та друг мій був не той вже, що колись!
Пропав і слід колишньої пишноти!
Куди лиш глянь—пеньки й пеньки тяглись,
Сліди вогнищ і трацької роботи,
І зломи й виверти й тріски п'ялись
Серед баюр і всякої гидоти;
Де-де лиш дуб та ільма одинока
Гляділи на руїну ту звисока.

Я мовив:

От так то нам зустрівся довелось!
В які ж хижацькі лапи ти попавсь?

Ліс мовив:

З твого де-де сивого волосся
Пізнать, що й ти в розкошах не купавсь.

Я мовив:

Життя военним табором тяглося,
То тут, то там противник прискіпавсь;
Я боронивсь, не раз мав перемоги,
Та часто й падав ворогам під ноги.

Війна! Вона не дасть, бач, гнить і скніти,
Все гонить до нових стремлінь і змін.
В огонь життя, що гріє, жре і світить,

Усе нових докидує полін.
Здобув успіх—куди там гомоніти,
Що ран і сліз і праць коштує він!
А впав у бою—люто зціпиш зуби
Й не тямиш обсягу своєї згуби.

Ліс мовив:

Еге, війна! Вона й мене скосила!
Обдерла, зжерла всю мою красу.
Я ж гордий був! Моя живуча сила
Оперлася гризьким зубам часу;
Так багато бур, вихрів, снігів зносила,
Що думалось мені: я все знесу.
Аж смерть гриба старого—стид сказати—
Була сигналом до моєї страти.

На схід від мене тямиш палац білий
На горбі?—Князь старий там проживав.
Я й десять сел, що вкруг мене обсіли,
Його були. „Мій ключ“—він нас так звав.
І доки жив, хоч як сини клептіли,
Мене рубать не дав, не продавав:
Йому я спомин був його княгині,—
Аби він жив, я б ще стояв донині.

Весь вік його був сплетений зо мною:
Малим гуляв по моїх він стежках;
Потім ганяв з стрільбою за сарною,
Вправляв свій кріс на кабанах, вовках;
Потім не раз з княгинею-жоною
Й веселим гуртом тут на лови тяг,
Аж раз після веселої забави
Княгиню вбиту винесли з гущави.

Була прегарна ще, хоч вся студена,
Згас блиск очей, навіки голос стих;
Шовкова сукня кров'ю обагрена,
Солодкий усміх на устах застиг;

У саме серце кулею ражена
Без болю вмерла, нагло, в один миг.
Хто, як, за що скосив це гарне тіло,
На все лишилось темним цее діло.

Шептали: смерть сама собі зробила,
Бо жить з князем не хтіла, не могла,
Бо не князя, а іншого любила,
Але благань його не прийняла;
Натомість інша чутка доводила,
Що зрадила князя, йому була
Та зрада звісна, і що він з любови
Й розпуки їй криваві справив лови.

Та сь як чи так, князь був мов громом вбитий;
Його звезли зомлілого домів;
Весь похорон княгині сумовитий
В нестямі він лежав, в огні горів;
Нездужав довго, їздив води пити,
Зів'яв, ізгорбивсь, мовили — вдурів:
Не вірив, що вона убита з кріса,
Все ждав, що верне, певно верне з ліса.

Він скаженів, коли хто смів згадати
Про смерть її; весь палац, кожна річ
На поворот її все мали ждати:
Світити світло в спальні кожну ніч,
Стелити ліжку, у вазон вклати
Букети свіжі, нагрівати піч;
На новий рік, на вродини, йменини
Багаті дари він складав княгині.

А гарний день настане, князь в заранню
Таємно схспиться і в ліс біжить;
Під дубом стане, кличе: „Маню! Маню!“
Надслухує, зідхає, жде й дрижить.
„Я не сержусь! Вір мойому коханню!
Вернись! Як в раю, в парі будем жить!
Не йдеш? Загнівалась на Яся твого?“

От там то раз його й знайшли мертвого.

Гей, то були веселі похорони!
В князя сини—два славні гультяї,
На батьківське добро, немов ворони,
Накинулись, та й ну ділить паї!
Ще за князем не продзвонили дзвони,
А вже вони ревли, мов бугаї,
В покоях рились, скрині розбивали,
Жидам убрання, меблі продавали.

Спішилися й мою красу продати,
Та не було на дерево ціни;
Прийшлося знехотя гульвісам ждати,
Хоч шарпали вірителі; вони
Не дармо й ждали: мали будувати
Залізницю в тій стороні з весни,—
І те вдало князьке ім'я свячене,
Що шлях пройшов якраз поперек мене.

Весна прийшла, а з нею враз багато
Людей, возів і коней і сокир;
І гомін був і спів, немов у свято,
І стук і плач бентежили мій мир;
Мов різакон напів мене розтято,
І біль мене пронизав вдовж і вишир,
Як в моїм серці висікли провали,
І станцію й дворець¹ побудували.

Ще раз зима прийшла снігами вбрана,
Ще раз весна пахуча зацвіла;
Моя—здавалось—заживає рана,
І на просіках свіжа брость росла.
Лиш та залізна гадина погана
Щодень свистіла, грюкала й ревла;
Я знав, що це моя нехибна згуба:
Вона мене згризе, як черви дуба.

¹ Вокзал.

Весною ще вона мені примчала
Дарунок — щоб не бачив я таких!
Вона, що про культуру так кричала,
Мене зробила свідком сцен гидких.
Людська кров із рани тут дзюрчала.
Я ссав її; від корінців тонких
Аж до вершин смертельна дрож пробігла
Мене: й моя це, знати, смерть настигла.

Й настигла! Ледве осінь листя здула
З моїх берез і грабів і осик,—
Уже змія залізная ревнула,
І залунав брудного люду крик,
Хрип пил і стук сокир; грізна, нечула
Рука пень в пень косила мов сітник:
Тут стоси клали, там кору здійсмали,
Лупали, терли, дерли і ламали.

Якби ти знав, як мучивсь я в ту пору!
Як день і ніч стогнав я, рув¹ і вив!
На рубачів щоночі слав я змору,
Жалібним зойком їх зо сну будив.
І не один, підводячися вгору,
Тремтів, христився, ледве дух ловив,
І мовив: „З нами Дух Святий! Неначе
Жива душа де при сконанню плаче!“

Це я так плакав. Та дарма, ніхто ще
Плачем своєї долі не відпер.
П'ять літ мене трошили, наче трош'є,
Аж тим зробили, чим я став тепер.
А скористали? Слухай і про те ще!
Один князьок в delirium² умер,
Другий збанкротивсь, служить десь при банку,
А жид згорнув мільйони, мов сметанку.

¹ Рув—ревів (віз везти).

² Біла гарячка.

Я м о в и в:

Сумний твій стан! Та з твоїми панами
Я співчуття не маю ні цяти.
Герої будуарів та Панами —
Який же інший можуть шлях знайти?
Февдали в вік електрики й реклями
Цей вік лиш можуть у п'яту бости,
А він розтрощить плем'я це недуже...
Та інше щось скажи мені, мій друже!

Мені на серці важко — дай розраду,
І нових сил скарбівню отвори!
Ось тут під дубом цим нестятим сяду
Й сидітиму. Розважуй! Говори!
Увесь свій чар і всю принаду
Ще раз яви, мов у букет збери,
І весь свій біль і всю свою надію,
Нехай я віджию й відмолодію.

Л і с м о в и в:

Під моїм дубом сіла дивна птиця,
Що все шукала на вербі грушок.
Прийшов слабий до хорого лічиться:
Давай на меланхол'ю порошок!
Сиди собі! А хочеш щось повчиться,
То слухай! Маю ще один куток,
І в нім секрет. Рад слухать? Та чи буде
Це лік тобі?.. Героями там — люди!

Перша пісня

Весна прийшла, на синьому Дунаю
Сплескала лебединими крильми,
Дунула теплим подихом по краю,
Зламала мости льодової зими.
Підсніжники збудила в голім гаю
І жайворонки вивела з тюрми,
І на Бескид нагнала хмари сині,
Й пустила мглу на північ по країні.

Махнула раз рожевою рукою—
На ріках трісла крига і сплила;
Махнула знов наміткою тонкою,
Й землі плодюща сила ожила,
І теплий вітер піснюю дзвінкою
Загомонів над стріхами села,
Над вежами і мурами й церквами,
І в лісі ліг спочити під вершками.

Таємна дрож проходить по природі,
Дожджанка воскресних, світлих днів;
Поглиблюєсь лазур у небозводі,
Круг сонячний тепліше заяснів;
Рожева заграва горить на сході,
І ліс безлистий наче потемнів,
Не стогне вже, лиш мелодійно грає,
Базьками лози й іви прибирає.

Тим лісом, почерез яри та кручі
Біжить дорога проста мов стріла;
Дві шини, наче два ножі блискучі,
Геть-геть у глиб його вона вп'яла;

Край неї дуби, граби та плакучі
Берези гнуться, ронять піт з чола,
Вітками мають, гіллями хитають,
Немов новин в залізних шин питають.

„Го, го! Новина!“—застугоніли шини.—
„Ми зо світів якраз прийшли на те.
По нас день-в-день вам бігтимуть новини,
По нас і ви колись побіжите,
Мов новина, в безлісній країні.
Нове—оце одно для нас святе.
Що не бувало, через нас настане,—
Байдуже нам, чи добре, чи погане.

„Ось тут машини йдуть, що орють, сіють,
Жнуть, косять, ріжуть, мелють і вертять;
Достатки йдуть, що світять, а не гріють,
Що вас з'їдять, хоч їсти не хочять;
Купці спішать, що купувати вміють
Фікційний крам, фікційний гріш платять,
Фікційних зисків сиплють повну хату,
Та врешті вилічать реальну страту.“

Дивуються берези білокорі,
Немов сільські дівчата на торзі,
І дуб здвигає раменами, д-г-д-рі
Скриплива іва оха по черзі.
Та ось гуде щось і бренить в просторі:
Біжить тривога на одній нозі,
Цвірінька телеграф і б'ють сигнали.
„Це поїзд рушив!“—шини застогнали.

Іде, гуде той поїзд здовж Підгір'я
І вогняний у ньому скиглий дух,
Полошить в полі скот, у лісі звіря;
Орач христиться, кланяєсь пастух;
Здалека, мов гусільниця, що міря
Дванадцятьма лапками довгий круг,

За мостом круто вигинає лука,
До лісу доповзає, мов гадюка.

А в поїзді вагон другої кляси,
В вагоні через дверці два купе.
Гурток панів. Сміх, жарти, баляндраси...
Тут офіцерське видно портепе,
Мисливський стрій, бальовії прикраси,
Тут гордий жест, зблязовання сліпе,
Короткі фрази, обривки розмови...
Десь на гостину їдуть чи на лови.

А в центрі групи, мов душа компанії,
В візитнім строю молодий панок;
Горять і очі й щоки знай рум'яні,
І хід його свобідний, мов танок;
Він сипле жарти radoщами п'яні,
І ллється голос чистий, мов дзвінок;
Пливе від нього втіха і свобода,
Мов блиск від сонця серед небозвода.

„А я скажу: життя над все на світі,
І дурень той, хто не впивався ним!
Хто radoщі літні не ловить в літі,
А літом каламутить втіхи зим.
Вживай, життя лише май на приміті,
З ним грайсь, та вмій не дорожити ним!
Лови момент, цурайсь його привіта!
Будь ненаситний! Evviva la vita!“¹⁾

„І що нам смерть? Прожитого безмірність
Ніяка смерть не в силі нам узять.
І що нам страх, присяги, клятви, вірність?
Все пута лиш, щоб нерв життя зв'язать.
Чхать на авторитет! Плювати на покірність!
В ярмі конвенцій хай осли біжать!
Наш клич — свобода! Наш закон — баніта.
І шлях наш простий... Evviva la vita!“

¹⁾ Хай живе життя!

Дитирамбічний тон цей перебив
Старенький лікар, що ввійшов з другого
Купе; турботно в пальцях теребив
Свою хустину, і коло молодого
Оратора спинивсь, і мов згубив
Щось дороге, так видививсь на нього,
А потім голову схиливши низько,
Промовив: „Пане, станція вже близько!“

П а н и ч (байдужо)

То добре, вийдем.

Л і к а р

Слухайте, Євгеній!

В останнє слухайте ще моїх рад!

Є в г е н і й

Що ж, радьте! Ви ж до рад правдивий геній!

Л і к а р

Не враг я вам, йому не адвокат,
Чужий для вас... та справі тій злиденній
Я б інший вихід відшукати рад,
На плач його глядіть—він там в купе ридає,
Й на ваші співи—ні, мені аж серце крає.

Невже ж вам все людськеє так байдуже
І люта скорб смішить вас, не болить?
Ще раз прошу вас: скаменіться, друже!
Ще можна вбійчий той вогонь залить.
Признайте: ви ж тут винуваті дуже,
І ваше діло рану ту зцілить.

Є в г е н і й

Га, га! Від ран вже ви у нас цілитель!
Що ж хоче ворог мій і повелитель?

Лікар (з докором)

Ну, ворог! І не стид вам це казати?

Євгеній

Я визваний.

Лікар

Інакше ж він не міг,
Йому ж ви жінку вивабили з хати
І честь його ви подали на сміх.

Євгеній

Ге, ге, до Єзуїтів це брехати!
Девоток¹ цим лякать: „О, Боже, гріх“!
В нас новий час і новії закони,
І вищі ми над тії забобони!

Лікар

Мій друже, ні, не в тім ще саме діло.
Він благородний... він її любив
І досі любить... Що там прогуділо,
О віщо він життя своє розбив,—
Готов забуть, якби лиш не боліло
Одно... коб ти одну йому зробив,
Одніську ласку! Любий! Я міркую,
Що зробиш ласку цю йому...

Євгеній

Якую?

Лікар

Ти ж кинув там її...

¹ Девотка—гістєрично набожна жінка.

Євгеній
Де слід було.

Лікар

Ти ж визискав її...

Євгеній
Овва, питання!

Лікар

Скажи одно: що там між вас зайшло?

Євгеній
Простіська річ: по любощах розстання.

Лікар

А до розстання що вас довело?

Євгеній
То так: був сумерк, надійшло світання.
А як це сталося, то вже тайна ночі;
Прийшла пора, і нам розкрились очі.

Лікар

Не хват я до метафор, алегорій,
Та вже як хочеш, а скажи ще те:
Бажає конче знати пан Григорій,
Де ти розстався з нею?

Євгеній
Це пусте.

Лікар

Покинув в соромі, в нужді та в горі?

Євгеній

О, ні! Як спіла вишня не росте,
Так і вона ніщо більш не бажає,
Бо має те, чим жизнь нагорожає.

Лікар

Говориш ти загадками крутими!
Та де ж вона? Де ж нам її найти?

Євгеній

А ти говориш наче до дитини.
А де вона, я знаю так, як ти.

Лікар

Євгеній, годі ж жартами пустими
Збувать цю річ. Вже близько до мети.
Скажи всю правду! Де вона, мій друже?
Він все готов простити!

Євгеній

Мені байдуже.

І він веселу пісню засвистав.
Байдужно відвертались секунданти.
Ось поїзд свиснув, загудів і став.
„Готові ви, панове? Ну, *avant!*”¹
Так, щоб ніхто уваги не звертав
На себе тут. А зараз при шлябанті
Стежина в ліс. За мною! А за двадцять
Мінут вже будемо назад вертатись”.

¹ Вперед.

Отак командував один з дружини.
Тут із сусіднього купе явивсь
Григорій, глипнув, мов лякався днини;
Ще не старий, а виблід, похилився.
„Стоїть тут довго поїзд?“

„Пів години“.

„Пора!“—І мовчки весь гурток пустивсь
З купе. Роївсь народом весь дворець
І клекотів, мов з кип'ятком горнець.

Робітники з сокирами, пилками,
Похнюпившись, мов у ярмі, ішли;
Жиди-агенти чорними купками
Снували скрізь і наче млин гули;
Начальник верещав, махав руками;
Якийсь тягар пакетники несли
І теж кричали; десь там у вагоні
Дитина плакала і ржали коні.

Під шум пани через дворець майнули,
Ніхто на них уваги не звертав;
За хвилю вже й рогачку обминули,
Їх провідник спинився, засвистав, —
Ще хвиля, і в гущаву всі пірнули,
Лиш сивий лікар ззаду приостав,
Здвигав плечима, рухав головою,
Мов розмовляв, сварився сам з собою.

Вузька стежка, мов гадюка, в'ється
Поміж хаші й столітні дерева;
Тут в яр збігає, там угору пнеться,
Тут виверти обходить, мов жива.
Скрізь тихо; між корчами звір пасеться,
В дуплавині погукує сова,
З вершків важкая сутінь нависає,
І десь в яру потік бурхливий грає.

Ось поляна розкрилася простора,
Мов пазуха у велетня грудей.

Плакучі іви скупчилися, мов змора,
Довкола неї, з боку в'яз сидий
Глядить понуро, гнеться осока
Й поскрипує; патлатий мох рудий
Понависав на пнях замість окраси,
І творить розбійницькії гримаси.

Оттут пани спинилися під в'язом,
Оглянулись довкола, а потім
Самі по собі позирнули разом,
Мов ті злодії, що в храму святім
Зійшлися на злочин. Ну, чи пустить плазом
Бог місця те, що зробиться в крутім
Моменті? Хвилька їх проймає жахом, —
Ще хвилька, й злочин піде своїм шляхом.

„Панове, — мовить провідник, суворий,
Високий пан з подзюбаним лицем, —
Вам звісні пан Євгеній, пан Григорій,
Що тут стають на себе одинцем;
Не наша річ входити в суть історій,
Що завели їх на цей шлях правцем.
Мотиви — їх річ; наше діло в нормі,
Щоб все в порядку сталось і по формі.

„Умови вже усталені. Панове
Супірники, чи хто жадає змін?
Ніхто не хоче. Чи вже все готове?
Дістанс відмірять! Лікарю! Де ж він?
Струмент в порядку? Ось оружжя нове!
Набить при всіх. Панове, мій поклін!
На місце! Чи обом однако ясно?
Команда: три! і вистріл рівночасно“.

Здавалося, весь ліс в цей мент фатальний
З тривоги дух у собі притаїв.
А потім „три!“ і ляскіт моментальний,
Мов згідно плюнув демон цих гаїв.
І ледве тихий відгомін печальний

Поповз і, не добігши до країв
Старого лісу, десь заглух в деберці,
Як глухне спомин у зрадливім серці.

Оба супірники ще мент стояли,
Простягши праві руки наперед;
Та ось Євгеній став немов зів'ялий,
З руки нечутно випав пістолет;
Під ним коліна враз задилькотали,
Вид вгору, мов слідив пташиний лет,
За груди лівою рукою ухватився,
І важко враз додолу покотився.

Всі ахнули. Григорій, наче свічка,
Стояв недвижно. Лікар ось підбіг
До вбитого... Небіжчик. Наче річка
Кров з рани грає... Ох, якби ж я міг
Спинити!.. „Пощо? Живо вовча тічка
З ним зробить лад. Благий йому нічліг!
Ходім, панове! Бог по правді судить.
Хто в пільмі ходить, той в пустині блудить“.

Оттак Григорій різко та студено
Сказав і перший до двірця подавсь.
„Що!—скрикнув лікар,—алеж це страшенно!
Він ще живий! Щоб так отут лишавсь!..
Панове, стійте! Спиню кров... Візьмемо
На руки... Житиме!“— „Е, ти б стидавсь
Таке балакать“—буркнув хтось із купи,—
„Чи гробарі ми, щоб носити трупи?“

„Покинь його! Нехай собі здихає!“
Сказав другий.—„Ходи, на поїзд час!“
„Панове!—лікар в розпачу гукає,—
Це ж варварство! Це підлість! Я на вас
У суд подам!“ Та годі! Вже втихає
Стук кроків їх. До вбитого ще раз
Нещасний кинувся і кров спиняє,—
Той дише ще, та видно, що конає.

Прокинувся, застогнав... відкривши очі,
Пізнав старого.— „А, це ти? Де ж ти?“
Мовчить старий.— „Покинули! До ночі
Вже близько... Добре. Легше в темноті...
Спіши за ними! Слухай! Все жіночі
Комедії! Ми слуги глупоті...
Скажи Григорію: його безцінна перла
Від нього втікла, а від мене вмерла.

„Ні, я не вбив... Любив, мов божевільний...
Сама... сама... зневірившись у мні...
Хтів з нею вмерти... відіпхнула спільний
Кінець... сама собі лягла в труні.
Оттак і я тепер поляжу... вільний...
Без пам'яті... Не згадуй!.. Мов у сні...
Життя глитає... evviva!.. мій друже!“
Замовк... ще застогнав... шепнув: „Байдуже“.

Мов тінь тремтюча, лікар щез в тій хвилі,
Спішив щодуху, сльози утирав;
Вже третій раз до поїзду дзвонили,
Коли він до вагону причвалав—
Не від двірця... панове отворили
Затильні дверці... Він без духу впав
На лавку; шепотав мов непритомний:
„Це злочин! Злочин підлий і огромиий!“

Ось поїзд дрогогнув. Свиснула машина
Розпучним свистом, аж заскиглив ліс.
Від сонця кров'ю блискотіла шина,
На скруті дико вило з-під коліс;
Край шляху стрепенулася вільшина,
Щось мов стогнання вітер з гаю ніс.
В яру десь вовк завив, жовна осики струже,
Ніч хилиться над ліс і шепотить: „Байдуже!“

Друга пісня.

Лісничий Валько вітер вухом ловить,
Мов хорт на воздух розширяє ніс,
До побережника Остапа мовить:
„Знов чорт якогось нам стрільця надніс!
Чув вистріл? Певно цапа хтось готовить!
Мов у свою комору ходить в ліс...
То кара Божа з тою злодійнею!
Гей, навперейми! Чей стрінемся з нею!“

Оба шульнули різними стежками,
За яром, щоб на поляні зійтись;
Вже лісокрадів стежили думками,
Остап рушницю під полою тис,
А Валько в сумерках поміж хашами
Поперек яру дерся наче лис,
Надслухував, чи гілка де не хрусне,
Чи з-поза пня де лісокрад не хусне.

І кляв: „Бодай же гир вам загірився!
Драбня погана! Хоч з ума зійди!
Колись в лісах я з москалями бився,
І не зазнав такої ще біди,
Як в цьому лісі, щоб він провалився!
Ні в день ні в ніч спокою тут не жди.
Хоч бий, карай, стріляй їх, аж обридло,
Прокляте хлопство преться в ліс, як бидло.

„Дрова рубають, день і ніч полюють,
Слопи на звіря ставлять та сильця,
Із своїм скотом по зрубках воюють,
Підстерезуть і готура й зайця, —

І день і ніч лиш мов про те міркують
Мені робити псоти без кінця.
А бий вас грім! Не дам драбам пощади!
Стрілятиму, бо не стає вже ради!

Ось поляна, де постріл чувсь. Ні духа!
Пасеться в травах тонконогий цап;
Став Валько під смерічкою та й слуха,
В тім з поляни хильцем іде Остап
І шепче: „Тут була якась псяюха!
Трава столочена! Знать, мали храп
На цапа, та хибили, або може...“
Та тут урвав і зойкнув: „О, мій Боже!“

В противнім боці поляни, під в'язом
Щось захарчало, наче з-під землі,
І довгий стогін постелився плазом
По поляні, мов мліючи в імлі.
Оба мужчини схопилися разом,
„Конає хтось!“ І враз із-за гіллі,
Мов з клітки, вирвались, поперек сигли
На місце стогону щодуху бігли.

Прибігли, стали... На траві простертий
Лежав панич, красавець молодий;
Вже на лиці блідому вираз смерти,
Закріпла кров вже лиш слизить з грудей;
Лиш жалко рот іще харчить отвертий,
В очах мов жаль, мов скарга на людей;
Безвладні вже розкидалися руки,
І пістолет лежить, як шмат гадюки.

„Живий іще!“ — сказав Остап потихо.
„Конає, видно“, — Валько доповів.
„Не мало де його попасти лихо!
Здається, сам на себе руку звів.“
„Мороко наша, кумо Василюх!
Що з ним робить? Лишить, щоб звір іззів?“

Алеж живий ще! Чи підмоги звати?
Та хто під ніч у ліс піде із хати?"

Та Валько вже до вбитого припав
І оком знавця оглядає рану,
Бальовий фрак на нім, жакет розпняв,
Поцмокує. „Ну, фірточку погану
Тут просверлив! Глибоко прокопав
До джерела життя!.. Та гов, давай погляну
Докладно в хаті... Кров не бухла як фонтана,—
Значить, не з легких... Ну, то це ще лекша рана!"

І крикнув: „Гей, Остапе, швидко ноші!“
„Та, пане, як тут швидко їх зробить?
Я панича взять можу на коркоші“.
„То зле, Остапе! З нього кров збіжить.
Скинь полотнянку — невеликі гроші!
То в неї можна панича зложить;
Завинемо, то чей оба на співку
Занесем бережно на лісничівку.“

А в лісничівці, як у Божім раю,
Коли був з нього прогнаний Адам...
Шумлять берези, чисті води грають
І сторожать пси вірні біля брам,
Рожеві з вікон фіранки моргають,
Мов шепчуть: „Мир, любов і щастя там!“
По ганку дике винограद्धя пнеться,
І дах побоями червоними сміється.

А в лісничівці молода дама
В покоях ходить, як тиха вода;
Мов Єва, дожидаючи Адама,
Прегарна, хоч тужлива і бліда;
Мов золотиста, проміняста пляма
Пливе нечутно, край вікна сіда,
Рожеві фіранки крихітку відкриває,
І вигляне, закриє знов, зідхає.

Знов устає і знов іде нечутно,
Немов по клітці пташка проліта.
Закурить цигарето резолютно.¹
Розгорне книжку... „Ах, не та! не та!“
Знов ходить і зідхає щомінутно
І думкою Бог зна куди віта,
І за розкритий фортеп'ян сідає,
Рожеві пальці на клавіші накладає.

І враз, немов з незримої фонтани,
Бурливі тони ллються, клекотять,
Якісь погрози, боєві пеани,
Немов мечі по шоломах хрумтять,
Там крик, стогнання, мов від злої рани,
І тони мліють, сумно дилькотять,
Іще пручаються хвилину, другу,
І розливаються в безмежну тугу.

Щось здавлене в протяжній тій гармонії
І резигнація у ній на дні,
І жалощі квилять у кожному тоні,
Мов сняться недоспівані пісні;
Мов квіти фантастичнії, червоні
Хиляться в зеленій глушині;
Таємних споминів оце розкрилась брама,
І тихим голосом співає пісню дама:

Ой, розпущу ж я мрії
По зеленому гаю,
Чей знайду очі тії,
Що безмежно кохаю.

Ой, розпущу ж я тугу
Та від дуба до дуба,
Чей знайду дружину,
Що над все мені люба.

¹ Рішуче.

Ой, розсиплю я співи,
Як росу по розмаю...
Гей, прибудь мое серце,
Бо я втіхи не маю.

Як у клітці пташина,
День по дню я провожу,
Лиш про тебе я мрію
Та й забути не можу.

Лиш про тебе, мій скарбе,
Плоде мого відхнення,
Що малій у віночку
Ще ворожила няня.

Урвала. „Нудно! Мрії ці дівочі
Вже не для мене... Ах, та чом же все,
І денне світло, і ті темні ночі
І гаю шум їх в ум мені несе?
Що це за дивні, невідривні очі
За мною стежать? І невже пасе
З безодні ними демон мою душу?
Боюсь їх, а все в них глядіти мушу.

„Вже десять літ якраз в день мого шлюбу—
Мене на шлюб, як гусочку, вели—
Серед юрби свою знайшла я згубу,
Ті очі, що красу мою пили,

І рай такий, безмежну розкіш любу,
Здавалося, у дар мені несли,
Що я в їх блиску всю себе забула
Себе я в раю, рай в собі почула.

Знов припадає до фортеп'яна, грає і співає.

Чорні очі палкі,
Ненаситні такі,
Ви впилися в мою душу,
Наче чари які.

Горите, мов алмаз,
Кожний день, кожний час
Почуваю, дожидаю
Тільки вас, тільки вас.

Очі, зорі мої,
Очі, муки мої,
Через вас минають марно
Молодощі мої.

Через вас я смучусь,
Задля вас я труджусь...
Чорні очі, чорні очі,
Чи ще вас я діждусь?"

Безвладні руки на клавіші впали,
З очей, мов перли, сльози потекли,
Важкі стогнання груди розпирали,
Але уста ні слова не рекли.
Надію мрії, мов у гріб, ховали,
Та закопать нізачо не могли.
І довго, німо так вона сиділа,
І сльози висхли вже, а ще душа боліла.

Так нудьгувала гарна лісничиха
Оце вже вісім або десять літ.
„Це божевільна!“—говорили стиха
Знайомі,—„бач, сама собі морочить світ“.
А служниці: „Це все з добра, не з лиха.
Якби їй пан до праці дав привід,
Якби не так любив, погрімав скільки треба,
То в домі був би рай, на що тобі і неба“.

Та й гріх сказати, щоб вона не дбала
За мужа й не вела порядно дім;
Біда лиш та, що з ним дітей не мала,
Байдужа, мов зневірилася в нім;
А як удень сама в хатах остала,
Бо муж по службі в ліс ішов, зовсім

Тоді її тоска напосідала,
Вона^а ридала й привиди видала.

Їй бачились якісь таємні очі,
Що стежили за нею крок-у-крок,
Були блискучі і чорніші ночі,
Моргали, наче пара тих зірок,
І з них якийсь вогонь ішов пророчий,
Розкішна дроз, диявольський порок,
Надія щастя і тривога втрати,
І той рефрен жалібний: ждати! ждати!

Лісничий здавна мов махнув рукою
На примхи ті, у всіх їй потурав;
Усе зайнятий службою важкою,
Здавалося, лиш про ту службу дбав;
Та в тайні пильнував її спокою
І в лікарів поради засягав.
„Змініть обставини життя“—були їх ради.
І він, як міг, шукав десь іншої посади.

Вже смерклося, а пані Клементина
Все ще мов сном обтяжена була.
Десята продзвонила вже година,
Слуга в салоник лямпу принесла...
Проснулась пані. „Ах, це ти, Юстино?“
Немов спросоння вид свій підвела.
„А пан прийшов?“—„Нема ще, пані мила.“
„Ну, ну, а щоб вечеря не простила“.

В тім брама скрипнула, і пси завили,
І грубії почувись голоси.
„О, Боже!—пані скрикнула в тій хвилі,—
Це пан іде? Чого ж це виють пси?
Біжи, Юстино! Господи мій милий!
Сюди, на ганок! Свічку принеси!“
Та вже на ганку голоси знайомі
Почулись: „Гей там, відчиніть, хто в домі!“

І до покою пан з Остапом входять,
Щось оберемком, мов мерця, несуть,
На стіл кладуть і голову підводять,
І роздягають, миють і трясуть,
Щось шепчуть слугам, десь зі світлом ходять,
Брязк ножиць чути, стукання посуд.
Тиша мертвецька, потім, мов з могили,
Глухе стогнання—і знов пси завили.

А пані, мов бездушна, у куточку
Стояла німо, й слова не рекла,
З очима, впертими в одну лиш точку,
Вона мов остовпілая була.
„Ще більше вати! Чистую сорочку!“—
Пан служниці сказав, і та пішла...
І це тривало більш як півгодини,
Аж з раненим як слід упорались мужчини.

Упорались, пішли до кухні мити руки,
Що кров'ю скрізь поплямлені були.
А пані з виразом цікавості і муки
Нечутно, мов пливучи по землі,
До хорого пішла, ловила вухом звуки,
Що з віддихом важким з грудей його плили,
В лице зирнула, вкрите тінню ночі,
І скрикнула нараз: „Ах, це ті самі очі!“

Ті самі очі, чорні як безодні,
Що стежили за нею стільки літ!
Тепер без блиску, мляві та' холодні,
Немов у них яркий зламався світ,
Але й тепер ще чарувати годні,
Як сумовитий спомину привіт.
Вона пройнята жахом стрепенула,
Мов ось судьбі своїй в лице зирнула.

Тут муж її війшов. Вона на нього
Той свій жахливий зір перевела.
„Ти вбив його?“

Лісничий (з усміхом)

Що за концепт? Для чого?
Ще якби доля нас не наднесла
На постріл та на слід його, небого,
Вже б з нього страва вовча там була.
Йй-богу, видно: дурень щастя має!
Втікти хотів від життя, життя ж його спіймає.

Вона

Він буде жить?

Лісничий

Можливо, хоч та рана
Мене не тішить...

Вона

Ні, він мусить жить!

Лісничий

Щоб мусив, це не наша річ, кохана,
Це в вищій волі, так сказати, лежить.

Вона

Ні, слухай! Це тобі у руку дана
Судьба нас двох. Як він не видержить,
І я не хочу жить. Роби, що знаєш,—
Це невідкличний мій рішенець маєш!

Пішла. Всміхнувся Валько їй у слід.
„Рішуча, нічого сказати! І скоро.
Такий мабуть і весь жіночий рід:
Сьогодні все віддати готов за те, що вчора
Ще у думках не мав. Мрій хорих плід
Для неї найсильніша підпора.

Закони розуму й природи їй байдуже,
Коли за цяцькою її скортіло дуже.

„Ну, та сим разом може пощаститься
Цю жертву з горла смерти відволать...¹
Неважна рана... Трохи попеститься,
Та й встане... Інтересно буде знать,
Хто він, для чого він життя лишитьсь
Хтів? Щоб з недостатку—не сказать.
Одежа, золотий годинник... ця постанова...
Без сумніву, якась інтелігентська справа.

„Зневірився в життя? Гм, по лиці не видно:
Хто так розцвів, той добре їв і пив.
Підлот десь наробив і стало жити стидно?
І цього б я ніяк не припустив;
Червяк сумління тут не гриз огидно,
Де цвіт краси і юности так цвів.
Ця складка коло уст мабуть говорить нам
Щось инше... ці виски... так, так, *cherchez*
la femme!”²

Від того дня у тихій лісничівці
Усе життя пішло на інший стрій.
Уранці Валько із Остапом в спілці
При хорім порались мов лікарі,
А пані, рано розлад давши дівці,
У кухні пріла, шпорчала в старій
Кухарській книзі, добирала вісти,
Щоб хорому щось добре дати ззісти.

А хорий в гарячці знай без тями
День поза день, мов зламаний, лежить.
Муркоче щось, неначе безвістями
Блукає дух його, то весь дрижить,
Мов з холоду, безкровними устами

¹ Відволать—відкликати.

² Шукай жінку

Сміється, потім нагло закричить,
І знов в нестямі впаде й заніміє...
От так то смерть з життям турніри діє.

А по обіді знов пан в ліс подається,
Де в службі аж до ночі мусить бути.
От тут для пані настає час щастя:
Години їй моментами пливуть.
При хорім упадає і не дається
На хвильку від постелі відвернуть.
Годує й поїть, рану завиває,
Вкриває і до сну йому співає.

А як засне, то пані Клементина
По хаті ходить, як тиха вода,
І мов безумна, шептом що хвилина
Йому свій жаль та тугу повіда;
І мов би це наймильша їй дитина,
До нього пестоші так ніжні приклада,
Блага його і дякує і докоряє,
А там нахилиться й тихесенько співає.

А він лежить без тям. То поблідне
Мов труп, то рум'янцями спалахне.
Чоло раз чисте, мов кришталі погідне,
То знов чимсь диким, прикрим замахне;
Уста сміються, мов дитя свободне,
Та враз мов біль страшенний їх утне,
І знов мине, і він мов мрія з-поза світа,
„Байдуже“ шепотить, та: „Evvviva la vital“

Третя і четверта пісні колись будуть.

НОВІ СПІВОМОВКИ

Цехмістер Купер'ян.

Облягали ляхи місто
Десь в часи Руїни,
Штурмували брами й мури,
Підкладали міні.

Боронилося козацтво,
Й міщани не спали,
День і ніч гриміли з мурів
Пушки й самопали.

Але Купер'ян цехмістер
Був за всіх завзятий,
Цеховому товариству
Нишком став казати:

„Годі, братця, нам на мурах
Як сичі сидіти,
Покажім, що й ми, міщанство,
Не Страшкові діти!

„Вдармо ніччю на їх табор
З крутого байраку!
Згиньмо, або тих ляшеньків
Зотрім на табаку!“

Як згадали, так зробили,
Щастила їм доля,
І розбили вражу силу,
Як пух серед поля.

Радість! Слава! Крик і гомін!
Збігаються в місті
Шевці, кравці, всякі справці, —
Не сто і не двісті.

І вітають Купер'яна
З його вояками
Як героя, всю дорогу
Всипали квітками.

А на площі чорна рада:
Взяли всі гадати,
Яку б тому Купер'яну
Нагороду дати?

Одні кажуть: „Чим він досі
Був у нас? Цехмістром!
Тепер його за заслугу
Виберім бурмістром!“

Другі кажуть: Що, бурмістром?
Ми на це не згожі!
Хай він буде комендантом
В огневій сторожі“.

Треті кажуть: „Ні, панове,
Іншу раду маймо,
Купер'яну від нумеру
По дукату даймо!“

„Ні, ні, ні!“ — реве громада
Одностайним хором, —
„За геройство гроші брати?
Ну, це був би сором!“

Знов незгода, знов гармидер,
Сяк і так міркують;
Що хто скаже, кличуть: „Славно!“
А інші кепкують.

Аж ось вискочив на лаву
Пузатий бурмістер
Та й закликав: „Хай живе нам
Купер'ян цехмістер!

„Дав нам Бог такого мужа
Ворогів розбити,
Та не дав нам знать, яку б то
Честь йому зробити.

„Гроші дати — сором брати,
Та й ми ж бідні люди;
На уряд його поставить —
Іншим заздро буде.

„Поки він живий між нами,
То все нам завада,—
То ж панове цехмістрове,
Ось моя вам рада:

„Зараз тут його убиймо,
На паль посадимо,
По смерті ж його оплачмо
І святим зробимо.

„І насиплемо над тілом
Могилу високу,
Будем поминки справляти
Два рази до року“.

„Славно! Славно! От так рада!“
Всі враз загукали,
А цехмістра Купер'яна
Навіть не питали.

Сучасна приказка.

Ви чули ту пригоду?
В часи розливу рік
Попав у бистру воду
Нещасний чоловік.
В глибокім вирі б'ється
І тоне вже туй-туй,
До кума, що на мості,
Кричить: „Рятуй! Рятуй!“
А кум, що на поруччя
Поважно лікті спер,
Глядить критично: „Втоне,
Чи вирне ще тепер?“
Вкінці махнув рукою
І мовив лиш одно:
„Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно“.

Гай, гай! Таких кумів нам
Не два, не три, не п'ять
В життю що дня, що хвилі
Приходиться стрічать.
Ти в горю, нужді б'єшся,
Мов риба у саку,
Працюєш, тачку тягнеш,
Мов панщину важку;
Тут сумнів мучить душу,
Що місце, то боляк,—
А він лиш критикує:
„Це зле“ і „Це не так!“
За поміч і пораду

Він має лиш одно:
„Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно!“

І наш народ так б'ється
В матні вже много літ,
І хвилі напосілись
Його розмити слід.
А на безпечнім мості
Фальшивії брати
Стоять і ждуть—чи, може,
Щоб поміч принести?
Стоять і ждуть на хвилю,
Що брата проковтне,
Числять: тепер ще вирне,
Тепер вже чей пірне.
На крик його й благання
В них слово лиш одно:
„Не тратьте, куме, сили,
Спускайтеся на дно!“

Та що це? Він не тоне,
Хапавсь берегів,
Не слухав поради
Облесних ворогів;
І під ногами чує
Вже твердий, твердий ґрунт,
А ті на мості в репет:
„Це бунт! Це бунт! Це бунт!“
Під ними міст хитаєсь
І хвиля прясла рве,
І з мосту крик лунає:
„Рятуйте, хто живе!
Рятуйте більшу власність,
Рятуйте панський лан!
Рятуйте трон і вівтар!
Давай обложний стан!“

А що, як Немезида
Собі одного дня
Позволить жарт зробити
І ролі поміня?
На своїм ґрунті стане
Русь міцно на ногах,
А супротивна хвиля
Піде по ворогах?
І ті, що нас із виру
Спасали мило так,
Самі скоштують трохи,
Який то в мокрім смак?
А Русь на їх благання
Їм відповість одно:
„Не тратьте, браття, сили.
Спускайтеся на дно?..“

Майстер Свирид.

Оце, куме, від ляхів
П'ю не раз гіркую,
Та буває з пересердя,
Що й заматірюю.
А потому й засміюсь,
Хоч як в серці гидко,
І тут мені згадається
Наш майстер Свиридко.
То був майстер від пили,
Долота та сверла,
Та все його якась нужда
На помилки перла.
Чи там в нього в голові
Були не всі дома,
Чи сама рука махала,
Пляну несвідома,—
А все було —зробить стіл,
Забуде підніжжя,
Зробить скриню, то хоч віко
Не на лад обріже.
Зробить двері, то дивись,
Замалі в одвірку,—
У всім було наш Свиридко
Переборщить мірку,
А де б треба вбить кілок,
Він там хляпне кляйстер,—
Оттим його добрі люди
Звали Попсуй-майстер.

То раз оце мав я з ним
Кумедну пригоду:

Розламалося коритце,
Де ллють коням воду.
Сам би збив собі нове,
Та дощок не маю.
От зайшов я до Свиридка
Та й оповідаю.
А він, добрий чоловік—
„От—каже—морока!
Та я тобі те коритце
Склеплю на млі ока“.
Зараз дошку на варстат,
Ріже, мірить, ріже,
Одно звертить, друге зіб'є,
Трете щось не влізе.
Плюнув крепко, розібрав,
Мірить, ріже, мірить,—
Знов збиває, знов не в лад щось,—
Сам собі не вірить.
„Тьфу,—воркоче,—щоб тобі,
Гірке, не солодке!
Вже два рази урізую,
Та й ще закоротке!“
Оттак, куме, і наш лях
З русином мудрує:
Тут наstopче, там уріже,
Ніде не дарує.
Тут притлумить, припече,
Заплює, зогидить,
Та ще й злий, що з тої праці
Та добра не видить.
„А хай, каже, тую Русь
Трясця покоцюбить,—
І б'ю її, й печу її,
Й ще мене не любить!“

26/IV 1904 р.

Що за диво?

Сніг мете степами,
Вітер порохами,
Покоївка в хаті робить те
Щіткою своєю,
А козак матнею
(У Шевченка) вулицю мете.

Жид мете знай зиски,
А голодний з миски
Так мете, аж годі дух звести;
Наші ж генерали,
Піхни, клерикали,
Раді б нас з лиця землі змести.

Шлепом метуть дами,
Цензор олівцями
Вільне слово так мете, як в дим;
Страх мете юрбою,
Смерть мете косою,
Лиш метелик не мете нічим.

Притичина.

Мамцю, мамцю, що мені?
Щось мабуть зовсім погане!
Мій спокій, мов свічка, тоне,
А в серденьку як в млині.

Щось туркоче, щось біжить—
Тихо-тихо, то знов крепче,
Щось співає, свище, шепче,
А все згідно: „Жить! Жить! Жить!“

Без причини я сміюсь,
Без причини гірко плачу,
Щось у млі рожевій бачу,
Всіх люблю і всіх боюсь.

Спать не можу й бачу сни:
Десь немов садок розкішний,
В нім квіток рядок утішний
В тихім сяєві весни.

Між квітками тими й я,
А в садку музика грає,
Рій метеликів гуляє...
Мамко, мамочко моя!

А між ними там один
Пишнокрилий, срібнолатий...
Ах, якби його спіймати!...
Грації якоїсь син.

Він крильцями тріпотить—
Весь рожевий, тло зелене—
Все круг мене, все круг мене
Відлетить, то прилетить!

Мамцю, мамцю, що це є?
Чи метелик, чи горобчик,
Чи рожевий, гарний хлопчик
Мені спати не дає?...

Як там у небі?

Два панотчики гарненько
Попразникували,
Та й удвох собі при чарці
Ніччю розмовляли.

Розмовляли цее, тее,
Чого серце повне,
А як світське перебрали,
Нумо про духовне.

„От Письмо Святе не пише
І не знають люди,
Як то праведним по смерті
Там у небі буде.

«Ані око не видало,
Не чувало вухо»—
Це, сказати тобі по правді,
Трохи темно й сухо.

„Я собі міркую грішний—
Прости гріха, Боже,—
Те, за що тут всякий б'ється
Й осягнуть не може.

„Те братерство, однодушність,
У якій всі люди
Зіллються в найвищу спільність—
Ось що в небі буде“

Другий мовив: „Ей, зійшли ви
На слизьку дорогу!
Це ж соціалізм вам сниться,
Бридкий Пану Богу.

„Ні, мабуть, не буде в небі
Комунізм і спільність.
Аджеж дар для нас найвищий
Повна лична вільність.

„Кожний жий собі, як хочеш,
І роби, що знаєш,
Кожний пан своєї волі,
Волю й силу маєш“.

„Ну, пан-отче — мовив перший,—
Це цікаві вісті,
Що ви навіть Пана Бога
Вперли в анархісти.

„Там то був би рай, якби так
Людям волю дати!
Мусив би сам Бог із нього
Перший утікати“.

Довго, довго сперечались,
Вже й північ пробила:
Той за спільність, цей за рівність,
А зійтись не сила.

Мовив перший: „Що балакать!
На одно згодімся!
В цю опівнічну пору
Свято покленімся:

„Хто з нас перший світ покине,
В раю водвориться,
Має другому за три дні
У сні об'явиться.

„І сказати, як там в небі
І які порядки“.
Погодились, поклялися,
Потюпали спатки.

Чи там рік минув, чи піврік,
Перший умирає
І другого через три дні
У сні навіщає.

„Здоров, брате!“—„Здоров, отче!“—
„Ну, я присвятився“.
„Слава Богу! І по небі
Добре роздивився?“

„Роздивився“.—„Ну, і як там?
Говори, мій друже!
Тайну Божую збагнути
Я цікавий дуже!“

Мовить дух: „Її збагнути
Певно річ висока,
Та на це не твого треба
І вуха і ока.

„А про те, що ми колись то
Суперечку гнули,
То оба ми, любий друже,
Пальцем в небо ткнули.

„Там порядки—ні по твоїй.
Ні по моїй мові,
А зовсім, зовсім інакші“—
Та й щез на тім слоз.

Трагедія артистки.

То був чудовий місяць май,
Цвіли бузки й троянди...
З старої вілли на весь гай
Плив голос панни Ванди.
Співа до цитри, аж зовсім
Захрипла з віщих трудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знуdiv!“

Ось жнива. Скочно граючи,
Женців провадить банда¹,
А в віллі, не вгаваючи,
Співає панна Ванда;
Чи день, чи ніч, чи дощ, чи грім,
Чи крик сорокопудів...
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знуdiv!“

Вже осінь. Яблука стрясли,
Капусту в пень рубаєм,
А панна Ванда знай співа
У віллі там під гаєм.
Чи в корчмі крик, чи в церкві давін
Луна з усіх усюдів,—
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знуdiv!“

¹ Банда — музика.

Потис мороз, вітри ревуть
І сніг поля вкриває;
В безлюдній віллі все ще чуть:
Бреньчить щось і співає.
Блукає голос серед стін
Захриплий з віщих трудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

П'ять день хуртовина ревла,
На шостий день ослабла;
Всю віллу снігом замела,
І Ванда закоцябла.
Та дух її на місті тім
Щоночі ще марудив:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

Минуло много, много літ!
Де гай був, нині зілля;
Заріс кропивою весь слід,
Де та стояла вілла.
Та в глупу північ в місті тім
Чуть бренькіт страхопудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив!“

Чого ж та бідна душенька
На місці тім заклята?
Чого покутує, немов
Убила маму й тата?
І чом ту саму пісню всім
Небіжечка співає?
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім! —
Бо іншої не знає.

НА СТАРІ ТЕМИ

4

I

Не дїпо ли ны бяшетъ, братїє?..

Чи не добре б нам, брати, зачати
Скорбне слово у скорботну пору,
Як мужам до мужеського збору,
Не як дітям у дзвінки бряжчати?

Вирядім ми слово до походу
Не в степи куманські безконечні,
А в таємні глибини сердечні,
Де кують будучину народу.

Потопчімо там полки погані,
Що летять на душу, як тривога,
Смагу сиплють з огняного рога
І кинжал ще обертають в рані.

Вирвім з коренем ту коромолу,
Що з малого гріх великий робить,
Що нечайно брата братом гнобить,
Щоб засісти з ворогом до столу.

Чи ще мало в путах ми стогнали?
Мало ще самі себе ми жерли?
Чи ще мало нас у ликах гнали?
Чи ще мало одинцем ми мерли?

II

Блаженъ мужъ, иже не идеть
на совѣтъ нечестивыхъ.

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплії сумління їх термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду й щирість відкрива як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть як дуб посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волисть зломатися, ніж поклониться злому.

Блаженний муж, кого за тее лають,
Кленуть і гонять і поб'ють камінням;
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить:
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства убагородить.

III

Гласъ вопіючого во пустынн.

Було це три дні перед моїм шлюбом.
У чистім полі я пшеницю жав.
Був південь. Я спочити сів під дубом,
В душі ж мов світляний алмаз дрижав.

І враз почув я голос невимовний,
Той голос, що його лиш серце зна,
Для вуха тихий, але сили повний,
Що душу розворушує до дна.

„Ще поки ти почався в лоні мами,
Я знав тебе; заким явивсь ти в світ,
Я призначив тебе перед царями
Й народами нести мій заповіт“.

І мовив я: „О, Пане, глянь на мене!
Простак убогий, молоде хлоп'я!
Хто стане слово слухати невчене?
Кого наверну, розворушу я?“

І мовив голос: „Від оцеї хвилі
Ти мій. Про все, чим досі був—забудь!
Усе покинь, вір тільки моїй силі,
Мої слова нехай тебе ведуть.“

„А що сумнівся ти в моєму слові,
Так знай: нікого не навернеш ти;
Мов стріли б'ються о щити сталеві,
Так твій глагол о серць людських щити.“

„На вітер будеш мій глагол метати,
Проповідати будеш ти глухим;
Де станеш ти, ніхто не схоче стати,
Що похвалиш, всім видасться лихим“.

І мовив я: „О, Господи, я грішний!
Чи щоб спокутувать всіх вин вагу,
Ти на цей труд важкий і безуспішний
В цій хвилі кличеш свого слугу?“

І мовив голос: „Не тобі те знати!
Не за провини я призвав тебе,
Не безуспішно будеш працювати,
А серце в тобі я скріплю слабе.“

„Твоїми говоритиму устами
До всіх народів і до всіх віків,
Твоїми я тернистими стежками
Вестиму своїх вибраних борців.“

„Тобою я навчу їх відрікатися
Життя і світу для високих дум,
Сучасних нужд, погорди не лякається,
У світлу ціль вистріливши весь ум.“

„Ось уст твоїх я пальцем доторкнуся
І вложу в них своїх глаголів жар.
І нагострю твій слух, щоб, як озвуся,
Ти чув мій голос, наче грім із хмар“.

Я ниць упав. „О, чую, Пане, чую!“
І серп я кинув і пшеничний стіг
І батьків дім, невісту молодую.
І відтоді не бачив більше їх.

IV

А галици свою рѣчь говоряхуть

Ти знов літаєш надо мною, галко,
І кричеш горя пісню монотонну;
Глядиш у серця глибину бездонну
І бачиш гниль, гидоту беззаконну,—
Не страх тобі нічого і не жалко.

У тебе очі ясні на падлину;
Підлоту, самолюбство і брудоту
Ти здалека добачуєш достоту;
Твоя душа мабуть рідня болоту,
Що в собі бачить ціль всьогó й причину.

О, знаю, заключаєш мою ти душу!
На тім степу беззахистнім, безводнім,
У тім хижацькім стовпищу голоднім,
Знесилений в змаганню тім безпліднім
Твоею жертвою я впасти мушу.

Мое ти фатум, невідступна зморо,
На мозок мій нещасний кандидатко,
Не крич так зично, не лети так падко!
Не бійсь, піде твоя побіда гладко!
Я не втечу! Впаду вже скоро, скоро!

V

Се у Римѣ кричать подъ саблями
половещини.

Крик серед півночі в якімсь глухім околі.
Чи вмер хто й своякиридають повмерлому?
Чи хто поранений конає в чистім полі?
Чи плачуть сироти ограблені і голі,
Без батька-матері, без хліба і без дому?

Невідомий співак походу степового...
Замісто струн нап'яв він тетиви спижевi,
Давно забуту рать з сну будить вікового
І до походу знай накликає нового
„За землю руськую, за рани Ігореві“.

Давно забута рать в забутій спить могилі;
І Ігор спить і з ним все плем'я соколине,
Лиш крик поета ще лунає в давній силі,
Байдужість сірая куняє на могилі,
А кров із руських ран все рине, рине,
рине.

VI

*)

Жени русьскія вьсплакашася.

Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де, в які дні, в які ночі—

Чи в половеччині, чи то в князівській
удальщині,
Чи то в козаччині, ляччині, ханщині,
панщині,

Руської сльози жіночі!

Скільки сердець розривалось, ридаючи,
Скільки зв'язили страждання!

А як же мало таких, що міцніли, скла-
даючи

Слово до слова, в безсмертних піснях
виливаючи

Тисячолітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумо-
витих,

Слухаю й скорбно міркую:

Скільки сердець тих розбитих, мо-
тих розритих,

Жалощів скільки неситих, сліз вийшло
пролитих

На одну пісню таку?

VII

А любо испити шоломомъ Дону.

І досі нам сниться,
І досі маниться
Блакитного того Дону
Шоломом напиться.

Від роду до роду
Цю далеку воду
Ми співали-споминали,
Як мрію-свободу.

Якби то нам з Дону
Та не було грому,
То вже б ми над Бугом, Сяном
Не дались нікому.

Якби то над Доном
Стали ми рядами,
Залізними панцирями
Сперлися з ордами!

Були би ми „Полю“
Шляхи заступили,
Золотими шоломами
З Дону воду пили.

Була б нас не рвала
Степовая птаха,
Якби на Дону стояли
Чати Мономаха.

Ліниво, ліниво,
Як Донові хвилі,
Плили віки за віками,
Наш гаразд розмили.

Довелось таки нам^т
Над тим Доном стати,
Робітницькими валками
Байдаки таскати.

Довелось таки нам
До його застукать:
Під землею для чужого
Камінь-вугіль цюкать.

Довелось таки нам
В нім шукати броду:
Не шоломом, пригорщами
Пити з нього воду.

Довелось таки нам
З Дону дань приймати:
Бурлацькій шмати прати,
Босі ноги мити.

13, VII 1906.

VIII

Антошкові П. (Азъ покой)

Аще и языки ангельскии
глаголю, любве же не имаю,
кака ми есть польза?

Діалект, чи самостійна мова?
Найпустіше в світі це питання.
Мільйонам треба цього слова.
І гріхом тут усяке хитання.

Мільйонам треба світла, волі.
Треба вміти, як їх добиваться,
Поки стогнуть кволі, мерзнуть голі, —
Нам в Параски ласки дожидаться?

Як твій брат із голоду вмирає,
А його ти накормити вступиш,
То чи ждеш, аж срібну ложку купиш,
Чи береш букову, що він має?

Як твоя у річці тоне мати
І кричить: „Рятуй мене, Антошку!“
Будеш ти на гарний човен ждати,
Чи їй кинеш першу-ліпшу дошку?

Зви це діалектом, зви жаргоном
Тую дошку, ту букову ложку,
А вона лунає відгомоном
В мільйонах серць живих, Антошку!

¹ Дивись його статтю в „Галичанині“ 1902, ч. 222 п. з.
„Тщетная работа сепаратистовъ.“ (Ів. Фр.).

Хай та мова вбога в славнім роді,
Хай московська, польська, чеська краща,—
Поки служить Матері в пригоді,
То вона культурі не пропаща.

Хоч в сусіда там пиха багацька
У порфирі сяє та атласі,—
На чуже багатство ми не ласі,—
Ласа лиш твоя душа жебрацька.

Бідні ми, як коні на припоні,
Збагатить нас труд на рідній ниві;
В діалекті чи хоч би в жаргоні
Будемо багаті і щасливі.

Діалект, а ми його надишем
Міццю духа і вогнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

ІХ

Лисиці брешуть на чердення
щити.

Вийшла в поле руська сила,
Корогвами поле вкрила;
Корогви, як мак, леліють,
А мечі, як іскри, тліють, —
А лисиці в полі брешуть.

Вийшла в поле руська сила,
Не щоб брата задушила,
Не щоб слабших грабувати,
А щоб орди відбивати,
Що живим труну нам тешуть, —
А лисиці в полі брешуть.

Не чужого ми бажаєм,
Та й своє не зневажаєм,
Та й не пень ми дерев'яний,
Щоб терпіти стид і рани,
Поки нас граблями чешуть, —
А лисиці в полі брешуть.

Брешуть на щити червоні,
Як брехали во дни оні,
Як щитами руські сили
Степ весь перегородили,
Мов степовая пожежа
Степ увесь перемережа
З краю в край з одного маху!

Завдали ж лисицям жаху
Ті щити! І досі сниться
Їм та руськая вольниця,
Те гулящее юнацтво,
Те козацтво, гайдамацтво,

Що не знало волі впину,
Що боролось до загину,
І пройшло як море крові,
Як пожежа по степові,
По історії України...

Навіть згадки, навіть тіні
Тих великих мар до нині
Страшно виплодам яскині,
І вогню зубами крешуть,
На щити червоні брешуть.

Х

На рѣкахъ вавилонскихъ.
тамо сѣдохомъ и плакахомъ.

На ріці вавилонській—і я там сидів,
На розбитий орган у розпуці глядів.

І ругався мені Вавилонців собор:
„Заспівай нам щобудь! Про Сіон! Про Табор!“

„Про Сіон? Про Табор! Їм вже чести нема.
На Таборі—пустель! На Сіоні—тюрма!

„Лиш одну хіба пісню я вмію стару:
Я рабом уродивсь та рабом і умру!

„Я на світ народився під свист батогів,
Із невольника батька, в землі ворогів.

„Я хилиться привик від дитинячих літ,
І всміхаться до тих, що катують мій рід.

„Мій учитель був пес, що на лапки стає,
І що лиже ту руку, яка його б'є.

„І хоч зріс я мов кедр, що вінчає Ливан,
То душа в мні похила, повзка мов бур'ян.

„І хоч часом, мов грім, гримне слово мое,
То це бляшаний грім, що нікого не вб'є.

„І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя—раб! Але мозок мій—раб.

„Хоч я пут не ношу на руках, на ногах,
Але в нервах ношу все невольницький страх.

„Хоч я вольним зовусь, а як раб спину гну,
І свобідно в лице нікому не зирну.

„Перед блазнем усяким корюся, брешу,
Вільне слово в душі, наче свічку, гашу.

„Хоч тружусь день і ніч, не доїм, не досплю
А все чую, немов я на панськім роблю.

„І хоч труд свій люблю, а все сіпа гачок:
Ти прикутий до нього, мов раб до тачок.

„Хоч добра доробивсь, та воно лиш тяжить,
Мов чуже для когось, мушу я сторожить.

„З ким в життю не зійдусь, все підляжу
йому;
Так чи сяк вибирать—все найтяжче візьму.

„І хоч часом в душі підіймається бунт,
Щоб із пут отрястись, стати твердо на
грунт,—

„Ах, то й це не той гнів, що шаблюку
стиска,
Це лиш злоба низька і сердитість рабська.

„Вавилонські жінки, відвернувшись ідіть,
І на мене здивовано так не глядіть!

„Щоб не впало прокляття мое на ваш плід,
Не прийшлося би раба привести вам на світ.

„Вавилонські дівчата минайте мене,
Хай мій вид співчуттям серцевам неторкне!

„Щоби вам не судилась найтяжча судьба,
Найстрашніша клятьба—полюбити раба!“

XI

Человѣки и скоты спасешы,
Господи!

(Псалом 35)

Вже ж твоя святая воля,
Коли хочеш — потурай,
Можеш навіть без розбору
Всіх людей пустити в рай.

Всі ми грішні, всіх життя нас
По калюжах провело,
А такого, щоб без плями,
Зроду віку й не було.

А всі ті гріхи, провини,
Що за них нас, скільки чуть,
Страшать пеклом моралісти,
І вже в цім життю печуть, —

Щоб тебе це ображало,
Отче, це невчасний жарт!
Проти твого величчя
Це і плюнути не варт.

Та й скотину, як що воля,
Всю бери на райський лан, —
Аджеж там твої любимці
Шоробор і Лев'ятан.

А котрі поміж святими
„Нищі духом“, можуть стать
Ї годувати ту скотинку
І з-під неї гній метать.

Навіть дикі, хижі звірі
Можуть там вийти всі враз,—
Звісно, з тим, щоб всі святії
Мали вільний вафенпас.¹

Лиш одне мені не може
Поміститися в голові:
Мали б і всі ті падлюки,
Ті без скону неживі,

Ті перевертні жорстокі,
„Переконані“ кати.
Всі ті скоти в людським тілі
Теж до раю увійти?

¹ Вафенпас—дозвіл носити зброю, паспорт на зброю

XII

Рече безумень вь сердцѣ своємъ,
яко нѣсть Богъ.

Говорить дурень в сердці своїм:

„Єсть Бог і єсть він Богом моїм!
Його я в сердці своїм чую,
В ньому я днюю, з ним ночую.
Він береже мене мов мати:
Що я роблю, він мусить знати;
Що я роблю і що говорю;
Він в моїх радощах і в горю
Він в моїх думках, в моїх мріях,
І в моїх жалощах, надіях.

„На нього я поклав надію, -
І все, що дію, з ним я дію;
Що мовлю, в ньому коріниться,
Всіх моїх мислей він криниця;
І кожний відрух серця мого
Почався в нім і йде до нього.
Мене він любить як дитину,
Пильнує, тішить без упину,
І всі діла мої нотує,
І шлях мій до мети простує.

„Він світ создав і сонце й зорі,
Завісив землю у просторі,
Накрив її небес покровом —
Одним лише всевладним словом:
Своїм „Да будет“ всемогучим,

Немов дощу потоком рвучим,
Він скрізь на морі і на суші
Создав у зародочках душі,
Життя розсіяв незлічене —
А все для себе і для мене.

„О, він ступнево йшов, вправлявся,
Шість день до цілі наближався,
Поки створив найвищу пробу —
Мене — він на свою подобу.
Він дав мені весь світ у владу;
З його любови я не відпаду,
А навіть як згрішу, раб грішний,
То він карать мене не спішний:
Хоч як грізнее пересердя,
Ще більше в нього милосердя.

„Щоб згладилась моя провина,
Він дав за мене свого сина;
І щоб мої могутні крила
Не зупиняла, не гнітила
Важка матерії інертність,
Він дав душі моїй безсмертність,
Дав запоруку безпохібну,
Що як умру, то не загину,
Що смерть моя — не скін фатальний,
А вхід до раю тріумфальний.

„Єсть Бог, я чую це, я знаю,
Його у власнім серці маю,
Його у твориві я бачу,
В своїй його знаходжу вдачу:
Він в моїй совісті говорить
І мною нищить, мною творить.
Що я скажу, він „ні“ не скаже,
І що я зв'яжу, й він те зв'яже.
„Я часть його; де часть, там цілість.
Я твір його, і творця вмілість

Його творіння виявляє;
Його дух з мене промовляє,
Його мисль в моїм слові чути;
Я єсьм, тому й він мусить бути.
Я в нім живу і з ним я вічний,
Як син, як складник органічний,
Як тон із гармонійним строем“...

Говорить дурень в серці своїм.

13 КНИГИ КААФ

•

I

У сні зайшов я в дивную долину.
Було так ясно, тихо, легко в ній,
Що бачилось мені: не йду, а лину.

Сміялася в пишноті весняній
Природа пахощами вся облита,
І скрізь співав пташок незримих рій.

Сріблом на збоччях хвилював лан жита,
Верхом шумів-гудів відвічний ліс,
Внизу була величня тайна скрита.

Внизу був луг, і з нього вітер ніс
Такі розкішні пахощі, що груди
Аж ширшали і дух у тілі ріс.

А йшли ті пахощі з квіток, що всюди
Росли — барвисті, дивних форм, яких
Мабуť ніколи не плекали люди.

Хиляючись до тих квіток палких,
Я чув, що й спів солодкий з них виходить,
Мов пасма тонів ніжних і м'ягких.

Між тих квіток дівчат багато ходить.
Всі в білому, в вінках і скиндячках,
І одна одну все за руку водить.

У всіх маленькі кошики в руках
І кожну квітку пильно оглядають,
Пестять і підливають на грядках.

Не рвуть квіток співучих, та зривають
Із кожної ростинок по листку
І бережно у кошики складають.

І бачучи забаву їх таку,
Я мовив: „На що ті листки, дівчата?
На лік, на страву їх рвете яку?“

І мовила одна: „Рвемо для свята.
І не на лік, бо для здорових це;
І не на страву—сита наша хата.

„А хто до уст листок цей занесе
І розгризе і сік його скоштує,
У того серце розкішню стрясе;

„У того смілість душу напростує,
У того радість очі прояснить,
Турботи всі розвіє й пошматує.

„Твій сум, твою зневіру хоч на мить
Прогонить він; ти станеш, мов дитина,
Всю суть свою ти мусиш відмінити.

„Всім любий ти, хоч круглий сиротина,
І любиш всіх, щасливий в тій любові.
Кааф у нас зоветься та ростица“.

Пішли. Та йдуть і мовлять інші дві:
„А ти не рад листків тих скоштувати
І занести їх там, своїй верстві?“

„Чи все в вас має лютість панувати,
Зневага до людства, погорда й їдь?“

І кинувсь я листки ті дивні рвати.
Ось вам пучок їх. Натє та гризить!

II

Поете, тям, на шляху життєвому
Тобі перлини-щастя не знайти,
Ні захисту від бурі, злив і грому.

Поете, тям, зазнати мавш ти
Всіх мук буття, всіх болів і унижень,
Заким дійдеш до світлої мети.

Поете, тям: лиш в сфері мрій, привиджень,
Ілюзій і оман твій рай цвіте,
А геній твій, то міць суггестій, зближень.

Пророцький дар у тебе лиш на те,
Щоб іншим край обіцяний вказав ти,
А сам не вхóдив у житло святе.

І серце чулее на те лиш взяв ти,
Щоб кожному в день скорби пільгу ніс,
І в горю слово теплее сказав ти.

Та з власним горем крийся в темний ліс!
Ніхто до тебе не простягне руку
І не отре твоїх кривавих сліз.

Та не міркуй, що родивсь ти на муку,
Бо й розкошів найвищих мавш часть,
У творчій силі щастя запоруку.

Усе, чого тобі цей світ не дасть,
Знайдеш в душі своїй ясніше, краще:
Найвищу правду і найбільшу власть.

Ото й минай все темне, непутяще,
Весь злудний блиск, тріюмфи хвилеві,
Все підле. самолюбне і пропаще.

І бережи на своїй голові
Вінок незв'ялий чистоти і ласки
І простоти, мов квіти польові.

У маскарад життя іди без маски,
На торжище цинізмів і наруг
Виходь з ліхтарнею з старої казки:

В ній щезне тіло, появиться дух,
Прозора стане явищ темна маса.
І будь ти людям не суддя, а друг

І дзеркало й обнова. Guarda e passa.

III

Гуманний будь, і хай твоя гуманність
Пливе з криниці чистої любови,
Якої не мутить пиха й захланність.

Гуманний будь не так як богослови,
Що надприродним ліктем довг свій мірять
Льву такають, а гримають ослови,

Братами мають тих лише, що вірять
У їх закон, в їх повісті і чуда,
До „вічних благ“ все ласо зуби шкірять,

Та цідять муху, щоб ковтнуть верблюда.
Не те, щоб всіх любив — це вже над міру,
А не бажай нікому зла та худа.

Всіх благ і брехень не бери на віру,
На фалш і зраду май порядний дрюк,
І не давай з братів лупити шкіру.

Лише не сердься, не заламуй рук,
Котячу флегму май усе в запасі,
Не вір облесним, стережися злюк,

А дармоїдам все кажи: А засі!

IV

Як трапиться тобі в громадським ділі
Здобути голос, вплив якийсь і значність,
Народ вести, снувати пляни смілі,

То пам'ятай і все май ту обачність,
Не вірити і не дуфать ніколи
На княжу ласку й на народню вдячність.

Бо княжа ласка, як той сніг на полі,
Що вітер здує, в південь злиже сонце,
І лишить чорний ґрунт, пустий і голий.

Народня вдячність, — ти фатальний гонче,
Що з злою вістю все прибудеш вчасно,
А з доброю все спізнишся доконче!

І не міркуй, що де ти бачиш ясно,
Там іншим з твого слова засвітає,
Хаос думок уложиться прекрасно.

Не вір, що люд твої заслуги почитає,
Що задля них одну дрібну провину
Тобі простить! Він судить — не питає.

І знай, коли щасливу годину
Ти прозівав, щоб інших взять під ноги,
Тебе самого безпощадно в глину

Затопчуть, як камінчик в брук дороги. .

V

Ти йдеш у вишукано-скромнім строю
І згідно так глядиш на цю пропащу,
Що натяк сам — назвать її сестрою

Ти за зневагу прийняла б найтяжчу.
Ти чесна! Двадцять вісім літ проживши,
Ти весну молодости вже найкращу

Пустила мимо! Ти пройшла, не пивши,
Поуз криницю втіхи життєвої,
Уста свої призирством заціпивши.

Чого ти ждеш? Чи ще весни нової?
Вона минула вже безповоротно.
Ти гордо йдеш, та вже ціпкії звої

Жаль простяга, та вже тобі турботно,
Вже щось гірке під серце підступає,
Сумне, як день, що йде понуро-слотно.

Чи то не зависть по душі щипає?
Минаєш ту пропащу, мов не бачиш,
А скоса зиркнеш — щось в устах злипає...

Мабуть вночі до подушки заплачеш!

VI

Ф. Р.

Дівчино, каменю дорогоцінний,
Затоптаний в болото, тванню вкритий,
Та й досі в блиску своєму нетлінний!

На тебе я дивлюся сумовитий:
Який багатий скарб чуття й любови
Марнується розтоптаний, розбитий!

Вогонь, що так горить у твоїй крові,
Нагадує мені часи старії,
Коли чуття не гнули ще в окови.

Така, як ти, колись в Олександрії,
Співаючи, по вулицях ходила
Під іменем Єгиптянки Марії.

І так, як ти, й вона тоді твердила:
„Усіх люблю! Чи бідний, чи багатий.
До мене йди і попускай вудила

„Своїм бажанням! Я не для заплати,
А через той вогонь, що в жилах грає,
В свої обійми рада всіх прийняти!

„В кого жура сон ніччю пожирає,
Хто радощів не має з ким ділити,
Хто пристрасти пожежею згарає.

„Хто в праці гнесь, без діл не може жити,—
До мене йдять! Я всім на своїм лоні
Дам рай—або про рай хоч хвилю снити“.

Благословлю уста твої червоні
І очі ті безсоромно вогнисті—
Дві зорі на рум'янім небосклоні!

І груди ті прегрішні і пречисті,
І стан гнучкий і сміх—серпанок срібний,
І до закрива безодні горя мглисті.

І лад той навіть клясти я нездібний,
Що впхнув тебе в безодню ту без тями:
З усею поганню він був потрібний,

Щоб розвалить міцну стіну між нами,
І дав нам здибатись і полюбитись
І розійтись розбіжними стежками.

Не раз іще твій вид мені присниться,
Не раз іще ім'я твоє кохане
Прошепчу я тужливими устами.

Благословлю тебе. Де лиш постане
Нога твоя, нехай там радість сяє,
Хай сміх лунає, хоч і серце в'яне.

І ти не думай, що тебе чекає!
За тим, що щезло—безхосенні жалі,
А напереді смерть усіх спіткає.

В бруднім заулку, в ясному шпиталі,
Чи в власнім ліжку, всім одна дорога!
Найкраща чвірка не заїде далі.

А ти не дбай, і доки тільки змога,
Сій радощі, плекай любовні мрії,
І жаль гони від свого порога

За прикладом Єгиптянки Марії.

20—22 III. 1904 р.

VII

Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер віє.
Я змерз. І випало з холодних пальців
Перо. І мозок стомлений відмовив
Вже послуху. В душі глибока павза.
Ні думка, ні чуття, ні біль — ніщо
В ній не ворухиться. Завмерло все,
Немов гнилий ставок в гущавині,
Якого темну воду не ворухить
Вітровий подих.

Але цить! Це що?
Чи втопленики з болотного дна
Встають і з хвиль вонючих простягають
Опухлії, зеленуваті руки?
І голос чути, зойк, ридання, стогін —
Не дійсний голос, але щось далеке,
Слабе, марне, тінь голосу, зідхання
Чутне лиш серцю, та яке ж болюче,
Яке болюче!..

„Тату! Тату! Тату!
Це ми, твої невроджені діти!
Це ми, твої невиспівані співи,
Перед часом утоплені в багнюці!
О, глянь на нас! О, простягни нам руку!
Поклич до світла нас! Поклич до сонця!
Там весело — нехай ми тут не чахнем!
Там гарно так — хай тут не гинем!“

Не вийдете на світло, небожата!
Не вивести вже вас мені до сонця!

Я сам оце лежу у тьмній ямі,
Я сам гнію тут до землі прибитий,
А з диким реготом у моїх грудях
Тупоче, б'є моя лихая доля!

І ще раз чути: „Тату! Тату! Тату!
Нам зимно тут! Огрій нас! Лиш дихни
Теплом, що з серця йде, повій весною,
А ми пурхнем, оживемо, заграєм!
Весняним чаром, співом соловейків
Наповнимо твою сумну хатину,
Арабських пахощів на своїх крилах
Нанесемо, ковезцем пишнобарвним
Розстелимось під твоїми ногами.
Лише тепла нам! Серця! Серця! Серця!“
Де ж я тепла візьму вам, небожата?
Уста мої заціпило морозом,
А серце в мене вижерла гадюка.

VIII

Як голова болить!

Пожовклі карти
Рукопису старого помаленьку
Перебігають стомленії очі,
А в голові грижа, немов павук,
Снує сітки, немов штукар у тьмі
Пускає сині, білі, пурпурові
Ракети, вогняним млинком вертиться,
То вказує в бенгальським світлі дикі
Якісь появи, що з тих карт пожовклих
Зриваються, немов осінні листя
Під подихом хуртовини...

„Прийшов
Святий Матвій у город людоджерів.
А люди ті такі звичай мали:
Не їли хліба, не пили води,
А тільки жерли тіло чоловіче
І кров пили. А хто чужий траплявся
У город їх, то тут його хапали
І, вивертівши очі, напували
Отруйним зіллям і в тюрму сажали
І клали їсти їм траву-отаву“.
І вже ще за з-перед очей рукопис,
І ту страшну історію читаю
У власнім серці: як я заблукався
У город—будь ім'я його прокляте!—
І поєно мене отруйним зіллям,
Як очі вибрано мені, щоб я
Не бачив, хто мене і пощо в'яже,

І як замісто хліба довго-довго
Я годувавсь ілюзій диким зіллям.

І ось я темний у тюрмі ридаю,
І не за тим ридаю, що пропало:
Не за свободою, яка ніколи
Свобідна не була; не за тим щастям,
Що лиш у снах являлось та дразнило.
Лиш те болить мене, що зведений
До стану трав'їдної худоби
Я тямки чоловіцтва ще не стратив.

Та ось бряжчать ключі, скриплять завіси,
Стукочуть кроки—це сторожа входить.
Хтось шарпнув шнур, що в'яже мої руки,
І роздивля табличку, що до них
Прив'язана. „Три дні ще і тоді
Час буде вивести його“. Пішли.
Мені не страшно. Що ж, три дні! Могли
І зараз брать.

А може... може там
Далеко десь, по той бік Чорномор'я
Маленька барка надува вітрила,
І в ній сидить спаситель твій, що чудом
Перепливе безодню і вийде
В останню ніч у цю сумну темницю,
І верне зір тобі і скаже. „Встань і вийди!“

Ге-ге, колись в легендах так бувало,
Та не тепер! Не надійся нічого!
Мовчи і жди!

IX

Якби ти знав, як много важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав оце!
Ти певно б повз болі і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіяв би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки,—
Якби ти знав!

Якби ~~ти~~ знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднеє слівце,
Як чисті душі кривить і поганить
І троїть на весь вік — якби ти знав оце!
Ти б злість свою неначе пса гризького
У найтемніший кут душі загнав,
Потіх не маючи та співчуття палкого,
Ти б хоч докором не ранив нікого,—
Якби ти знав!

Якби ти знав, як много горя криється
У масках радості, байдужості і тьми,
Як много лиць, за дня веселих, мнється
До подушки гарячими слізьми!
Ти б зір і слух свій нагострив любов'ю
І в морі сліз незримих поринав,
Їх гіркість власною змивав би кров'ю
І зрозумів весь жах в людському безго-
лов'ю,—

Якби ти знав!

Якби ти знав! Та це знання предавне;
Відчути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне...
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс. Між бур життя й тривоги
Була б несхитна, ясна путь твоя.
Як той, що в бурю йшов по гривах хвиль
розлогих,
Так ти б мовляв до всіх плачучих, скорб-
них, збогих:
„Не бійтеся! Це я!“

СТРАШНИЙ СУД

Страшний суд

Ну, а що, як справді правда,
Що панотчик в церкві править,
Що мене по смерті янгол
Перед Божий суд поставить?
І засяде Бог на троні
В блисках бур і гуках грому,
І всі чотири кінці світу
Враз поклоняться старому, —
Заревуть небесні труби,
Потрясуться всі основи,
І мертве все стрепенеться,
Дожидаючи обнови, —
І що від нащада світу
Мало дух живий у собі,
Підійметься, не пропаде
Ні атом життя у гробі...
І потягне все на суд той,
Мов безмежні, сиві хмари,
І ущерть сповниться міра
Плати добрим, злому кари...
І відкриються всі тайни
Найновіші й найдавніші, —
Перед явністю такою
Затремтять найправедніші...
І не тільки кожне діло,
Але навіть кожне слово,
Кожний помисл, кожна похіть
Оживуть тоді наново,

І дістануть рух і голос
І мов військо незлічене
Попливуть на суд — свідчити
Проти мене, чи за мене?..
Що ж, на судову розправу
З апаратом так безмежним
Стану я, слабий і грішний,
Певно з трепетом належним.
І скажу: „На суд твій, Боже,
Я стаю, земне створення,
І кладу перед тобою
Весь свій біль і все страждання,
Всіх ілюзій злудні блиски,
Всіх утіх марну приємність,
Всі надії, всі упадки,
І всю гордість, всю нікчемність,
Розум весь і всю сліпоту
І всі ересі й всю схизму,
І жало те невмируще
Критицизму й скептицизму.
Боронитися не буду,
Бо ти сам все ліпше знаєш,
Та яким мене створив ти,
То таким мене і маєш“.

„Замовчи! — гукне з-за хмари
Голос Божий дужче грому.—
Все, що є, чому є й пощо,
Видно скрізь мені самому...
Патос твій смішний для мене,
Дотеп твій не мед, а оцет;
А цю приказку латинську
Знаєш: *Sus Minervam docet?*¹
Чим ти був, яким був, пощо,

¹ Свиня вчить Мінерву (богиню).

Всі твої утіхи й болі,
Всі твої гріхи й дурниці,
Все було з моєї волі.
Все добро і зло, що в світі
Сіяв ти і досі сієш,
Все те був мій плян, якого
Ти ні в зуб не розумієш.
А що ти сповнив задачу,
Що була тобі надана,
То прийми тепер заплату:
Входь у радість свого пана“.

Тут панотчики й владики,
Що клячатимуть довкола,
Позриваються на ноги
І насуплять грізно чола.
І враз крикнуть: „Боже, Отче!
Чи ж подоба, чи ж потреба,
Щоб цей грішник, цей єретик,
Атеїст ішов до неба?
Де ми сіяли пшеницю,
Сипав він кукіль невіри;
Де щепили ми покору,
Там він гордощі без міри;
Де ми груди надривали,
Щоб добути скрухи лепту,
Його сміх, його наруги
Виводили нас з концепту.
Він ніколи не піддався
Ні намові, ні погрозі;
Він був вовк у твоїм стаді,
Був головня в твоїм стозі.
Він труїв дитячі душі
Явно, славно і нагально!
Брать його до неба, Боже,
Це, їй-богу, нельояльно.
Ми ж твою сповняли волю,

Що стоїть в Письмі Святому,
Ми з твого заповіту
Не вронили ні атому, —
А цей жебжик тут нас буде
Ще стягати із котурнів!..
Ні, його зрівнявши з нами,
Ти нас маєш всіх за дурнів.
Ми на це не згідні, ми, що
Скрізь стежки твої простуєм!
Твоїм іменем ми проти
Твого суду протестуєм!“

Пан Біг довготерпеливий
Вислуха всю ту тираду,
І всміхнеться добродушно
І таку їм дасть пораду:
„Цитуйте, діти! Тут не сеймик,
Щоб ревли ви і кричали!
Ви ж у небі, де немає
Ані болю, ні печали.
Опозицій та обструкцій
Тут робить вам непрактично;
В своїм небі я ряджуся,
Вибачайте, деспотично.
Тут я поїзду кондуктор,
В якій хочу кого клясі
Посаджу, а пасажирам
Іншим всім до того засі.
В моїм небі місця много,
Всяких треба тут професій,
І багато пасажирів
Іде в моєму експресі.
Для овечок препокірних,
Для коров молокодайних,
Для пташок усіх співучих
І для всіх заслуг звичайних,
Для волів, що весь вік пріли,

Скиби краючи й загони,
І для всякої худоби
Єсть окремі тут вагони.
Там їм плата по заслuzі,
Море радощів готових, —
Але мусить же й зо мною
Їхать хтось у особових.
Вас я, дітоньки, шаную,
Та одна моя вам рада,
Щоб держались ви, як добрі
Пастирі, свого стада.
А компанію для мене
Вибирать вам буде трудно;
А мені в компанії з вами —
Вибачайте — було б нудно.
Чи я вас за дурнів маю,
Це лишіть мені на волю,
Та себе за дурня мати
Вам, їй-богу, не позволю!“

Тут я попрошу о слово
І скажу: „Мій Боже правий!
Присуд твій мені не ясний,
Та занадто він ласкавий.
Хоч то певно не моя річ
Поправляти присуд Божий,
Та боюся, до твого
Я експресу не пригожий.
Компаніста я немудрий
Для небесного сальону.
І готов так як у земних
Часто випадати з тону.
А подруге, ти ж подумай:
Для якої то поради
Серед твоїх найвірніших
Слуг почнуться свари й звади?
Я ж добродіїв цих знаю:

Не дадуть вони спокою,
Шепти, чорнення, доноси
В небі попливуть рікою;
Будеш мати тут протести
І соборчики й обиду, —
Вигризуть мене із неба,
І тобі нароблять стиду.
А нарешті — вибач, Боже, —
Не кортить мене до раю;
Твоїх розкошів небесних
Я, їй-богу, не бажаю.
Не кортить мене ні вічний
Серафимський спів похвальний, —
На такі високі співи
Я зовсім не музикальний;
Не кортять мене небесні
Псалми, гимни й акафисти, —
В їх бомбаст ану ж я схочу
Підпустити зойки й свисти?
Та й твої співці й поети
Не зовсім мені до реч',
Починаючи Давидом,
А кінчаючи Львом Печчі.
Та й компанія, Твої ті
Херувими, Серафими,
Шестокрилії почвари —
Що мені балакать з ними?
Та й апостоли і учні,
Корифеї всі небесні,
Як поглянуть ближче, Боже, —
Страх вони не інтересні.
Сам Петро, чого він вартий,
Що Христа в біді відрікся!
І весь збір їх, що в годину
Скрути в страху геть розтікся!
Або ті твої аскети
Сухоребрі та неміті.

Ті фанатики, до людських
Благ ненавистю підшиті,
Ті отці, апологети,
Догматисти, каноністи,
Інквізитори, що вміли
„Ігне, фегго“¹ в душу лізти.
Або й ті, що з твоїм словом
На устах всі землі й море
Заповняли й скрізь ширили
Темноту, гризню і горе,
Покривали здирства можних,
Але вбогих дерли й тисли,
І хрестом твоїм вбивали
Вольне слово й вольні мислі!
Адже будши консеквентним
Ти їх мусиш пригорнути, —
Тож подумай, як мені тут
В товаристві з ними бути?
Та це ще не все; можливо,
Що тут різні порядки,
І на всяку бранжу,² Боже,
Єсть окремі сепаратки.³
Але жити в твоїм небі
І втішатися й співати, —
Господи, то скільки ж треба б
Напихати в вуха вати,
Щоб не чути криків, стогнань
І проклять, докорів лютих
Тих нещасних, там у пекло
Звержених, у тьму й закутих!
Щоб не чути відгону
Всіх тих мук і озвіріння,
Що були мов контрапунктом

¹ Вогнем, мечем.

² Бранжа — товпа, голода.

³ Сепаратка — окрема кімната.

Всього твого творіння.
Ні, почуються й крізь вату,
Крізь найгрубший мур зі сталі,
І нема таких віддалень,
Щоб лунати перестали!
І нема таких розкошів,
І екстаз і раювання,
Щоб мені не затроїли
Їх пекельнії стогнання.
Дай мені в найвищім раю
Ще на вищий рай надію,
Та при думці про ті звуки
Я, їй-богу, одурію.
Ні, пусти мене, мій Боже,
З цього світлого округи
Там, де тягне грішна вдача
Й життєва мене заслуга,
Там, де боротьба невпинна
Без перемоги і без слави,
Де похута віковична
Та без пільги й без поправи.
Правда, в той вогонь пекельний,
Що пече без тіла душі,
В ту смолу і кров, де грішні
Клекотять немов галуші,
У ті дебри сірковії,
В червяки ті невмирущі,
В ті гадюки, скорпіони
Та почвари всякі злющі
Я не вірю, і в чортяків
Тих рогатих та хвостатих,
Що без всякої причини
Мучать бідолаг проклятих.
Та я знаю інше пекло,
Коштував його не мало
За життя,—ще й досі смаку
Трохи з нього позістало.

Знаю, як смакує скрута
В безвідрадній самотині;
Хліб, що ворог із призирством
З ласки кине сиротині;
Безнадійність, що розбити
Рада б те життя мізерне;
Жаль учинку, що раз стався,
І вже в небуття не верне;
Як довкола тебе зрада
Стане муром непрохідним,
І як сам собі здаєшся
Підлим, низьким і негідним.
Все те степенуй, о Боже,
По твоїй всесильній волі,
І пусти мене у вир той
До товаришів недолі.
Там знайду я товариство
Більш до смаку й до вподоби,
І на сльози і на кпини,
І до сміху і до злоби.
Там знайду завзяте плем'я,
Люд свободний і гулящий,
Повний сили й волі, вицвіт
Роду людського найкращий:
Всіх музик і всіх поетів,
Що вино й любов співали,
Всіх філософів, що пута
Догматизму розбивали,
Всіх еретиків, усяких
Перелому піонерів,
Бунтарів і гайдамаків,
Всяких революціонерів,
Всіх, що власне чоловіцтво
Окупляли слізьми й кров'ю,
І всіх тих, кого любив я
В житті грішною любов'ю“.

„Дурню!—крикне голос Божий,—
Що ти слів тут набалакав,
Але правди зрозуміння
Стільки в них, як кіт наплакав!
Пекла просиш ти у мене,
Якби я був пекла ктитор;
Просиш мук і болів, якби
Я був кат і інквізітор.
Випрошуєшся від раю,
Мов від царського сальону,
І боїшся серед ясних
Пань там випадати з тону.
Ще й не бачивши ти моїх
Вибранців, на глум здіймаєш!...
Слухай, хлопче! Я питаю:
За кого ти мене маєш?
Я гадав, що ти піднявся
Духом понад ту худобу,
Що собі і Бога й чорта
Творить на свою подобу;
Що крізь часове й тілесне
Ти проник в духове й вічне
І відкинув шкарлупиння
Грубо-антропоморфічне.
Чей же на землі не даром
Я гострив тебе як бритву,
Посилав тебе у мир свій
І ганяв тебе у битву,
І водив тебе як треба
На вершини й на низини,
Щоб ти був одним з моєї
Доборової дружини.
Не плети ж тепер дурниці,
А збери в одно вогнище
Всі думки і всі бажання,
На їх крилах якнайвище
Підіймись, напруж всі сили,

Безмір обіймай душею,
І в найвищій тій екстазі
Злийся з сутністю моею!“

Ці слова впадуть на мене,
Наче дощ густий, вогнистий,
Сплять сумніви й тривогу,
І я встану ясний, чистий,
І почую в собі силу
І безмірну духа владу,
І перед найвищим Духом
В пориві любови впаду.
Всі думки і всі бажання
Я зберу в одно вогнище,
І на крилах їх я стану
Підійматися вище, вище...
І уже весь безмір стане
Перед моїми очима,
Наче карта розікрита,
Наче світло, що не блима,
Тільки рівно, чисто лється, —
Щезнуть загадки і межі,
І поллється щастя в душу,
Як безмірний блиск пожежі.
Я ростиму й сам в безмежність,
Все проникну, все прогляну,
Все скоштую — вище — глибше —
І розвіюся в нірвану.

1

2

3

4

5

6

УВАГИ

1. Мій Ізмарагд, — ця збірка поезій вийшла 1898 р. звідки й передруковується. Друкуючи в 1911 році друге видання „Мого Ізмарагду“, Франко значно змінив цю збірку доповненнями, а через те дав вже інший заголовок книжці. Книжка називається „Давне і Нове“, друге побільшене видання збірки „Мій Ізмарагд“. (Львів 1911 р. 263 стор.). Додано такі поезії: „Замість пролога“, „Мамо природо“ (передрук із „Із дня журби“), „Неназваній Марії“, „До музи“, „Честь творцеві тварі“, „З нових співомовок“, „Не мав багач що алшого“; з „Паренетікону“ — 16 поезій, „Строф“ — 10 поезій. Дальше „Притча про рівновагу“, „Притча про захланність“, „Притча про сіяння слова Божого“, „Два чуда св. Николая“, „Рука Івана Дамаскина“, „Фуль цар єгипетський“, „Зороастрова смерть“, „О. Люнатикові“, „Вольні вірші“, „Блюдитесь біса полоуденного“, „Многонадійний“. — Всі ці поезії увійдуть в нашому виданні в XXV том, разом з поезіями, що не попали в збірки, а також з посмертними поезіями та перекладами. Дальше в збірці „Давне і Нове“ помістив Франко „Із злоби дия“ і „Гимни і пародії“, які в нашому виданні були надруковані в томах „З вершин і низин“, крім „О. Люнатикові“ „Вольні вірші“, „Блюдитесь біса полоуденного“ і „Многонадійний“, що, як вже сказано вище, увійдуть в XXV том „Творів“. Передруковуємо „Мій Ізмарагд“ з першого видання як художню цілість, характерну для певної доби світогляду Франка. „Давне і Нове“ позбавлене тієї цілості.

2. *Semper tigo*, — надрукував Франко в 1906 році. В цю збірку увійшли поезії, друковані Франком на протязі кількох років головним чином в „Літер.-Науков. Вістнику“. Передруковується з видання 1906 року.

Ів. Лизанівський.

КНИГА ДРУГА

З М І С Т

к н и г и д р у г о ї

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ

Передмова	11
Переднє слово до другого видання	

Перший жмуток. 1886 — 1893.

I. По довгім, важкім отупінню	15
II. Не знаю, що мене до тебе тягне	16
III. Не боюсь я ні Бога, ні біса	18
IV. За що, красавице, я так тебе люблю	20
V. Раз зійшлася ми случайно	21
VI. Так, ти одна моя правдивая любов	23
VII. Твої очі, як те море	24
VIII. Не надійся нічого	25
IX. Я не надіюсь нічого	27
X. Безмежне поле	28
XI. Як на вулиці аустрінеш	29
XII. Не минай з погордою	30
XIII. Я нелюд! Часто, щоб зглушити	31
XIV. Неперехідним муром	32
XV. Не раз у сні являється мені	33
XVI. Похорон пані А. Г.	34
XVII. Я не кляв тебе, о зоре	35
XVIII. Ти плачеш. Сліз гірких потоки	36
XIX. Я не жадуюсь на тебе, доле	37
XX. Привид	38
Епілог	41

Другий жмуток. 1895.

I. В Перемишлі, де Сян пливе	45
II. Полудне	48
III. Зелений явір, зелений явір	50
IV. Ой, ти, дівчино, з горіха зерня	51

V. Червона калино	52
VI. Ой, ти дубочку кучерявий	53
VII. Ой, жалю мій, жалю	54
VIII. Я не тебе люблю, о, ні	55
IX. Чому не смієшся ніколи?	57
X. У вагоні	58
XI. Смійтесь з мене, вічні зорі!	59
XII. Чого являєшся мені	60
XIII. Оце тая стежечка	62
XIV. Якби знав я чари	64
XV. Що щастя? Це ж ілюзія	66
XVI. Як не бачу тебе	68
XVII. Як почувеш вночі	69
XVIII. Хоч ти не будеш цвіткою цвісти	70
XIX. Як віл в ярмі	71
XX. Сипле, сипле, сипле сніг	72

Третій жмуток. 1896.

I. Коли студінь потисне	75
II. Вона умерла!	76
III. Байдужісінько мені тепер.	78
IV. В алеї нічкою літною	79
V. Покоїк і кухня, два вікна в партері	81
VI. Розпука! Те, що я вважав	82
VII. Не можу жити, не можу згинуть	83
VIII. Я хтів життя кінєць зробить	84
IX. Тричі мені являлася любов	86
X. Надходить ніч.	88
XI. Чорте, демоне розлуки	90
XII. І він явивсь мені	91
XIII. Матінко моя ріднесенька!	94
XIV. Пісне, моя ти підстрелена пташко	96
XV. І ти прощай! Твого ім'я	97
XVI. Даремно, пісне! Цез твій чар	98
XVII. Поклін тобі, Буддо!	99
XVIII. Душа безсмертна. Жити віковічно їй.	101
XIX. Самозбивство—це трусість	104
XX. Оцей маленький інструмент.	106

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

I. День і ніч сердитий вітер	111
II. В парку в одна стежина	112
III. У парку	113
IV. Коли часом в важкій задумі	114

V. Де я не йду, що не почну	115
VI. Не можу забути!	116
VII. Вже три роки я збираюсь	117
VIII. Безсилля—ах! Яка страшная мука!	119
IX. Не довго жив я ще	120
X. І знов рефлексії	121
XI. Я поборов себе	124
XII. З усіх солодких, любих слів	125

Спомини

I. Я згадую минуле життя	131
II. Заки умре ще в серці	132
III. О, бо і я зазнав	133
IV. П'ятнадцять літ минуло	134
V. Маленький хутір серед лук	135
VI. В село ходив	136
VII. Ось панський двір	140
VIII. Найгірше я людей боявся	142
IX. Привіт тобі, мій друже вірний	143
X. Розмова в лісі	144
XI. Я побачив її	149
XII. Я не скінчу тебе	152

В плен-ері

I. Мамо природо!	155
II. По коверці пурпуровім	160
III. Ходить вітер по житі	162
IV. Суне, суне чорна хмара	164
V. У долині село лежить	165
VI. Ой, ідуть, ідуть тумани	166
VII. Над великою рікою	167
VIII. Дрімать села	169
IX. Ніч. Довкола тихо, мертво	171
X. Школа поета	175

Іван Вишенський	181
---------------------------	-----

На Святоюрській горі	219
--------------------------------	-----

ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ

Герой оцих віршів, той, що в них виявляє своє „я“ — небіжчик. Був це чоловік слабої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям, та мало здібний до практичного життя.

Доля звичайно кепкує над такими людьми. Здається, що сил, здібности, охоти до праці у них багато, а проте вони ніколи нічого путнього не зроблять, ні на що велике не зважуться, нічого в житті не доб'ються. Самі їх пориви не видні для стороннього ока, хоч безмірно болючі для них самих. От тим то, вичерпавши сили в таких поривах, вони звичайно застряють десь у якімсь темнім куті суспільного життя і токанять день поза день, заважають собі й іншим. Герой оцих віршів скінчив трохи щасливіше: раз у своїм життю він здобувся на рішучий крок і пустив собі кульку в лоб.

Причина цієї несподіваної рішучости нікому не була відома, бо мій бідний приятель не мав звичаю нікому говорити про свою особу, про свої пляни, надії або терпіння. Тільки кілька місяців по його смерті випадком дістався мені в руки його дневник — поміятий та попламлений зшиток, писаний прихапцем, ночами.

Я неохоче взявся читати його й довго мучився, поки дочитав до кінця. Дневник писаний був безладно; були це переважно ліричні оклики, зідханя, прокляття та бичування себе самого, а оповідання про факти дуже мало. Я вирозумів лише стільки, що небіжчик влюбився був у якусь панночку, дістав від неї коша (видно, розумна панночка була, знала, який муж їй непотрібний), а потім мучився своєю любов'ю довгі літа, поки його улюблена не вийшла заміж. Тоді він покінчив із собою.

Виміркувавши ось цю фактичну основу дневника, я почав уважніше прочитувати поодинокі його частини. Багато там було недотепної мазанини, багато немудрого філософування та незрозумілих докорів, — та серед тої половини попадалися місця повні сили й виразу безпосереднього чуття, місця такі, в котрих мій покійний приятель, хоч загалом не сильний у прозі, видобував із своєї душі правдиво поетичні тони. Оці місця робили на мене сильне враження. Вдумуючися в ситуацію, в духовий настрій автора дневника, я пробував передати ті місця віршованою мовою і пускаю їх оце в світ.

Що? Чи варто було трудитися, щоб пустити в світ пару жмуктів зів'ялого листа, вкинути в круговорот нашого сучасного життя кілька крапель, затроєних песимізмом, а радше безнадійністю, розпукою та безрадістю? У нас і без того цього добра так багато! Та хто його знає — думалося мені — може це горе таке, як віспа, котру лічать вщиплюванням віспи? Може, образ мук і горя хорої душі вздо-

ровить деяку хору душу в нашій суспільності? Мені пригадався Гетевий Вертер і пригадалися ті слова, які Гете написав на екземплярі цієї своєї книги, посилаючи її одному своєму знайомому. З тими словами і я подаю оце вірші нашому молодому поколінню:

Sei ein Mann und folge mir nicht nach! ¹⁾

¹⁾ Будь мужньою людиною і не йди моїм слідом.

Переднє слово до другого видання

Чотирнадцять літ після появи „Зів'ялого листа“ запотребилося друге видання цієї збірки ліричних пісень, найсуб'єктивніших із усіх, які появилися у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка, та при тім найбільш об'єктивних у способі малювання складного людського чуття. Неможемо сказати, щоб тодішня літературна критика гаразд розуміла інтенції та характер моєї збірки. Найпросторіше писання про неї Василя Щурата в „Зорі“ силкувалося осудити її, як прояв зовсім зайвого в нас песимізму. Не тільки сам я, але — це стало мені відомо зараз тоді — також значна частина публіки зовсім інакше зрозуміла ті поезії, і я надіюся, що й теперішнє покоління знайде в них не одно таке, що відгукнеться в його душі зовсім не песимістичними тонами.

Пускаючи до друку це друге видання, я, де можна, поробив язикові поправки, хоч це не скрізь було можливе. Не потребує, здається, додавати, що прозова передмова до першого видання, яка й тут друкується без зміни, також не більше, як літера-

турна фікція. Давати ключ до пояснення поодиноких із тих віршів не бачу потреби: мені здається, що й без автобіографічного ключа вони мають самостійне літературне значення.

Львів, 10 листопада 1910 р.

Іван Франко

ПЕРШИЙ ЖМУТОК

1886 — 1893

I

По довгим, важким отупінню
Знов тріскає хвиля пісень,
Неначе з-під попелу разом
Язиками блимне вогень¹⁾).

Що щастям, спокоем здавалосьь,
Те попелу тепла верства;
Під нею жаги і любови
Не згасла ще іскра жива.

Не згасла ще, тліла, ятрилась
Помимо сліз моїх роси;
Та вітер повіяв і попіл розвіяв —
Тепер ти вогонь той згаси!

Ні, годі! Не буду гасити!
Хай бухає грішний вогень!
І серце най рветься, та вільно най ллеться
Бурливая хвиля пісень!

¹⁾ Провінціалізм — вогонь.

II

Не знаю, що мене до тебе тягне,
Чим вчарувала ти мене, що все,
Коли погляну на твоє лице,
Чогось мов щастя й волі серце прагне.

І в грудях щось метушиться, немов
Давно забута згадка піль зелених,
Весни і квітів — молода любов
З обійм виходить гробових, студених.

Себе я чую сильним і свободним,
Мов той, що вирвався з тюрми на світ;
Таким веселим, щирим і лагідним,
Яким я був за давніх, давніх літ.

І попри тебе йдучи, я дрожу,
Як перед злою не дрижав судьбою;
В твоє лице тривожно так гляджу, —
Здається, ось би впав перед тобою.

Якби ти слово прорекла мені,
Я б був щасливий наче цар могутий,
Та в серці щось порвалось би на дні,
З очей би сліз потік полився рвучий.

Не знаємось, ні брат я твій, ні сват,
І приятнь мусила б нам надокучить,
В житті мабуть ніщо нас не сполучить,
Роздільно нам прийдеться і вмирати.

Припадком лиш не раз тебе видаю
На мене ж певно й не зирнула ти;
Та прецінь аж у гріб мені — це знаю —
Лице твоє прийдеться донести.

III

Не боюсь я ні Бога, ні біса,
Маю серця гіпотeku¹⁾ чисту;
Не боюся я й вовка із ліса,
Хоч не маю стрілецького хисту.

Не боюсь я царів, держилюдів,
Хоч у них є салдати й гармати;
Не боюсь і людських пересудів,
Що потраплять і душу зламати.

Навіть гнів твій, дівчино-зірничко,
Не лякає мене ні крихітки:
Я люблю те рум'янее личко
І розіскрені очі красітки.

Лиш, коли на те личко чудове
Ляже хмарою жалісна туга,
І болюче дрижання нервове
Ті усточка зціпить як шаруга,

¹⁾ Гіпотeka — ствердження власности на майно, напр., землю. Коли власник затыгає борг, то цей борг записується в гіпотечні книжки і означає, що власність (гіпотeka) задовжена; коли віддає борг, значить—гіпотeka чиста.

І докір десь у горлі пропаде,
У знесиллі опустяться руки,
І благає підмоги, поради
Прошибаючий погляд розпуки,—

От тоді моє серце стискає
Мов кліщами холодна тривога:
Біль німий мене більше лякає,
Ніж всі громи й злих сил перемога.

V

Раз зійшлися ми случайно,
 Говорили кілька хвиль —
 Говорили так звичайно,
 Мов краєни, що нечайно
 Здиблються з-за трьохсот миль.

Я питав про щось таке,
 Що й не варт було питать,
 Говорив щось про ідеї —
 Та зовсім не те, не тее,
 Що хотілося сказать.

Звільна, стиха ти, о, пані,
 І розсудно річ вела;
 Ми розстались мов незнані,
 А мені ти на прощанні
 І руки не подала.

Ти кивнула головою,
 В сінях скрилася як стій;
 Я ж мов одурілий стою
 І безсильний за тобою
 Шлю в погоню погляд свій.

Чує серце, що в тій хвилі
 Весь мій рай був тут оце!
 Два-три слова щирі, милі
 І гарячі, були б в силі
 Задержать його на все.

Чує серце, що програна
Ставка вже не верне знов...
Щось щемить в душі, мов рана:
Це бліда, горем п'яна,
Безнадійная любов.

VI

Так, ти одна моя правдивая любов
Та, що не суджено в житті їй вдовольнитися;
Ти найтайніший порив той, що бурить кров,
Підносить грудь, та ба — ніколи не спов-
ниться.

Ти той найкращий спів, що в час віт-
хнення сниться,
Та ще ніколи слів для себе не знайшов;
Ти славний подвиг той, що я б на нього
йшов,
Коб віра сильная й могучая десниця.

Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвище, чим душу я кормлю,
Як той вогонь, що враз і гріє й пожирає,
Як смерть, що забива й від мук звільняє.
Отак, красавице, і я тебе люблю.

VII

Твої очі, як те море
Супокійне, світляне:
Серця мого давнє горе
Мов пилінка в них тонé.

Твої очі, мов криниця
Чиста на перловім дні,
А надія, мов зірниця,
З них проблискує мені.

VIII

„Не надійся нічого“.

Як ти могла сказати це так рівно,
Спокійно, твердо? Як не задрижав
Твій голос в горлі, серце в твоїх грудях
Биттям тривожним не зглушило ті
Слова страшні: „Не надійся нічого!“

Не надійся нічого! Чи ти знаєш,
Що ті слова — найтяжча провина,
Убийство серця, духа і думок
Живих і ненароджених? Чи в тебе
При тих словах не ворухнулась совість?

Не надійся нічого! Земле мамо!
Ти світе ясний! Темното нічна!
Зірки і люди! Чим ви всі тепер?
Чим я тепер? О, чом не пил бездушний?
Чом не той камінь, не вода, не лід?

Тоді б не чув я пекла у своїх грудях
І в мізку моїм не вертів би нор
Червяк неситий, кров моя кипуча
В гарячці лютій не дзвонила б вічно
Тих слів страшних: „Не надійся нічого!“

Та ні, не вірю! Злуда, злуда все!
Живущої води в напій мені
Ти долила, а жартом лиш сказала,
Що це отрута. Бо за що ж би ти
Могла вбивать у мене душу й тіло?

Ні, ні, не вірю! В хвилю ту, коли
Уста твої мене вбивати мали, —
Лице твоє бліде, тривожні очі,
Вся стать твоя тремтяча мов мімоза,
Все говорило мені: „Не вір! Не вір!“

Ти добра, щира! О, не ошукаєш
Мойого серця гордості лускою!
Я зрозумів тебе! Ти добра, щира!
Лиш бурі світу, розчаровань муки
Заволокли тебе оцим туманом.

І в серці своїм знов я чую силу
Розсіяти туман той, теплотою
Чуття і жаром думки поєднати
Тебе з життям — і в відповідь тобі
Я кличу: „Надійсь і кріпись в борбі!“

IX

Я не надіюсь нічого .
І нічого не бажаю —
Що ж коли живу і мучусь,
Не вмираю!

Що ж,коли гляджу на тебе
І не можу не глядіти,
І люблю тебе! Куди ж те
Серце діти?

Усміх твій неначе сонце
Листя покріпля зелене,
А з'їдає штучну краску —
Смійся з мене!

Я не надіюсь нічого,
Але як бажання сперти?
Не бажать життя живому,
Тільки смерти?

Жиймо! Кожне своїм шляхом
Йдім, куди судьба провадить!
Здиблемось колись — то добре,
А як ні — кому це вадить?

Х

Безмежнє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною,
І в серці нестерпнії болі.

Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
А чень¹⁾ утєчу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

¹⁾ Чень — може.

XI

Як на вулиці зустрінеш,
То мене обходиш ти.
Добре робиш! Спільним шляхом
Не судилось нам іти.

Иди направо, я наліво
Шлях верстатиму в тумані,
І не здиблемось ніколи,
Як дві краплі в океані.

Як в дорозі здиблю горе,
Що тобі несе удар;
Сам його до себе справлю
І прийму його тягар.

А як щастя часом схоче
В мою хату загостить,
Я його до тебе справлю,
Хай голубочком летить.

Що мені без тебе щастя?
Звук порожній і мана!
Що мені без тебе горе?
Щезла і йому ціна.

Наче крапля в океані
Розпливусь я, потону;
Ти гуляй на сонці, пані,
Я ж спадатиму ік дну.

XII

Не минай з погордою
І не смійсь, дитя!
Може в тім осміянім
Суть твого життя.

Може в тім зневаженім
Твого щастя карб,
Може в тім погордженім
Є любови скарб.

Може сміх твій нинішній,
Срібний та дзвінкий
Стане в твоїй пам'яті
За докір гіркий.

XIII

Я нелюд! Часто, щоб зглушить
У серці люту муку,
Я чистий образ твій убить
Здіймав преступну руку.

Я з вулиці болото брав,
Каміння кременисте,
І кидав ним у образ твій,
В лице твоє пречисте.

Я мов безумний лютував,
Мов п'яний у нетямі,
Хоч чув, що власне серце рвав
Злочинними руками.

Та як минув скажений дур,
Я чувсь брудний, недужий,
А образ твій яснів з душі,
Мов сонце верх калюжі.

XIV

Неперехідним муром поміж нами
Та доля стала! Мов два судна, море
Розносить нас між двома берегами,
Моя ти ясна, непривітня зоре!

Ще здалека тебе мій слідить зір.
Твій свіжий слід я рад би цілувати
І душу тим повітрям напувати,
Що з твоїх уст переплива в простір.

Та щезла ти! Мов в лісі без дороги
Лишився я. Куди тепер? За чим?
Підтяті думи, не провадять ноги,
А в серці холод... Дим довкола, дим!..

XV

Не раз у сні являється мені,
О, люба, образ твій, такий чудовий,
Яким яснів в молодощів весні,
В найкращі хвили свіжої любови.

Він надо мною хилиться, страшні
Полошить мари... З трепетом, без мови
Я в тії очі знов гляджу сумні,
Що жар колись ятрили в моїй крові.

І на мое бурливе серце руку
Кладе той привид, зимну яч змія,
І в серці втишує всі думи й муку.

На привид тихо, не змигнувши, я
Гляджу. Він хилиться, без слів, без звуку
Моргає: „Цить! Засни! Я смерть твоя!“

XVI

Похорон пані А. Г.

Так сталось! В труні металевій нині
Ота рука проклятая спочила,
Що ген то, в добрій чи лихій годині
Нас розлучила.

Я бачив, як її зашрібували,
Вложили в склеп і привалили камінь,
Цементом заліпили й прикопали —
Значить, і амінь.

А ти стояла зблизька у жалобі,
Заплакана, хоч сльози ті лиш з ока
Текли, чуття ж не зрушило зглибока
Те, що в тім гробі.

Ще душно, я ж стояв увесь холодний
Близь тебе й німо на цей гріб дивився,
Мов хмара з вітром, так в уяві бився
Засуд народній;

Хто вбив живу душу й перед смертю
За вбийство смертну не відтерпів муку,
Той по смерті з могили розпростерту
Простягне руку.

І з твоїх сліз, з лиця твого блілого,
З очей, що скрились у важку жалобу,
Я хотів дійти, чи та рука померша
Простягнесь з гробу?..

XVII

Я не кляв тебе, о, зоре,
Хоч як сильно жаль мій ріс;
Насміх твій і власне горе
Я терпливо переніс.

Та боюсь за тебе дуже,
Бо любов, то мстивий бог:
Як одно її зневажить,
Любить мститися на обох.

Як сміючись ти вбивала
Чистую любов мою,
Чи ти знала, що вбиваєш
Все, чим в світі я живу?

Чи ти знала, що руйнуєш
Щастя власного підклад,
Те, чого життя так мало
Звикло всякому вділять?

Чи ти знала, що небавом,
От мов раз махнуть пером,
Ти не раз заплачеш гірко
За потоптаним добром?

XVIII

Ти плачеш. Сліз гірких потоки
На твоєму лиці блідому
Лишають слід свій — неглибокий,
Та замітний вже оку мому.

Ти плачеш. Ти, що відіпхнула
Любов мою як сиротину,
Тепер надармо просиш, ловиш
Любови хоч би крапедину.

Твоєю дивною красою
Надармо всіх маниш ти к собі:
Це труп убитої любови
Не допуска любови к тобі.

І марно линуть, марно гинуть
Літа найкращі, молодії!
Ти пам'ятник живий, небого,
На гробі власної надії.

XIX

Я не жалуюсь на тебе, доле:
Добре ти вела мене, мов мати.
Та ж де хліб родити має поле,
Мусить плуг квітки з корінням рвати.

Важко плуг скрипить у чорній скибі
І квітки зідхають у сқонанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглибляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби і незрослі рани
Нове сім'я, новії надії,
І вдихаєш дух життя рум'яний.

XX

Привид

Холодна ніч. Спокійно, важко, звільна
На місто сніг вогкий паде й паде;
З густої тьми журба якась могильна
Вихилює лице своє бліде.

Лямпи горять. Колеса світлянії
Довкола них тісняться, меркотить
Кривавий блиск. Неначе сонні мрії
Фіякри мигають і гинуть вмиць.

На тротуарах ще прохожих сила:
Циліндри, шуби, модні боа дам
І драні лахи — різнобарвна хвиля
Пливе, гуде, зіпреться тут і там.

І я в юрбі сумний і одинокий
Пливу безвладно, щоб від власних дум
Втекти — та невідступний і глибокий
У серці все повзе зо мною сум.

І наче той, що тоне і в знесиллі
Шукає гілки, корня, стебельця, —
Так я між лиць тих в пестрій люду хвилі
Шукаю широко-дружнього лиця.

І враз я здеревів і стрепенувся,
Щось горло стисло, в груді сперло дух...
Втікати бажав та не поворухнувся,
Мов оглушив мене важкий обух.

То не обух! То йшла передо мною
Висока постать, пряма та струнка.
Оглянулась, хитнула головою,
Моргнула на прохожого панка.

Оглянулась ще раз. Великі очі,
Глибокі, темні мов та чорна ніч,
Зустрілись з моїми й в бездонній ночі
Пропали. Двоє їх спішило пріч.

А я стояв мов стовп. Юрба юрбою
Мене тручала, штовхала раз-в-раз,
Та я не чув ні холоду, ні болю,
Мов огник свідомости в мізку згас.

„Вона!“ Із уст одно те слово присло,
Та в нім була магічна міць страшна!
Мов камінь млиновий, за шию тисло
Мене одно це словечко: „Вона!“

Вона, ця гарна квітка „сон царівни“,
Котрої розквітом втішався я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й досі п'яна ним душа моя!

Вона, котрій я все бажав віддати,
Ввесь скарб душі, всі думи, всі чуття,
Котрої слід я рад був цілувати,
В котрій вбачав красу і ціль буття.

Та, що мене одніським словом своїм
Могла героєм, генієм зробить,
Обдарувать надією й спокоем,
Заставить все найвищєе любить,—

Та, що в руці від раю ключ держала,
Вона його закинула в багно,
І чарівного слова не сказала...
Чи хоч в душі гризе її воно?

Не словом — рухом, поглядом холодним
Мене зіпхнула в темний рів без дна.
Лечу!.. Валюсь! Та там внизу, в безодні
Хто це пропащий, стоптаний? Вона!

Стій, привиде! Скажи, яка неволя
Тебе зіпхнула з радісних вершин?
Хто смів красу й пишноту цього поля
Втоптатъ в болото і з яких причин?

Чи голод, холод і сирітства сльози,
Чи та жага, що серце рве й скребе,
Що хилить волю, мов та буря лози,
На цей торг ганьби випхнула тебе?

Постій! Постій! Я вмію це відчути.
Моя любов не згасла ще, горить,
Зуміє райський ключ із дна добути,
Зуміє рай запертий отворить.

Не чує? Щезла з ним у пільмі ночі,
Лиш вид її прошиб мене як ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Було б в душі ясніш і спокійніш!

Відень, 6 падолиста 1892 р.

Епілог.

Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
Розвійтеся як тихе зідхання!
Незгоєні рани, невтишені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

В зів'ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю?

Ті скарби найкращі душі молоді
Розтративши марно, без тямі,
Жебрак одинокий на зустріч неолі
Піду я сумними стежками.

ДРУГИЙ ЖМУТОК

1895

I

В Перемишлі, де Сян пливе зелений,
Стояв на мості я в важкій задумі,
Про тебе думав я, душе моя,
Про щастя те, що наче сонний привид
Явилось, всміхнулося і щезло,
Лишивши жаль по собі невмирущий.
І я згадав одно оповідання,
Що тут над Сяном від народу чув.

Зима була, замерз зелений Сян,
І по блискучім льодовім помості
Гладкий протерли шлях мужицькі сани.

Ось раз була неділя. В самий південь
Із церкви люди вийшли. Сяло сонце,
Іскрився сніг. Юрба народу вийшла
Над Сян, гули веселі розговори.

За Сяном ось на полі сніговому
Щось зачорніло, дзвоники бренчать,
Копита стукають о змерзлу землю,
І вчвал жене по втоптаній дорозі
Препишна чвірка. Упряж дорога
Полискує до сонця; наче вихор,
Карета мчиться, з батога візник,
Мов з пістолета, лускає...

Убогий

Сільський народ глядить на цю появу,
Дивується. І хто це міг би їхати?
Ніколи тут ні чвірки, ні карети
Такої не видали. Ні старі,
Ні молоді придумати не можуть,
Хто не так їде, відки й куди?

Ось чвірка, не спиняючись ні хвилі,
На лід влетіла. Глухо застогнав
Поміст хрустальний, дзвінко задудніли
По нім копита кінські, заскрипів
Замерзлий сніг під шинами коліс.
І луснув з батога візник, мов вихор,
Неслася чвірка.

Та нараз посеред

Ріки, де криє льодова кора
Найглибший вир, щось хруснуло—лиш раз,
Одніський раз щось хруснуло! Широкий
Круг льоду мов обкroений, подався,
І чвірка, і карета, і візник,
І що було в кареті, наче сон,
Неначе ясний привид враз пропало.
Лиш Сян забулькотів неначе д'явол,
І облизався. Лиш зелена хвиля
Широким валом хлюпнула верх льоду
І знов вернула в таємничу тоню,
А чвірки, ні карети—ні сліду.

І не дізналися ніколи люди,
Хто це так їхав, відки й куди.
Ніхто за ними не питав ніколи,
Ані в ріці ніхто останків жодних
Не віднайшов. Коли б один хто бачив
Це диво, а не сотня свідків, сам він
З часом собі би вірить перестав,

Сам він з часом на тому би спинився,
Що це був сон.

Це мого серця драма!
Якби не ті літа важкої муки,
Пекучих болів, сліз і божевілля,
Глухої резигнації, скажених бунтів
Придавленого серця, то я сам,
Пригадуючи першу нашу стрічу
І той промінчик ясної надії,
Що блис мені тоді,—присяг би нині,
Що це був сон, надсянська легенда.

II

Полудне.
Широкее поле безлюдне.
Довкола для ока й для вуха
Ні духа!
Ні сліду людей не видать...
Лиш трави, мов море хвилясте,
Зелене, барвисте, квітчасте,
І сверщики в травах тріщать.

Без впину
За річкою геть у долину
І геть аж до синіх тих гір
Мій зір
Летить і в тиші потопає,
У пахощах дух спочиває,—
У душу тепла доливає
Простір.

В тім — цить!
Яке ж то тихеньке ридання
В повітрі, мов тужне зідхання
Тремтить?
Чи не моє власне горе?
Чи серце стріпалося хоре?
Ах ні! Це здалека десь тільки
Доноситься голос сопілки.

І ось
На голос той серце моє потяглось,

В тім раю без краю воно заридало
Без слів.
Тебе, моя зоре, воно спогадало
І стиха до строю сопілки
Поплив із народнім до спілки
Мій спів.

III

Зелений явір, зелений явір,
Ще зеленіша іва;
Ой, між усіми дівчатоньками
Лиш одна мені мила.

Червона рожа, червона рожа
Над усі квіти гожа;
Не бачу рожі, не бачу рожі,
Лиш її личка гожі.

Золоті зорі в небеснім морі
Моргають серед ночі,
Та над всі зорі внизу і вгорі —
Її чорнії очі.

Голосні дзвони, срібнії тони,
Слух у них потопає,
Та її голос — пшеничний колос,
Аж за серце хапає.

Широке море, велике море,
Що й кінця не видати,
Та в моїм серці ще більше горе:
Я на вік її втратив.

IV

Ой, ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твое серденько — колюче терня?

Чом твої устонька — тиха молитва,
А твое слово гостре, як бритва?

Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожаром?

Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!

І чом твій усміх — для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта?

Ой, ти, дівчино, ясна зоре!
Ти мої радощі, ти мое горе!

Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

V

Червона калино, чого в лузі гнешся?

Чого в лузі гнешся?

Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?

На радощі світу?

Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?

Чи грому з блакиту?

Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,

Не страшно і грому,

І світло люблю я, купаюся в ньому,

Купаюся в ньому.

Та вгору не пнуса, бо сили не маю,

Бо сили не маю.

Червоні ягідки додолу схиляю,

Додолу схиляю.

Я вгору не пнуса, я дубам не пара,

Я дубам не пара;

Та ти мене, дубе, отінив як хмара,

Отінив як хмара.

VI

Ой, ти дубочку кучерявий,
Ой, а хто ж тебе скучерявив?

Скучерявили густі лози,
Підмили корінь дрібні сльози.

Скучерявили темні ночі,
Зранили серце чорні очі.

Чорнії очі, пишна врода,
Гордая мова, непогода.

Гордая мова — вітер зимний,
Вічна розлука — жаль нестримний.

Вже ж моє серце, сохне, тане,
Вже ж моя краса в'яне, в'яне.

Вже моя сила слабне, гнеться,
Вже мені весна не всміхнеться.

Падуть листочки зв'ялі, зв'ялі —
От так і сам я впаду далі.

Решту краси, решту сили
Поріжуть живо гострі пили.

Гострії пили, людська злоба,
Стопче байдужість, як худоба.

VII

Ой, жалю мій, жалю,
Гіркий не помалу!
Упустив я голубочку,
Та вже не спіймаю.

Як була близенько,
Не дав їй принади, —
А тепер я не знаходжу
Для серця розради.

Як була близенько
Я ще вагувався,
Щоб так швидко улетіла,
Я й не сподівався.

А як улетіла,
Вернуть не схотіла,
То забрала за собою
Мою душу з тіла.

Забрала всі мрії,
Всі втіхи, надії,
Як весна бере з собою
Квіти запашнії.

VIII

Я не тебе люблю, о, ні,
Моя хистка лілее,
Не оченька твої ясні,
Не личенько блідее.

Не голос твій, що мов дзвінок
Мою бентежить душу,
І не твій хід, що кожний крок
Відчути серцем мушу.

Не ті вуста, з котрих вже я
Не вчую слова ласки,
Не вид, в котрім душа твоє
Видніє вся без маски.

Не стать твоєю, не скромний стрій,
Котрим вона вповита,
Не гармонійний вигляд твій,
Мов пісня сумовита.

Я не тебе люблю, о, ні,
Люблю я власну мрію,
Що там у серденьку на дні
Від малечку лелію.

Все, що дало мені життя,
В красу перетопляв я,
І всю красу, весь жар чуття
На неї перелляв я.

Вона мій спів, вона мій хліб!
Душа моя — аж дивно —
До неї наче той поліп
Приссалась невідривно.

Усіми нервами приляг
Мій дух до неї, мила,—
І тут вона — аж страх! аж страх!
Твій вид мені явила.

Неначе блискавка ярка,
Що зразу сліпить очі,
Що враз і тішить і ляка,
Ніч робить з дня, день з ночі.—

Отак для мене був твій вид
І розкішшю й ударом;
Я чув: тут смерть моя сидить
Краси вповита чаром.

Я чув і з жаху весь тремтів
І розкішшю впивався;
Від тебе геть тікають хотів,
Круг тебе все снувався.

Мов той Іксіон вплетений
У колесо-катушу,
Так рік за роком мучусь я
І біль мою жре душу.

І дарма ліку я шукав
На цю свою хоробу;
Кого зрадливий Сфінкс піймав,
Не пустить аж до гробу.

Ні, не тебе я так люблю,
Люблю я власну мрію!
За неї смерть собі зроблю,
Від неї одурію.

ІХ

Чому не смієшся ніколи?
Чи в твоєму серці зима
І горе зморозило душу,
Що сміху в горлі нема?

Чому не смієшся ніколи?
Чи може лежить який гріх
Великий на твоєм сумлінню,
І здавлює радісний сміх?

Лежить якийсь смуток таємний
На твоєм чудовім чолі,
І усміх твій — наче під осінь
Всміхається сонце у мгли.

Х

У вагоні

Мов сполохана, без тям,
Так земля з-під моїх ніг
Утіка — стовпи, смереки
Гонять, тільки миг-миг-миг.

Наче полотно простерте
Велетенська рука
Враз стяга, так лан за ланом,
Сад за садом утіка.

Тільки я стою та зорі,
Що високо там горять,
Не втікають, мов на доказ,
Що є в світі стійкість, лад.

І сміються вічні зорі,
Іронічно миготять;
„Ми і ти! — неправда? — доказ,
Що є в світі стійкість, лад!“

XI

Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я нещасний, я червяк!
В мене серце, нерви хорі,
Не подужають ніяк.

Сам з собою у роздорі,
Своїх власних дум боюсь...
Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я слабий, над труси трус.

Сам від себе геть, за море
Я тікаю... Чи втечу?
Я — кайданник! Власне горе
За собою волочу.

ХІІ

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
У тьмі?

Чого являєшся мені
У сні?
В життю ти мною згордувала,
Мое ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.
В житті мене ти й знать не знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами,
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавляю на дні.

О, ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В житті мені ввесь вік тужити—
Не жити.
Так хай те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха,—
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалощах живіше грає,
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

XIII

Оце тая стежечка,
Де дівчина йшла,
Що з мого сердечка
Пастя унесла.

Ось туди пішла вона
Та гуляючи,
З іншим своїм любчиком
Розмовляючи.

За її слідами я
Мов безумний біг,
Обливав сльозами я
Пил із її ніг.

Наче потопаючий
Стебелиночку,
Зір мій вид її ловив
На хвилиночку.

І мов нуток перли ті
На морському дні,
Сквапно так мій слух ловив
Всі слова її.

Оце тая стежечка
Ізвивається,
А у мене серденько
Розривається.

Залягло на дні його
Те важке чуття:
Тут на віки згублений
Змисл твого буття.

Все, що найдорожче,
Найулюблене,
Чим душа жива була,
Тут загублене!

Чим душа жива була,
Чим пишалася...
Оце тая стежечка,
Щоб запалася!

XIV

Якби знав я чари, що спиняють хмари,
Що два серця можуть ізвести до пари,
Що ламають пута, де душа закута,
Що в поживу ними зміниться отрута!
То тебе би, мила, обдала їх сила,
Всі би в твоїм серці іскри погасила,
Всі думки й бажання за одним ударом,
Лиш одна любов би вибухла пожаром,
Обняла б достоту всю твою істоту,
Мислі б всі пожерла, всю твою турботу, —
Тільки мій там образ і ясніє й гріє...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Якби був я лицар і мав панцир добрий,
І над всіх був сильний і над всіх хоробрий, —
Я би з перемоги вороги під ноги,
Що мені до тебе не дають дороги!
Я б добувсь до тебе через мури й стіни,
Я б побив дракони, розметав руїни,
Я б здобув всі скарби, що їх криє море,
І до ніг твоїх-би положив, о, зоре!
Де б тебе не скрито, я б зламав верії...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Якби я не дурень, що лиш в думках кисне,
Що співа і плаче, як біль серце тисне,
Що будуче бачить людське і народне,
А в сучаснім блудить, як дитя голодне, —
Що із неба ловить зорі золотії,

Але до дівчини приступить не вміє, —
Ідеали бачить геть десь за горами,
А живеє щастя з рук пустив без тями,
І тепер, запізно, плаче і дуріє —
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

XV

Що щастя? Це ж ілюзія,
Це привид, тінь, омана...
О, ти ілюзіє моя
Зрадлива й кохана!

Кринице радощів, чуття
Ти чарочко хрустальна!
Омано дум, мого життя
Ти помилко фатальна!

Я хтів зловить тебе, ось-ось,
Та враз опали крила:
З тобою жить не довелось,
Без тебе жить не сила.

З тобою жить—важка лежить
Завада поміж нами;
Без тебе жить—весь вік тужить
І днями і ночами.

Нехай ти тінь, що гине десь,
Мана, луда—одначе
Чому ж без тебе серце рвесь,
Душа болить і плаче?

Нехай ти тінь, мана, дім з карт
І мрія молодеча,

Без тебе жить — безглуздий жарт,
І світ весь — порожнеча.

Як той Шлеміль, що стратив тінь,
Хожу я мов заклятий,
Весь світ не годен заповнить
Мені твоєї страти.

XVI

Як не бачу тебе,
Кожна хвиля — тяга безконечна:
Як побачу тебе,
Відроджується рана сердечна.

Як не бачу тебе,
То довкола і зимно і темно;
Як побачу тебе,
Запече щось у серці страшенно.

Щоб побачить тебе,
Мов несуть мене янгольські руки;
Як побачу тебе,
Геть мов гонять пекельнії муки.

Ні без тебе нема,
Ні близь тебе спокою, мій світе!
І земля не прийма,
Ох, і небо навіки закрите.

XVII

Як почувеш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Це не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко,
Це розпука моя, невтишила тоска,
Це любов моя плаче так гірко.

XVIII

Хоч ти не будеш квіткою цвісти,
Левкотою пахуче-золотою,
Хоч ти пішла серед юрби плисти
У океан щоденщини й застою,
То все ж для мене ясна, чиста ти,
Не перестанеш бути мені святою,
Як цвіт, що стужі не зазнав ні спеки,
Як ідеал все ясний — бо далекий.

Я понесу тебе в душі на дні
Облиту чаром свіжости й любови,
Твою красу я переллю в пісні,
Вогонь очей в дзвінкій хвилі мови,
Коралі уст у ритми голосні...
Мов золотая мушка, в бурштиновий
Хрусталь залита, в нім віки триває,
Цвістимеш ти, покіль мій спів лунає.

XIX

Як віл в ярмі, отак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю;
Немов повільним спалююсь вогнем,
Та ярко бухнуть сили вже не маю.

Замерли в серці мрії молодечі,
Ілюзії криниця пересхла;
Різкі, сухі мої зробились речі, —
Пора худого жнива надійшла.

Худее жниво! Сіялось мабуть
Замало й ненайкращої пшениці.
А час не ждав! Холодні зливи йдуть, —
Важку ворожать осінь нам зірниці.

XX

Сипле, сипле, сипле сніг.
З неба сірої безодні
Міріядами летять
Ті метелики холодні.

Одностайні мов жура,
Зимні мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.

Білий килим забуття,
Одубіння, отупіння
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріння.

Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає...
Молодий вогонь в душі
Меркне, слабне, погасає.

ТРЕТІЙ ЖМУТОК

1896

I

Коли студінь потисне,
Не хвилює вода, не блищить:
Коли лампа розприсне,
То і світло її не мигтить.

Коли струна порветься,
То від неї музики не жди.
Чом же пісня та ллється
Під вагою турбот і біди?

Чи те горе як праса,
Щоб із серця пісень надушить?
Чи пісні ті як дзвони,
Щоби горя завід заглушить?

II

Вона умерла! Слухай! Бам! Бам-бам!
Це в моїм серці дзвін посмертний дзво-
нить.

Вона умерла! Мов тяжезний трам
Мене цілого щось додолу клонить.
Щось горло душить. Чи моїм очам
Хтось видер світло? Хто це люто гонить
Думки з душі, що в собі біль заперла?
Сам біль? Вона умерла! Вмерла! Вмерла!

Ось бач, ще рожі на лиці цвітуть
І на устах красніє ще малина...
Та цить! І подихом одним не труть
Йі! Це твоїх бажань домовина.
Бам-бам! Бам-бам! Далеко, зично чуть
Цей дзвін Припадь і плач немов дитина
Це ж твоїх мрій заслону смерть роздерла,
Розбила храм твій! Цить! Вона умерла!

І як це я ще досі не вдурів?
І як це я гляджу і не осліпну?
І як це досі все те я стерпів
І у петлю не кинувся коніпну!
Аджеж найкращий мій огонь згорів!
Аджеж тепер повік я не окріпну!
Повік каліка! Серце гадь пожерла,
Сточила думи всі! Вона умерла.

Лиш біль страшний, пекучий в серці там
Все заповнив, усю мою істоту.
Лиш біль і це страшенне: бам, бам, бам,
А сліз нема, ні крові ані поту.
І меркне світ довкола, і я сам
Лечу кудись в бездонну стужу й слоту.
Ридать! кричать! — та горло біль запер.
Вона умерла! — Ні, це я умер.

III

Байдужісінько мені тепер
До всіх ваших болів і турбот,
До всіх ваших боїв і гризот!
Всі ідеї ваші, весь народ,
Поступ, слава, — що мені тепер?
Я умер!

Хоч вались про мене весь цей світ,
Хоч брат брата тут мордуй і ріж,—
Нічого мені тепер глядіть,
Нічого вже добиваться більш!
В моїм серці вбитий гострий ніж
І на віки душу я запер,—
Я умер.

Хай перемога світла вас манить,
Хай надія додає вам крил,—
Та моя надія ось лежить:
Я — судно без мачт і вітрил,
Я для радощів не маю сил,
І з життям умову я роздер,—
Я умер.

IV

В алеї нічкою літною
Я йшов без тям, наче тінь,
Горіли зорі надо мною
І неба темная глибінь,
Мов океан тиші, спокою,
Лилася в душу. Як же я
Ще вчора вас любив, о, зорі,
Тебе, блакиті! Як моя
Душа в безмірному просторі
Купалася, на ті прозорі
Луги летіла, де цвітуть
Безсмертні квіти, де гудуть
Несказано-солодкі співи!
А нині темні і тяжкі ви
Для мене, весь ваш чар погас.
Ненавиджу я нині вас!
Ненавиджу красу і силу,
І світло, й пісню, і життя,
Ненавиджу любов, чуття,—
Одно люблю лиш — забуття,
Спокій, безпам'ятну могилу.

В алеї нічкою літною
Я йшов без тям, наче тінь.
Поперед мене, поза мною
Снували люди. Дзінь-дзінь-дзінь!
Дзвонив біцикль. Неслися шепти

Любовних пар, далекий спів...
Та в серці мойому засів
Біль лютий, на який не вспів
Ніхто ще видумать рецепти.
Я йшов, та знав, що я — могила,
Що нерв життя у мене вмер,
Що тут, внутрі на дні тепер
Душа моя похоронила
Всі радощі і все страждання,
Весь спів, що вже не встане знов,
Свое найвище бажання,
Свою останню любов.

V

Покоїк і кухня, два вікна в партері,
На вікнах з квітками вазонки,
В покою два ліжка, підхилені двері,
Над вікнами білі заслонки.

Настінах годинник, п'ять-шість фотографій,
Простенька комода під муром,
Насеред покою стіл круглий, накритий,
І лампа на нім з абажуром.

На кріслі при ньому сидить моє щастя,
Само, у тужливій задумі:
Когось дожидає, чийсь хід мабуть ловить
У вуличнім гаморі й шумі.

Когось дожидає... Та вже ж не для мене
В очах її світло те блима!
Я сумерком вкритий на вулиці стою,
У рай той закрався очима.

Ось тут моє щастя! Як близько! Як близько!
Та як же ж далеко навіки!
І крається серце, та висохли сльози,
Вогнем лиш пашіють повіки.

Гаряче чоло я в долоні сціпивши,
Втікаю від тихої хати,
Мов ранений звір той тікає у нетри,
Щоб в своїй берлозі здихати.

VI

Розпука! Те, що я вважав
Святим і близьким ідеалу,—
Отой бездушний міль узяв
І там гризе собі помалу.

Те, що в душі хеліяв я
Як скарб, як гордощі природи,
В руках у того мурав'я
Це іграшка, котру без шкоди

Зламати можна, попсувать,
І в кут закинути по хвилі.
А я гляджу на це, й ридать
Ні допомогти не маю сили.

Гляджу, як квіточка моя
В руках нелюбих ув'ядає¹⁾,
Як сіра, зимная змія
По моїм раю похожає.

Мене аж душить почуття
Гірке, болюче і скажене...
Сто раз прокляте те життя,
Що так собі закило з мене!

¹⁾ Ув'ядає — в'яне.

VII

Не можу жить, не можу згинуть,
Нести не можу, ні покинуть
Проклятий цей життя тягар!
Хожу самотній між юрбою
І сам погорджую собою...
Ох, коб останній впав удар!

Не жаль мені життя, ні світа,
Не жаль, що марно кращі літа
У горю й праці протекли.
Пропало все! Та й що ж? Пропало!
А що ж передо мною стало?
Бездня повна тьми і мгли.

Зневіривсь я в ті ярма й шлиї,
Що тягну, мов той віл на шиї,
Оце вже більш як двадцять літ —
Зовсім як хлопчик той сарака
Прутком по бистрій хвилі швяка,—
Чи з того є на хвилях слід?

Даремно биться, працювати
! сподіваться і бажати!
Пропала сила вся моя.
Лиш чорних мар гуляє зграя
І резигнація безкрая
Засіла в серці, як змія.

VIII

Я хтів життю кінець зробити,
Марну лушпину геть розбити,
Хотів зусиллям власних рук
Здобути вихід з страшних мук,
Хотів я вирватись з ярма
Твого чару — та дарма!
Зусиллям всім наперекір
В мені трусливий, підлий звір
Бунтуєсь, плаче мов дитя —
Сліпая привичка життя,
Прив'язання до тих кутів,
Де я не жив, а животів,
До праці, що з'їдає дні,
А замість рож дає терни,
До того краю, що мов смок
Із серця ссе найкращий сок,
Аж висхне віра в нім жива, —
Тоді отрути долива.
Я чую це — не варто жить,
Життям не варто дорожить,
Тебе утративши навік,
Я чую це — єдиний лік,
Це кулька в лоб. Та що ж, хитка
Не піднімається рука.

Увесь свій жаль, увесь свій біль
Хтів я в одну звернути ціль,
В один набій страшний, як грім,
Зібрать свою всю силу в нім

І вилить голосно, мов дзвін,
Останній спів, страшний проклін,
Такий проклін, щоб мерзла кров,
В ненависть зстилася любов,
Змінялась радість в темний сум,
І щоб краси не бачив ум,
І щоби уст цурався сміх
І від повік би сон відбіг,
Тюрмою б весь зробився світ
І в лоні мами гиб би плід, —
І цей проклін, душе моя,
Хотів на тебе кинуть я
За насміх твій, за весь твій чар,
За той болючий, клятий дар —
З тернових колючок букет.
Та в серці мійому поет
Бунтуєсь, плаче мов дитя,
Для нього ти краса життя,
Струя чуття, пісень нора —
Проклін у горлі завмира.

IX

Тричі мені являлася любов.
Одна несміла, як лілея біла,
З зідхання й мрій уткана, із обснов

Сріблястих, мов метелик, підлетіла.
Купав її в рожевих блисках май,
На пурпуровій хмарі вранці сіла

І бачила довкола рай і рай!
Вона була невинна, як дитина,
Пахуча, як розцвілий свіжо гай.

Явилась друга — гордая княгиня,
Бліда, мов місяць, тиха та сумна,
Таємна й недоступна, мов святиня.

Мене рукою зимною вона
Відсунула і шепнула таємно:
„Мені не жить, то ж хай умру одна!“

І мовчки щезла там, де вічно темно.
Явилась третя — жінщина чи звір?
Глядиш на неї — і очам приємно,

Впивається її красою зір.
Та разом страх бере, душа холодне,
І сила розпливається в простір.

Спершу я думав, що бокує, тоне
Десь в тіні, що на мене й не зирне —
Та враз мов бухло полум'я червоне.

За саме серце вхопила мене,
Мов Сфінкс у душу кігтями вп'ялилась,
І смокче кров і геть спокій жене.

Минали дні, я думав: наситилась,
Ослабне, щезне... Та дарма! Дарма!
Вона мене й на хвилю не пустилась.

Часом на грудях моїх задріма
Та кігтями не покида стискати;
То знов прокинешь, звільна підійма

Півсонні вії, мов боїться втрати,
І око в око зазира мені.
І дивні іскри починають грати

В її очах — такі яркі, страшні,
Жагою повні, що аж серце стине.
І разом щось таке в них там на дні

Ворушиться солодке, мелодійне,
Що забуваю рани, біль і страх,
В марі тій бачу рай, добро єдине.

І дармо дух мій, мов у сіті птах,
Тріпочеться! Я чую, ясно чую,
Як стелиться мені в безодню шлях,

І як я ним у півному помандрую.

Х

Надходить ніч. Боюсь я тої ночі!
Коли довкода світ увесь засне,
Я тільки сам замкнуть не можу очі:
Загиб спокій і сон мина мене.

Я сам сиджу і риюсь в своїй рані
І плачу й тужу, плачу і клену,
І мрії всі летять, біжать, мов п'яні,
До неї! Бачуть лиш її одну.

І бачиться, що з мріями отими
Й душа моя летить із тіла геть;
І щось, немов крилаті Серафіми,
Несе її—і чую я їх лет.

До мене ж безграничная тривога,
Бліда розпука підсідає вмить,
І чорні думи, мов з Фортуни рога,
На мене лле, щоб світ мені затьмить.

І бачиться, що я в якійсь безодні,
Де холод, слизь і вітер, темно скрізь,
І виють ззірі люті та голодні,
І стогне бір і гіллям б'ється ліс.

Ось на розпутті я стою пустому
І весь тремчу, гадюка серце ссе,
Не видно шляху, тільки голос грому
Якусь погрозу дикую несе.

І я безсильний, хорий, і утома,
Мов млинове каміння, тисне груди,—
Бездомний — я бажав би бути дома,
В теплі бажав би, в щастю відітхнути.

Я, що так довго, гаряче кохаю
І за любов знайшов погорду й глум,
Бажаю хоч на хвилю бути в раю,
Обнять тебе, ціль моїх мрій і дум.

Обнять тебе, до серця пригорнути,
Із твоїх уст солодкий нектар пити,
В твоїх очах душею потонути,
В твоїх обіймах згинуть і ожить.

Та дощ січе, скрипить обмокле гілля,
Вихри ревуть: „Дарма! Дарма! Дарма!“
І заревло скажене божевілья
У серці: „Ні! Чи ж виходу нема?

„Ні! Мусить бути! Не хочу погибати,
Не знавши хоч на хвилечку її!
Хоч би прийшлось і чорту душу дати,
А сповняться бажання всі мої!“

І чую, як при тих словах із мене
Обпало щось, мов листя, мов краса,
А щось влилося темне і студене —
Це віра в чорта, віра в чудеса.

XI

Чорте, демоне розлуки,
Несповнених диких мрій,
Недрімаючої муки
І несправджених надій!

Слухай голосу розпуки!
Буду раб, невільник твій,
Весь тобі віддамся в руки,
Лиш те серце заспокій!

Враз з тобою на страждання
Я готов навек піти, —
Лиш одно мені бажання
Заспокій тепер ти.

За один її цілунок
Хай горю сто тисяч літ!
За любов її і ласку
Дам я небо, рай, весь світ.

XII

І він явивсь мені. Не як мара рогата,
З копитами й хвостом, як виснила багата
Уява давніх літ,
А як приємний пан в плащі і пелерині,
Що десь його я чув учора або нині —
Чи жид, чи єзуїт.

Спинивсь. Лиця його у півтмі не видати.
Зареготавсь та й ну мене в плече плескати.
„Ха-ха! Ха-ха! Ха-ха!
Ось новість! Курйоз! Ось диво природниче!
Пан раціоналіст, безбожник — чорта кличе!
Ще й душу напиха!

„Мій панцю, аджеж ви не віруєте в Бога!
Я ще недавно чув край вашого порога —
Підслухую не раз —
Як голосили ви так просто конфіскабль:
„Ne croyant pas au Dieu je ne crois pas
au diable!“¹⁾

Що ж сталося нині з вас?

„Невже ж я — а, pardon, що зараз не
представивсь!

Та думаю, що ви, хто я є, догадались —
Невже ж я ближчий вам,
Чи можливіший вам здаюсь від Пана Бога?
Чи легша вам здалась до сатани дорога,
Аніж на небо там?

¹⁾ Не вірячи в Бога, не вірю і в чорта.

„Спасибі вам за це довір'я! Розумію!
У вас бажання є, ви втратили надію,
Сказали: як біда,
То хоч до жида йди, чи пак до чорта;
що там,
Що стільки літ його мішали ви з болотом,
Кричали: чорт — луда!

„Ось бачите, куди веде неосторожність!
Ускочили в таке, що хоч вдаряйсь в по-
божність,
Або до чорта в путь!
Та ще й з душею! Ах! Даруйте за не-
чемність!
Сміяться мушу знов. Пекельна це при-
ємність
Від вас про душу чуть.

„Сто тисяч літ горить готові? Ха, ха!
Друже!
Це спорий шмат часу! А ще недавно дуже
Чи не казали ви:
„Душа — то нервів рух?“ Значить, заги-
нуть нерви,
То і душі капут! То як же се тепер ви
Згубили з голови?

„І що ж, скажіть мені, оферта ваша варта?
Це ж в газардовій грі фіктивна, кепська
карта.
Чи чесно це, скажіть?
Вам хочесь те а те... конкретно, а мені зи
Даєте пшик. Це стид! Не думав, що такі ви!
І з чортом так не слід!

„А в тім, голубчику, оферта ваша пізна!
Та ваша душенька, це корчма та заїздна, —
Давно в ній наш нічліг.
Чи я дурний у вас добро те купувати,
Що й без куповання швиденько буду мати
Без клопотів усіх!

„І знайте ще одно. Ота, що так за нею
Ви побиваетесь і мучитесь душею,
Є наша теж якраз.
Спішіться ж, паночку, до пекла, як до балю!
Там власноручно сам віддам вам вашу
кравлю.

Аи ревоіг у нас!¹⁾“

Ще раз зареготавсь і по плечі легенько
Мене він поклепав та й геть пішов шви-
денько,

Мов пильне діло мав.

А я стояв, мов стовп, лице мое горіло,
Стид душу жер; замість добуть, на що
кортіло,

Я ще від чорта облизня спіймав!

¹⁾ До побачення в нас.

XIII

Матінко моя ріднесенька!
В нещасний час, у годину лиху
Ти породила мене на світ!

Чи в тяжкім грісі ти почала мене,
Чи прокляв мене в твоїм лоні хто,
Чи лиш доля отак надо мною смієсь?

Не дала ти мені чарівної краси,
Не дала мені сили, щоб стіни валить,
Не дала мені роду почесного.

Ти пустила мене сиротою у світ,
Та дала ще мені три недолі в наділ,
Три недолі важкі, невідступні.

Що одна недоля—то серце м'яке,
То співацькеє серце вразливе,
На красу, на добро податливе.

А що друга недоля, то хлопський рід,
То погорджений рід, замуrowаний світ,
То затровний хліб, безславний гріб.

А що третя недоля, то горда душа,
Що нікого не впустить до свого нутра,
Мов запертий вогонь сама в собі згора.

Матінко моя ріднесенька!
Не тужи ти за мною, не плач в самоті,
Не клени, як почуєш, що я зробив!

Не сумуй, що прийдеться самій доживать,
Що прийдеться самій у гріб лягать,
Що не буде кому очей затулить!

Не клени своє бідне, безсиле дитя!
Доки міг, то я тяг цю тачку життя,
Та тепер я зламався і збився з пуття!

Я не можу, не можу спинити того,
Що, мов чорная хмара, на мене йде,
Що, мов буря, здалека шумить-гуде!

Я не хочу на світі завадою быть,
Я не хочу вдурить і живцем озвіріть —
Радше темную ніч, аніж світло зустріть!

XIV

Пісне, моя ти підстрелена пташко,
Мушиш замовкнень і ти.
Годі ридати і плакати тяжко,
Час нам зі сцени зійти.

Годі вглибляться у рану затрутую,
Годі благать про любов.
З кожною строфою, з кожною нutoю
Капає з серденька кров.

З кожною строфою, з кожною нutoю
Слабшає відгомін твій...
Пісне напоєна горем-отрутою,
Час тобі вже на спокій.

XV

І ти прощай! Твого ім'я
Не вимовляю ніколи я,
В лице твоє не гляну!
Бодай не знала ти повік,
Куди це я від тебе втік,
Чим гою серця рану.

Мене забудь швиденько ти,
Своїх діток люби, пести,
Будь вірна своєму мужу!
І не читай моїх пісень
І не ворущ ні в ніч ні в день
Цю тінь мою недужу.

А як де хтось мене згада,
Хай тінь найменша не сіда
На вид твій, квітко зв'яла!
І не блідній і не дрижи,
А спокійнісенько скажи:
„Ні, я його не знала!“

XVI

Даремно, пісне! Шез твій чар—
Втишати серця біль!
Пропала ярь! Пропала ярь!
На душу впала цвіль.

Даремно, пісне! Тихо будь!
Не сип ще мук до мук!
Без тебе туга тисне груди,—
Та ти в ту ж путь, та ти в ту ж путь
Несеш жалібний згук.

Даремний спів! В акордах слів
Не виллю своїх скрут.
Як мовчки я терпів, болів,
Так мовчки впаду без жалів
В Нірвани темний кут.

XVII

Поклін тобі, Буддо!
В темряві життя
Ти ясність, ти чудо,
Ти мир забуття!

Спокійний, величній,
Ти все поборов:
І блиск царювання,
І гнів, і любов.

З царя жебраком ти,
Душею моцар,
Пів світу осяяв
Твого духа чар.

Ти царство покинув,
Щоб духом ожить;
Зірвав усі пута,
Щоб нас слобонить.

І довгії літа
Промучився ти,
Щоб корінь страждання
Людського знайти.

Знайшов ти той корінь
У серці на дні,
Де пристрасті грають,
Надії марні.

Де гнів палахкоче,
Любов процвіта,
Луди павутинням
Наш дух опліта.

І мулить, і мулить,
Прогонює мир,
І тягне в Сансару,
В життя дикий вир.

Та з пристрастів пекла
Ти вивів людей,
Не тьмив їх туманом
Загробних ідей.

Безсмертне лиш тіло,
Бо жоден атом
Його не пропаде
На віки віком.

Та те, що в нас плаче,
Горить і терпить,
Що творить, що знає,
Що рветься й летить —

Те згасне, мов огник,
Мов хвиля пройде,
В безодні Нірвани
Спокій віднайде.

Поклін тобі, світлий,
Від бідних, блудних,
Що в пристрастей путях
Ще б'ються міцних!

Поклін і від мене
Що скочу, як стій,
Із тиску Сансари
В Нірвани спокій!

XVIII

Душа безсмертна! Жить віковічно їй!
Жорстока думка, дика фантазія
Лойолі гідна й Торквемади!
Серце холоне і тьмиться розум.

Носити вічно в серці лице твоє,
І знать, що з другим зв'язана вічно ти,
І бачить з ним тебе й томиться —
Ох, навіть рай мені пеклом стане!

Творця хвалити? За що хвалить його?
Що в моїм серці цей розпалив огонь
І в насміх призначив розлуку?
Рай показав і затріснув браму!

Та Пану Богу я не хочу блюзнить,
Бо пощо вірних щирі чуття дразнить?
Мов актор той мечем махати
На паперовії страхопуди?

Я не романтик. Мітологічний дим
Давно розвіявсь із голови мені;
Мене не тішать ані страшать
Привиди давньої віри мглисті.

Бо що ж е Дух той? Сам чоловік його
Создав з нічого, в кожній порі й землі
Дає йому свою подобу,
Сам собі пана й тирана творить.

Одне лиш вічне без початку й кінця,
Живе і сильне, — це та матерія:
Один атом її тривкіший,
Ніж всі боги, всі Астарті й Ягве.

Безмірне море, що виповня простір,
А в тому морі вир повстає сям-там —
Це планетарная система —
Вир той бурчить і кличече й б'ється.

В тім вирі хвилі — сонце, планети всі,
В них мільярди бомблів дрібних кишать,
А в кожному бомблі щось там мріє,
Мініться, піниться, щок не присне.

Це наші мрії, це наша свідомість,
Дрібненький бомблик в вирі матерії.
Та бомблі згинуть, вир утихне,
Щоб закрутиться знов деінде.

Безцільно, вічно круговорот оцей
Іде і йтиме; сонця, планет ряди
І інфузорії дрібненькі,
Всьому однакова тут дорога.

Лише маленькі бомблики людськії,
Що в них частинка виру відбилася,
Міркують, мучаться, бажають
Вічності море вмістити в собі.

І уявляють вічність на образ свій,
Дають свій вигляд, власну подобу їй,
А там лякаються, мов діти,
Мар, що породила їх уява.

Я не дитина, я не лякаюсь мар,
Неначе в'язень з дому тортур і кар,
Душа моя на волю рветься
В мамі матерії лоні вснути.

Бажає бомблик приснути радісно,
Згасить болючу іскорку — свідомість,
З людства свого ні пилінки
В вічність не хоче нести з собою.

XIX

„Самовбивство, це трусість,
Це втека з борні,
Ошуканська кріда“, —
Так скажуть мені.

Ах, панове! Про трусість
Мовчіть ви мені!
Чи ви нюхали порох
В життєвій війні?

Чи ви лоб свій розбили
О дійсности мур?
Чи вам звісно, як смачно
На гаках тортур?

„Самовбивство, це прогріх,
Безправ'я і злість“...
Хай вам слово Христове
На це відповість.

Як Христос по землі ще
Навчати ходив,
То зустрів чоловіка,
Що в шабаш робив.

„Як же можна! Це прогріх!“
Обурився хтось,
Та робітнику строго
Промовив Христос:

„Коли знаєш, що чиниш —
Блаженний еси;
А не знаєш, що чиниш —
Проклятий еси“.

„Коли знаєш, що чиниш —
Закон твій — ти сам;
А не знаєш, що чиниш —
Закон є твій пан ¹⁾“.

Для знаючих знання їх
Найвищий закон;
Незнающі в законі
Хай гнуться карком.

Чи я знаю, чи чиню,
Ще знаю лиш я —
І такий, що мене зна
Ще ліпше, ніж я.

¹⁾ Слів тих даремно шукати в євангелії, та вони заховалися в однім старім грецькім рукописі. „Коли знаєш, що чиниш—блаженний еси, а коли не знаєш, що чиниш, проклятий еси, яко переступник закому“.

XX

Оцей маленький інструмент
Холодний та блискучий...
Один кивок... один момент...
І крові ключ кипучий...
Легенький крик... безсильний шепт,
А там — поклін покірний, —
Оце весь лік, оце рецепт
На весь мій біль безмірний.

В оцей маленький інструмент
Кладу маленьку кулю,
І замість любки на момент
Його до серця тулю.
Один кивок... легенький гук,
Неначе свічка здута,
І він з моїх упаде рук,
І з мене спадуть пута.

Один момент — хіба ж це гріх?
І пощо так страждати?
Марний комар, пустий горіх,
То й пощо заваджати?
Ядро завмерло — геть марну,
Порожнюю лушпину!
Один кивок! За мить одну
Навіки я спочину.

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

ІЗ ДНІВ ЖУРБИ

I

День і ніч сердитий вітер
б'єсь о дому мого ріг,
наче пес голодний вие
і валить прохожих з ніг.

День і ніч дощі холодні
б'ють о вікна, цяпотять,
ринви грають, шиби плачуть,
утишиться не хотять.

Олов'яні сірі хмари
небозвід весь залягли,
і лежать, і ремигають
наче ситії воли.

Дармо вітер б'є їх, гонить:
„Гей ти, сивий! половий!“
„Нам тут добре, відпочинем!
Хоч ти сердься, хоч і вий!“

Дармо втомленеє серце
б'ється, мов у клітці рись:
„Нам тут добре, відпочинем!
А ти плач собі й журись.“

II

В парку є одна стежина,
де колись ходила ти,—
бачиться, в піску сріблястім
міг би ще твій слід знайти.

Край стежини проста лавка,—
тут сиділа ти не раз,
тут прощались ми в останнє...
тут мені твій промінь згас.

І коли на серці туга
наче камінь затяжить,
закипають в душі питання:
„Пощо жить? Для кого жить?“

Я спішу на цю стежину
і розшукую твій слід,
і відсвіжую твій образ,
що в душі моїй поблід.

І гляджу на лавку з жахом,
чи не мигне тїнь твоя?
І сідаю й тихо плачу.
Це Кальварія моя.

26 VIII 1899

III

У парку.

Ніч. Немов копиці пільми,
бовваніють дерева.
Де-де наче злота шпилька
лямпа пільму пробива.
Ген далеко в павільйоні
банда ¹⁾ гучно виграва.

Сам. Лиш думка шепче стиха:
„Ну, скажи, не дурень ти?
Замість жить з людьми по-людськи,
багатіти і цвісти,
тягнеш тачку до якоїсь
фантастичної мети.“

Шелест кроків. Чути гомін:
„Де вони нас завели?
Ми ж їм вірили! Ми з ними
і гордились і цвіли!
Нам відродження вже снилось!
Ми великими були!

А тепер арешти, сором!
Самовбивства, наче град!
Заварили самовбивці,
а живі нехай їдять.“
Стихли. Метеор ось мигнув...
Перестала банда грать.

¹⁾ Банда — оркестр, народня назва.

IV

Коли часом в важкій задумі
моя поникне голова,
легенький стук в вікно чи в двері
потоки мрій перерива.

Озвуся, вигляну— даремно,
не чуть нікого, не видать,
лиш щось у серці стрепенеться,
когось то хочеться згадать.

Чи щирий друг в далекім краю
тепер у лютім бою згиб?
Чи плаче рідний брат, припавши
лицем до прадідівських скиб?

Чи може ти, моя голубко,
моє кохання чарівне,
далеко десь з німим докором
в тій хвилі згадуєш мене?

Чи може, гнучи в собі горе,
ти тихо плачеш у тиші,
а це твої пекучі сльози
мені стукочуть до душі?

V

Де я не йду, що не почну,
все тінь твоя зо мною,
і кожний сміх, момент утіх
тьмить хмарою сумною.

„Чого—питаю я не раз—
життя мое лоточиш?
Ти не моя, а я не твій,
чого від мене хочеш?“

„Чи завинив тобі я що?
Чи тужиш так за мною,
що тінь твоя вкрива мене
все хмарою сумною?“

Та тінь мовчить, звичайно—тінь,
ні мови, ні розмови;
а може це моєї тінь
покійної любови.

25. VII 1899

VI

Не можу забути!
Не гоїться рана!
Мов жалібні нути
із струн теорбана
Чи голосно грають,
Чи ледви їх чути,
все жалем проймають —
не можу забути!

Не гоїться рана,
хоч мию сльозами,
й час на неї капле
цілющі бальзами,
хоч сонечко гріє
і зірка рум'яна
цілує, яріє —
не гоїться рана!

Хоч як ти далеко,
я все тебе бачу;
хоч втратив давно вже,
щодни тебе трачу:
хоч люта розпука
минулася п'яна,
і клином розлука,
гадюка погана,
лежить поміж нами,
дівчинд кохана, —
кохання без тям, —
не гоїться рана.

УМОВ. Р.

VII

Вже три роки я збираюсь,
щоб побачити тебе,
та коли лиш соб наверну,
щось усе зверта цабе.

Я боюся твого ока,
твоїх уст, твого лиця,
як страшного суду свого,
як фатального кінця.

Якби знав я, що побачу
вроду пишную твою
в незів'ялім, повнім блиску, —
я побіг би, як стою.

Якби знав я, що побачу
усміх на твоїх устах,
гордощі тривкого щастя, —
я б злетів туди як птах.

Якби знав я, що почую,
притулившись край вікна,
твій веселий спів, розмову, —
я б спішив туди щодня.

Твоїм щастям, наче сонцем,
я би серце грів слабе,
завидів би твоїй долі
і — забув би так тебе.

Та боюсь, моя небого,
що не так тебе знайду,
що вписалися турботи
й сум у тебе на виду.

Що приглух твій срібний голос,
що надламаний твій хід,
на лиці твоїм побачу
частих сліз гарячих слід.

Бачити, як ти сумуєш,
як ти плачеш у кутку —
Боже, ні, і в пеклі муку
не зсилай мені таку!

Чути жаль твій і докори,
чути серцем. бо уста —
знаю — й слова не промовлять, —
о, при думці тій густа

пасмуга якась кривава
застилає світ мені...
От тому боюсь відвідать
я тебе в далечині.

VIII

Безсилля — ах! Яка страшная мука!
Чуття ще в серці полум'ям горять
і думи рвуться, як орел ширять,
та воля мов розбита, мов безрука.

Немов стріла з розламаного лука
не полетить, так нині не летять
слова і блиски й фарби, не хочуть
служить уяві. — Ох, важка розлука!

Неначе з гір, де повно світла, барви,
і запаху, і співу пташенят,
і стрекоту сверщків, потоків шуму,

зійшов я вниз, де гниль, погані лярви,
де душно, мрячно, пута, знай, звенять,
і чахне дух серед зневіри й глуму.

IX

Недовго жив я ще, лиш сорок літ,
і сил не тратив на пусту мамону.
Невже ж уже минув я свій зеніт
і розпочав спади́стий шлях до склону?

О бідна расо, що такий твій плід
слабий! Хвалиться ним нема резону.
Та й швидко ж той твій метеор поблід,
не мавши навіть доброго розгону!

Аж соромно, та що його рѣбить!
І кінь, мовляв, не тягне понад силу.
Хай велетні могли співать, творить,

могли боротись, тишиться, любить
в вісімдесяти́м році, — нам в могилу
вже в сорокові́м треба карк хилить.

Х

І зноз рефлексії! Та щур же їм!
Це панський спорт! Хай нервні білоручки
та пустопляси риються в своїм

нутрі і всяку думку гірш онучки
розскубують, і всякий рух чуття
жвуть, мірять, важать! Не для нас ці штучки!

Ми, бра, плебеї, учтою життя
не мали ще коли пересититься,
гашиш та опій, сім'я забуття

противне нам. Нам хочесь жити, битися
з противником, нам люба праця, рух,
ми хочем справді плакати, веселиться,
любить, ненавидіть. У нас ще дух
не розколовсь на двоє під корою.
традиції не в'яже нас ланцюг.

Ми можемо втомиться боротьбою,
зломиться, впасти, та не наша річ
розмикаться в борні з самим собою.

Осл глянь лишень! Чудова, ясна ніч!
На небі зорі ярко так палають —
це безконечність нам морга до віч!

Тиша кругом. В селі там пси десь лають,
деркач у травах дре, довкола хат
в повітрі чорні лилики¹⁾ гуляють.

¹⁾ Лилик — нічна летюча миша, кажан.

Хрущі гудуть, до світлих шиб летять...
А там, мов вежі, башти фантастичні,
недвижно темні дерева стоять.

Ти сам один в природі тій величній,
мов принц в заклятім місті у казках...
І в душу ллєсь спокій, якісь празничні,

врочистії чуття... І ти мов птах
стаєшся легкий, мов ось-ось летіти!
Безмірну силу чуєш у руках

і весь ростеш у безмір... Люди! Діти!
До мене! Я люблю вас, всіх люблю!
І все зроблю, що будете хотіти!

Чи крови треба — кров за вас проллю!
Чи діл — я сильний, віковічні скелі
розторощу, на землю повалю...

Дмухнув вітрець — і мрії ті пропали.
Та в серці прилив ще чуття тремтить —
і вже думки до хат тих поскакали,

де чорна праця й чорне горе спить.
Вузька, здається, непривітна нива,
а скільки можна й треба тут робить!

Суспільна праця довга, утяжлива,
за те ж плідна, та головно — вона
одна лиш може заповнить без дива

життя людини, бо вона одна
всіх сил, всіх дум, чуття, стремління людини
жадає, їх вичерпує до дна.

Вона одна бере нам все щоднини
І все дає, бо в'яже нас тісніш
з людьми, як діти спільної родини.

Що поза цією працею, то гріш
змарнований, то манівці блуднії,
що запровадять швидше чи пізніш
чи в самолюбства омути бруднії,
чи в нігілізм, чи в містичну млу,
що дійсними вважа лиш власні мрії,
а мрією — природу й жизнь цілу.

XI

Я поборов себе, з корінням вирвав з
серця

усі ілюзії, всі грішні почуття,
надії, що колись вільніше ще дихнеться,
що доля ще й мені всміхнеться,
що блиснуть і мені ще радощі життя.

Я зрікся їх на все. У тачку життєву
запряжений, як наймит той похилий,
я мушу так її тягти, покіль живу!
І добре чую це, ярма не розірву
і донесу його до темної могили.

Мені не жаль життя, бо що ж воно давало?
Куди не глянь, усюди браки й діри.
Робив без віддиху, а зроблено так мало,
і інших загівав, аж на кінці не стало
у власнім серці запалу, ні віри.

XII

З усіх солодких, любих слів,
які я чув із твоїх уст,
одно лишилося мені,
і наче срібний дзвоник той,
і досі в серці гомонить,—
одно маленьке словечко:
Слухай!

Коло столу сиділи ми,
широкий і шумний гурток,
розмова йшла веделая;
нараз затихли всі, немов
по хаті янгол пролетів;
лиш ти до мене звернена,
серед загальної тиші
казала звільна, мов у сні:
Слухай!

І враз ти зупинилася,
злякалась голосу свого
серед загальної тиші,
і рум'янцем облилося
твое лице, а при столі
на тебе всі зирнулися,—
і те, що хтіла ти сказати,
ухопив янгол, що в ту мить
отам по хаті пролетів.

Минуло багато, багато літ,
минулись муки й радощі;

і тих, що весело тоді
коло столу балакали,
розвіяв вітер життєвий
по світі, наче пил марний;
лиш те одно слівце твоє
і досі у моїй душі,
мов срібний дзвоничок, дзвенить.
І досі із рожевих уст
я чую любе, привітне:
Слухай!

І досі ще тремтить душа,
ждучи чогось таємного,
блискучого, величюого,
що за летючим словом тим,
мов цар за кур'єром вслід,
явиться мало. Та дарма!

В глибокім, темнім пралісі
мандрівець блудить змучений;
тривога, голод, близька ніч,
мов звіра дикого стрільці,
його женуть все дальш і дальш.

У грудях духу не стас. —
Здається, трісне серденько,
і ноги змучені тремтять,
а він біжить, біжить, біжить!

І причувається йому,
що десь далеко, ледве чуть
теленка дзвоник: дзінь-дзінь-дзінь!
Він знає, що весь день уже
за тим зрадливим голосом
біжить даремно; інколи
догадується, що мабуть
це дзвонить власний страх його,
а він проте біжить, біжить!

Ану ж там справді битий шлях?
Ану ж там хата теплая?
Ану ж лице коханеє?
Ану ж там дивні радощі?
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Дзінь-дзінь! Дзінь-дзінь!
Слухай!

СПОМИНИ

•

I

Я згадую минулеє життя
спокійно, та без радості, без туги:
одно із нього виніс я чуття,
що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці й турботи і скрут,
та не було вдоволення, утіхи;
мов віл в ярмі, я чув на собі прут,
і тяг—чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи вогник мій,
та полум'ям не бухав, більш димився,
а замість світла сипав іскор рій.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром бився,
та не високо плив в руці слабій,
і хоч я жив, то все ж я не нажився.

II

Заки умре ще в серці творча сила
і дар пісень заглухне в тишині,
немов пахуча та фіялка мила,
що в'яне у пустому бур'яні,—

я раз іще б хотів простерти крила
і побуять свобідно в вишині,
і оживить ті спомини, що скрила
ворожа доля у душі на дні.

Вони живі до нині в тій могилі,
я чую їх, як рвуться, як печуть...
Спинити їх, здушить їх я не в силі.

Та чи знайду я сили, щоб відчуть,
щоб пережити знов ті любі хвилі
і виплакати піснями їх ось тут?

III

О, бо і я зазнав раз щось такого,
що хоч ще повним щастям не було,
та дуже близько вже було до нього,
як щастя—швидко надійшло й пішло.

У біднім, прозаїчнім тім життю
це був момент казочний і кипучий,
це був неначе той брилянт блискучий,
що хтось найшов загублений в сміттю.

І відки це прийшло мені і як,
і чом прийшло, і чом пропало живо —
я й досі збагнути не міг ніяк.

Одно лише я чую справедливо:
тоді пізнав я, що в життю за смак,
і чим бува любов, святеє диво.

•

IV

П'ятнадцять літ минуло. По важкій,
завзятій боротьбі я опинився
побитий, хорий. У тишу, в спокій
я на село із міста схоронився.

Хоч молодий ще, був я у такій
зневірі, світ весь так мені змінився
з рожевого на чорний, що в гіркій
знетямі з бою я відсторонився.

У мене зблідли давні ідеали,
і люди видались таким дрібним,
мізерним кодлом, що для мене стали

чужі й далекі. Треба бути дурним,
щоб задля них у бій іти, як в дим;
ті, що терплять, варт того, щоб страж-
дали.

V

Маленький хутір серед лук і нив
на горбику над річкою шумною,—
от там я в простій хлопській хаті жив,
і самота, і сум жили зо мною.

Із трьох боків поля ті обмежив
могутній ліс зеленою стіною,
і шумом серцю він на сон дзвонив.
і сум по травах розноси́в луною.

Він тяг мене в свою таємну тінь,
і свіжий подих віщував розраду,
і листя, знай, мені шептало: „Скинь

із серця всі згадки про зваду й зраду!
Природі мамі до грудей прилинь,
і тут знайдеш нову, святу принаду“.

VI

В село ходив. Душа щемить і досі
від тих картин, що зустрічав я там...
При праці старші, діти голі й босі,

без догляду на дворі; по хатах
маленькі плачуть, бо у полі мати.
Там знов дідусь недужий в хаті сам,

все кашля й стогне, та води подати
нема кому — палкий жнив'яний час!
Скріпивши серце, я ввійшов до хати.

У хаті душно, чути вогкість, квас...
З усіх куточків бідність визирає.
Сухий, як скипа, жовтий дід Панас

зжахнувся. „Хто там двері отвирає?“
„Це я, Панасе!“ — Довго поглядав...
„Ти, Йвасю?“ — „Я“. Ках-ках. „Чи бач,
вмирає

старий Панас! Господь оце згадав,
що я ще тут і кличе вже в дорогу.
Коби лиш абшит¹⁾ якнайшвидше дав!“

¹⁾ Абшит — з нім., свідоцтво про цілковите звільнення від військової служби.

Я сів при нім. „Що, маєте підмогу?
Лічитись би, по лікаря послать.“
Аж кинувся, а на лиці тривогу,

правдивий страх перед життям пізнать.
„Мені? Підмогу? Це даремна праця!
Я Бога прошу, щоб мерщій сконать.“

Я далі йшов. Там дві куми сваряться:
„Ти, злодійко, чужі снопи крадеш!“
„Ти, чарівнице, на фігуру ¹⁾ драться,

чужих коров доїть ночами йдеш!“
Чого я так страшенно застидався
при тих словах? Чого півперек меж,

грядок, плотів на втеку я подався?
Щось там в душі клубилося гірке,
мов гріх тяжкий, незмитий пригадався.

А он під хатою дитя сільське
саме, без мами, в чорній сорочині,
не ходить ще, малесеньке таке...

Пішла десь мати і дала дитині
у ручку бульбу ²⁾, а дитина в рот—
і подавилась. Бачу я, вже сині

зробились щічки, очі в стовп, от-от
задушиться дитина! Підбігаю,
підніс, струснув, і як то наш народ

в таких випадках робить, ударяю
легенько в карк, і випала, як стій,
із горла бульба. Легше віддихаю...

¹⁾ Фігура—проста кам'яна статуя святого, ставиться по дорогах, в полі; їх багато можна зустрінути в Галичині.

²⁾ Бульба — картопля.

Та переляканий хлопчина мій
як закричить! І вже прибігла мати
і бачить: пан якийсь чужий... „Агій“!

Мабуть, хоч мав би за сто літ вмирати,
то не забуду того, як вона
прожогом хопила дитя й до хати

побігла, як ненависна, гнівна
з очей її на мене іскра впала,
як буркнула: „І що за сатана

тут лазить і дитину налякала!
А щоб ти, дідьку, голову зламав!
Цить, квітко! Мама пана геть прогнала“.

Схилившись, я йшов і сумував:
прокляття за добро — стара заплата!
Мов з дьогтем мед її я смакував.

Край шляху корчма ось брудна, патлата!
Хоч день робучий, в корчмі гамір, шум,
а перед нею сват термосить свата.

„Ти кат, не сват!“— „А ти свиня, не кум!“
„Став квартиру ще!“— „Став ти, застав
капоту!“

Я свій кожух пропив уже на глум!“

Геть відси, геть! Тут ріки свого поту,
на труту перепалені вогнем,
народ п'є „на здоров'я, на охоту“.

Геть відси! Тьми тут, зопсуття едем,
добробуту руїна, гріб моралі,
цивілізація обернена вверх пнем.

Мов під хреста вагою йшов я далі.
Радниця. Екзекутор. Три жиди.
Війт, присяжні і сплакані, зів'ялі

баби. А там купками, то в ряди
накидані мужицькі лахи¹⁾ вбогі,
кожухи, ярма, шлеї. „Тут клади

податок, — так слова лунають строгі, —
то фант²⁾ віддам! Чи то від ваших сліз
Цісарський скарб наповниться, небоги?“

Геть відси, геть! В пустиню, в поле, в ліс!
Де б щохвилини оттакі картини
важкий в душі не діяли розріз!

Ось поле ділання. В оці хатини
я маю людськість, світло, мир нести!..
Ввижається в уяві стать дитини,

що море черпа ложкою. „Це ти! —
кричить нутро моє, — смішний герою,
цей океан кривд, горя, темноти

рад вичерпати ложкою дрібною!“

¹⁾ Лах — стара, порвана одіж.

²⁾ Фант — річ, забрана в забезпечення подагку.

VII

Ось панський двір! На згір'ю край села
пишається на сонці, наче рожа.
Тиша довкола нього залягла.

Старезні липи, мов жива сторожа,
стоять при вході, клумби і травник,
кругом жива глогова огорожа.

Крізь браму вглиб двора мій зір проник:
увитий ґанок диким виноградом
дрімає в тіні, як віддавна звик;

поперед вікна в'ється білим гадом
доріжка, всипана піском дрібним
та цвітом, що з акацій сиплесь градом.

Вікон широких поглядом скляним
глядить цей двір на все село в долині,—
не скриєсь жодна хатка перед ним.

Червоний дах його і стіни сині,
блискучі вікна, ґанки, виноград,
все те немов кричить сільській хатчині:

„Не смій дихнуть! Не перестань дрижати!
Хились і гнись! З твоїх занядрів¹⁾ темних
сюди тобі чола вверх не підняти!

„Ти дич! Ти варварство! Ти під'яремних
волів житло, притулок хамських рас,
печера, повна лютих гадів земних!

¹⁾ Занядри — нетри.

„Іх вартість в тім лиш, щоб робить на нас,
їх чеснота лиш послух і покора,
їм слід горіти, щоб наш блиск не згас!

„Бо ми держави й церкви є опора,
цивілізації тривкий опліт,
культури кріпость, до борби все скоро!“

Я відвернувся від брами. Много літ
минуло вже, як я слова такії
чув з уст старого графа. Нині світ

змінився значно, многі давні мрії
зробились дійсністю, та це село
слова ті прилягли, мов плити кам'янії.

Для нього поступу мов не було,
всесвітнєє життя його минало;
лиш це „гніздо культури“ знай цвіло,
пишалось і з села всі соки ссало.

VIII

Найгірше я людей боявсь тоді
і обминав їх, мов болючу рану.
Тужний їх вираз, лиця їх бліді
болять мене, коли на них погляну.

Я знав, в якій вони живуть біді,
та як же я до помочі їм стану?
Я знав, що пута їх міцні й тверді
і, не зламавши їх, я марно звяну.

О, я боявся їх немов докору,
мов зрадженої любки тихих сліз,
неначе сам я винен був їх горю.

От тим то я щодня—відлюдок дикий,
свій біль дрібний і сором свій великий
ховав у серці і тікав у ліс.

ІХ

Привіт тобі, мій друже вірний, гаю,
повірнику моїх найкращих дум!
Все чисте, ясне, що лиш в серці маю,
надихав свіжий запах твій і шум.

На твоїх полянах, в відлюднім плаю ¹⁾
я розсипав свій жаль, губив свій сум;
у твоїх запахах, неначе в раю
окрилювався молодечий ум.

Під скрип могутніх конарів дубових ²⁾
складались першії мої пісні,
слабії відгуки твоїх пісень чудових.

А в бурі рев, як громи навісні
ломали твоїх велетнів корони,
у твоїх криївках шукав я охорони.

¹⁾ Плай—гірська стежка, доріжка.

²⁾ Конар—гілка.

Х

РОЗМОВА Ї ЛІСІ

Я

Здорові, дядьку! Що це, ви за злісного?

Злісний

А так, зліснюю, бачте, на старі літа.

Я

А син же де? Та ж він за злісного тут був.

Злісний

При графі за лакея десь в Італії.

Я

Це що за шмаття двигаєте? Прати десь?

Злісний

Га! Га! Верети¹⁾! У дівчат навідбирав.

Я

Що? За дівчатами вганяєте іще?

Злісний

То не з добра, небоже! Панська служба
—мус.

Я

Що ж за служба бігать за дівчатами?

¹⁾ Верета — рядно.

Злісний

От видно, що давно в селі ти не бував!
Та ж управитель ліс цей для селян запер,
а тямиш, що товар віддавна пасли тут.
Тепер нема де раз попасти, ба, нема
в бідніших чим погодувать товарину.
А в лісі трави — бачиш сам, до пояса,
аж гнуться, шепчуть, наче просяться під
серп.

Ну, та й ідуть жінки, дівчата крадькома,
нажне верету і вже має на весь день.

Я

Ах, починаю розуміти! Ну, а ви
підстерігаєте й верети берете?

Злісний

А так. Що ж діять! Заборонено хлопам
у ліс — ні кроком, ані оком не ходить.

Я

А в вас підноситься рука у бідних тих
верети відбирають за жменьку бур'яну?

Злісний

Підноситься, небоже! Панська служба—
мус.

Рука підноситься, лиш серце трепещить.
У сні часом ще причувається їх плач.

Я

То управитель у дворі сидить тепер?

Злісний

Ні, не сидить. Він на фільварку за селом.

Я

А двір пустий? Чи може графа ви ждете?

Злісний

Ні, не ждемо. Говорять, граф нездужає. Максим писав. Подужав трохи був торік, і понесло його лихе десь там... таке містечко є, що в карти грають—чи в кістки. Скортіло графа—за годинку просадив всі гроші й бричку з кіньми. Був би може й весь

маєток там лишив, так дав Бог—вдарило йому на мозок, впав на місці, наче труп. Його, мов трупа, винесли, аж мій Максим живенько кинувся, щось там зробив йому,—він знав уже, при нім служивши, напади його недуги,—ну, там зараз лікаря... І відживили пана графа. То писав Максим, що лікар графові таке казав: „Якби не цей слуга ваш, був би вам кінець“.

Я

Ну, певно, граф віддячиться Максимові?

Злісний

Ой, вже віддячиться! У голові йому! Писав Максим, як лікар це йому сказав, а він лиш носом покрутив: „Ну, так! Ну, так!“

Я

І не міркує ще додому повертатись?

Злісний

Та хто там знає. От тепер прислав нам тут якусь поману. Адже йшли ви попри двір?

Я

Ну так, ішов.

Злісний

І що, не чули вереску?

Я

Ні, не чував.

Злісний

Ну, певно спала десь вона.

Я

Що за вона?

Злісний

Якби я знав або хтобуть!
Якесь таке, ні птах, ні риба, ні жона,
ні панна, та й говорить не по-нашому,
мов та синиця цвенькає, пищить, вищить,
в долоні плеще, всюди скаче, бігає,
всьому дивується, раз плаче, раз смієсь.
Мале таке та утле, — взяв би, бачиться,
в долоню й другою долонею прикрив,
а всюди того повно—двір, гумно і сад,
шпихлір і корчму й тік—все чисто наві-
дить,
усякого зачепить, всім цікавиться—
ну, сказано, помана, ще й французькая!

Я

І хто ж вона, чого сюди приїхала?

Злісний

Питайте ви мене, я буду вас питать!

Фервальтерка¹⁾), що з нею розмовляється, говорить: „Бог її там може зміркувать.“ Та лист прийшов від графа до фервальтера і в місті до старости, щоб в оглядності її держали, не перечили ні в чім, мовляв — недужа, хоче тут освіжитись. Та де тобі недужа! То живе срібло! Говорю вам: помана, ще й французькая. А ви зайдіть, коли — без церемонії, розмовтесь з нею — страх яка розмівная. На що вже наші молодіці — тумани²⁾), а й з ними щось, калічачи слова, бересь балакати, знаками доповняючи. Прийдіть, я знаю — буде рада, ну, та й вам не буде нудно так, як там на хуторі.

Я

Мені не нудно, а з поманою, як ви її назвали, що мені балакати?

Злісний.

Прийдіть, прийдіть! А то я їй скажу про вас, і зробить вам таке: сама прийде до вас. Їй якщо стрілить в голову, то й діло тут. Їй-богу, це помана, ще й французькая.

¹⁾ Фервальтерка — завідувалька.

²⁾ Туман — дурний.

XI

Я побачив її—не в зеленім садку,
не в сальонах шумних, не в ряснім квітнику,
не в товаристві дам, і панів, і музик, —
серед баб і сіпак я почув її крик.

Край двора на гумні були два польові,
що мужицький товар захопили в траві
і загнали у двір, а за ними з села
ціла купа жінок по корови прийшла.

Крик, гармидер і шум. Польові цабанять,
в батька-матір кленуть, стадо хочуть за-
гнать,
витручають жінок, б'ють у лиця дівчат,
а ті плачуть, падають, і кленуть, і кричать.

В тім, мов бомба, з двора якась дама
летить
в ясній сукні, в руці парасольку держить,
по-сільському в дві коси волосся сплела,
але треном від сукні подвір'я мела.

„Que se qu'est que ça¹⁾? Que se qu'est que ça?
Що тут сталось у нас?
Mais pourquoi²⁾? Фі, дівчат! Ну, не стидно,
Панас?

Mais c'est lâche! C'est affreux³⁾! Так тручати
жінкам!

¹⁾ Що це таке?

²⁾ Та чому?

³⁾ Це підло. Це жахливо.

Ну, laissez! O, mon Dieu! Mais pourquoi?
C'est infame ¹⁾!“

Кричачи, плачучи польових зупиня,
парасолькою б'є, від жінок відганя;
Ті ж неначе вовки, що від стерва їх гнать,
знай гарчать: „Пані, геть! Нам самим
теє знать“.

„Mais comment? Battre les femmes ²⁾! Чо-
го плачуть вони?
За що скот зайняли? Браму там відімкни!
Laissez les ³⁾! Я плачу слухать тут не хочу!
Я до граф напишу. Я усіх вас провчу!

Ah, quel peuple, o mon Dieu! Mais c'est
insupportable!
Et ils souffrent tout cela, ils s'inclinent,
pauvres diables ⁴⁾!
Ну, ідіть, ну, ідіть! Не цілуй! Ну, досить!
Laissez les! Браму там отворить і пустить!“

Приступив польовий: „Там нам шкоди
їх скот
наробив“. „Mais les battre ⁵⁾! Фі, дівчат
бити в рот!
C'est brutal! C'est infame ⁶⁾! Ну, зо мною
ходить!
Де та шкода? Сама хочу я поглядіть“.

¹⁾ Залишіть. О, Боже. Чому? Це ганебно.

²⁾ Як? Бити жінок!

³⁾ Лишіть їх.

⁴⁾ Ах, який народ, Господи. Але це нестерпимо
А вони це все виносять, вони коряться, бідні чор-
тенята.

⁵⁾ Але бити їх.

⁶⁾ Це брудно, це ганебно.

Venez donc! Venez donc¹⁾) з нами там на
той лан!

Ah, quel peuple! quel pays! Comprenez
vous français²⁾)?"

Та вже серце моє полонила на все.

Тут уздрила мене. „Qui êtes vous? Un
étudiant³⁾)?"

¹⁾ Ходім.

²⁾ Ах, який народ, яка країна, чи розумієте
ви по-французьки?

³⁾ Хто ви? Студент?

XII

Я не скінчу тебе, моя убога пісне,
в котру бажав я серце перелить
і виспівать чуття важке та млісне,
все, що втіша і все, що веселить,
всі радощі шаленого кохання,
все пекло мук, що й досі груди в'ялить.

Мої ви сльози і мої зідхання,
і пестоші короткі й довгий жаль,
надії і зневіри колихання,

не перелити вас мені в кришталь
поезії, немов вино перлисте,
ні в римів блискітливую емаль!

Мов дерево серед степу безлисте
в осінній бурі б'ється і скрипить,
і скрип той чує поле болотисте,—

оттак душа моя тепер терпить
слаба, безкрила, холодом прибита,
мов ластівка у річці зиму спить¹⁾.

¹⁾ Народне повір'я, що ластівки зимою не відлітають, а сплять у річках у воді.

В ПЛЕН-ЕРІ

I

Мамо природо!
 Хитра ти з біса!
 Вказуєш серцю безмірні простори,
 а життя замикаєш у клітку тісеньку,
 в мікроскопійную клітку.
 Уяву вабиш вічності фантомом,
 а даєш нам на страву моменти,
 самі короткі моменти.
 В душах розпалюєш
 дивні вогні, і бажання, і тугу,
 а потім працюєш щосили,
 щоб погасити, здушити, притлумить
 пориви, що ти сама ж розбудила.
 Ллєш на них дійсности воду холодну,
 куєш їх у матеріялізму кайдани,
 роз арованням цупко обпалюєш крила...
 Цинічно, мамо, і немилосердно
 мечеш ти те, що найвище, найкраще,
 чим величаться б могла віковічно
 як архитвором —
 свиням під ноги.

І невже ж ти не бачиш (здається,
 мільйонами своїх очей
 могла б ти побачити дешо!),
 скільки горя, зовсім непотрібного горя,
 скільки муки, нічим невтишимої муки

завдаєш ти цинізмом отим
найніжнішим, найліпшим, найкращим
поміж твоїх дітей?

І невже ж зрозуміть ти не можеш
(та сума мізку, що день-в-день, рік-річно
витворюєш, повинна би, здається,
порозуміти дещо!),

що пора би покинуть старії шабляни,
добрі для всяких амеб, протозоїв,
ехінодермів і міксоміцетів!

Що вивчена на них твоя
економія марнотратства
не згожа для людей, для душ людських,
як не згожий осел
до гри на фортеп'яні.

Подумай, мамо! Тут на цій плянеті
скінчився вже

твій творчий Sturm und Drang;
той надмір сил, і соків, і тепла
вже вичерпавсь і замкнена на віки
твоя тут творча кар'єра.

Що ти могла найвищого створити,
це чоловік. Із цих матеріалів,
які тут маєш під рукою,
хоч як не дмись,

нічого кращого створить не зможеш.

То ж час би, мамо, як старий той Ягве
(на що вже пан був строгий і скептичний!)
сказати собі: „Спочину вже тепер!“

Признати: „Оце я гарне сотворила!“

І заходиться цьому архитвору
створити рай такий, як слід:
не дерева, грушки, і ябка, й фіґи,
а рай в його нутрі,
гармонію чуття і волі,
думок і діл, бажання і знання

Ах мамо, мамо!
Довгі століття,
тисячоліття ти водила нас за ніс,
манила у безмежній пустині
фантомами безсмертя
і перспективами метафізичних
радощів раю.
Ти заставляла нас за ті фантоми
пролити море крові й сліз.
За них горіли стоси,
скрипіли колеса тортур,
розпечені кліщі живеє рвали м'ясо
і мільйони, мільйони сердець
безмежна шарпала розпука.
І що ж, вкінці доглуपालися ми,
що ті фантоми є собі фантоми
не варті мук і крові і страждання,
що се є наші власні твори.
Так кицька в дзеркалі ,
безодню бачить, поки
домацаєсь, що в нім нема нічого.

Тріумф! Тріумф!
За десять тисяч літ важкої праці
цивілізації доходимо вкінці
до тої точки, до якої кицька
доходить за п'ять хвиль.
І вздрівши, що за дзеркалом
нема нічого,
ми логікою кицьки розсудили,
що й загалом нема безодні,
нема нічого, лиш атом, момент
і рух молекулярний.
І ми були готові наплювати
на всі ті мрії, туги і бажання,
на всі ті безконечні перспективи,
що ти сама ж нам, мамо,

вложила в душу.
Були готові згідно відіпхнути
і потоптати найвище і найкраще
з всього, що ти дала нам, мамо,
те, чим святе, високе і величне
життя людськеє.

Смієшся, мамо?

Ти добре знаєш, це не може бути,
це лиш хвилина боротьби, зневіри,
яких ти бачила вже мільйони.
Ти добре знаєш: ми твої діти,
слабі, нікчемні і капризні діти,
і трошки рознервовані над міру,
та все ж твої і рідні й найлюбіші,
і мусимо тебе любити, мамо!
І хоч цікавим оком піддивились
твої слабі й негарнії місця,
і здерли маску святости з лиця,
розвіяли рожевий, поетичний
туман, що ти вкривалась ним так довго,
пізнали зблизька твій варстат,
пізнали, як господарюєш ти,—
то за старим туманом поетичним
ми тисячі таких красот відкрили,
таких чудес і чарів,
що серце й ум в них тонуть, як у морі.

І—що найвище—ми
самих себе відкрили!
Відкрили власну душу,
заглянули в варстат своїх думок,
свого чуття, бажання і змагання.
І там твою пізнали руку, мамо,
твої закони.
В тих снах пустих,
в ілюзіях відвічних

побачили таку ж реальну дійсність,
такі ж великі явища, як в зорях,
у Ніагари реві,
у скелях Гімалаї.

І тут, у власному нутрі
ми віднайшли все те, що, бачилось,
утратили в зовнішньому околі:
гармонію, і вічність, і безмежність,
і всі рожеві блиски ідеалу.

Нехай життя — момент
і зложене з моментів,
ми вічність носимо в душі;
нехай життя — борба,
жорстокі, дикі лови, —
а в сфері духа є лиш різноманітність!

Різні тони, різні фарби,
різні сили і змагання,
мов тисячострунна гарфа, —
та всім струнам стрій один.

Кожний тон і кожний відтінь,
це момент один, промінчик, —
але в кожному моменті
сяє вічності брилянт.

II

По коверці пурпуровім
із'таємних сходу брам
виїжджа на небо сонце,
наче входить цар у храм.

І в моє вікно зирнуло
і сполошило стару,
невідступну, невмолиму
посидільницю журу.

Дя стара, погана відьма
тут сиділа цілу ніч
і зміняла своїм чаром
кожну думку, кожну річ.

Кожний мебель був мій ворог,
кожна книжка, то була
п'явка, що систематично
кров і мозок мій пила.

Кожна добрість, то наївність,
кожний друг, то хижий звір,
кожна думка, то помилка,
кожний спомин, то докір.

А як свідомість болючу
сон, мов свічку, загасив,
чар її і в сонне царство
тіні дійсности вносив.

Все, що я кохав безмежно,
і що зрадило мене,

все, що стратив, тут до мене
підняло лице сумне.

Молоді, гарячі сльози
тут, мов рожі, зацвіли
по стежках отих тернистих,
де колись вони плили.

Молода палкая туга,
мов жебрачка в лахманах,
все чогось іще шукала,
топчучи зарослий шлях

Тільки віра молодая,
мов загашений вогень:
купка попелу лишилась,
обгорілий, чорний пень.

І нараз пропали чари,
сонце глипнуло в вікно!...
Я прокинувся. Чи справді?
Все те ще не так давно?

Я ще не старий! Ще сила
є в руках і у душі!
Ще поборемося, доле!
Ну, попробуй, задуши!

Я ще не старий! Не згинув
ще для мене житті зміст,
хоч журба, хоч горе тисне, —
ні, ще я не песиміст!

III

Ходить вітер по житі,
мов господар спровоу,
колосочки наліті
стиха хилить додолу.

І шепоче колосся:
„Вітре-брате, дай вѣдра,
щоб нам ціло вдалося
достояти до Петра.

„Проганяй ти боками
градовії навали,
щоб не стерлись над нами,
щоб ми марно не впали.

„Отрясай з нас щоднини
пажирливі комахи,
най годуються ними
ті співучії птахи.

„Дай нам спіти, нависнуть,
стебло луком най гнеться,
аж серпи тут заблиснуть,
жнивна пісня поллється.

„Дай на копи погоду
і погоду на спрятку,
щоб в селянську госпону,
війшли втіха й достаток“.

Ходить вітер по житі,
мов господар спровоу,

колосочки наліті
стиха хилить додолу.

Стиха хилить, шепоче:
„Все вам буде, як треба:
буде бідним дар з неба,
та земля дась чи схоче?

„Хоч і як бушували,
вас не збили з ніг тучі;
градовії навали
впер я в дебрі і кручі.

„Гусінь черви пожерли
ті співучії птахи;
та повзуть он по селах
три інакші комахи.

„Де заглянуть у хату,
гине втіха, достаток;
ті три черви зовуться:
корчма, лихва, податок.

„Лізуть з хати до хати,
наче дух той могильний, —
а на черв той проклятий
я, біднятка, безсильний.“

IV

Суне, суне чорна хмара,
наче військо із полудня.
Короговки сонце вкрили,
за горою бубни бубнять.

За горою бубни бубнять.
У повітрі сурми грають,
а блискучії шаблюки
шахом-махом пільму крають.

Шахом-махом пільму крають,
своїм блиском сліплять очі;
стогне небо, стогнуть гори
як гармата загуркоче.

Як гармата загуркоче,
куль холодних град засвище, —
гей, заплачеш важко, небо,
на те дике бойовище!

V

У долині село лежить,
понад селом туман дрижить,
а на горбі край села
стоїть кузня немала,

А в тій кузні коваль клепле,
а в коваля серце тепле,
а він клепле та й співа,
всіх до кузні іззива.

„Ходіть, люди, з хат, із поля!
Тут кується краща доля.
Ходіть, люди, порану,
вибивайтесь з туману!“

Та тумани хитаються,
понад селом згущаються,
розляглися по полях,
щоб затьмнити людям шлях.

Щоб закрити їм стежини
ті, що вгору йдуть з долини
в тую кузню, де кують
ясну зброю замість пут.

VI

Ой, ідуть, ідуть тумани
наддністровими луками,
наче військо з корогами,
а передом отамани.

Сурми боеві не грають,
і панцирики не дзвонять,
тільки смуток навівають,
верби віття низом клонять.

Тільки в мряці тонуть села,
і уява мари плодить;
тільки дума невесела,
мов жебрак, по душах ходить.

VII

Над великою рікою
на скалі крутій сиджу
і, затоплений у мріях,
в воду биструю гляджу.
Валом хвилі, валом хвилі
пруться, плещуть, миготять,
сонце грає, прибережні
верби віттям їх пестять.

Із-за закрута одного
враз дараба¹⁾ випливає,
зіллям, зеленню обвита,
плеще, грає, мов жива.
Керма тихо хвилі крає,
не булькоче, не скрипить,
і керманич молоденький,
мов мальований, стоїть.

На дарабі гра музика,
чути пісні голосні,
брякають чарки блискучі,
ллються вина запашні,
сяють очі молодії
серед жартів і розмов...
сміх і співи. Це гуляють
радощі, краса, любов.
Я поглянув і зітхання
піднімає груди мою.

¹⁾ Дараба — пліт, пором.

О, мої юнацькі мрії,
пізнаю вас, пізнаю!
Скільки вас з розпучним криком
і з слізьми я доганяв,—
на весільную дарабу
я ніколи не попав.

Ні, тепер уже за вами
не погоню я у слід!
Прощавайте! Своїм блиском
ви молодших веселить!
Сміх, і співи, і музика
ще бринять немов по склі,
і за закрутом дараба
звільна щезла в синій млі.

Знов затоплений у мріях
я гляджу на бистроту.
Що це плещуть, миють хвилі?
Наче білу грудь сніжну...
мов рожеві любі руки...
шийку круглу... і лице...
Ох, адже я знав, здається,
цілував лице оце!

Це ж вона, вона, чий образ
тузі втихнуть не дає!
Це те тихе, нездобуте
щастя вбогее моє!
Вбите! Втоплене! І в воду,
мов скажений, кинувсь я,
щоб ловити щастя труп...
Мрія приснула моя.

24. III 1899.

VIII

Дрімають села. Ясно ще
осіннє сонце сяє,
та холодом осіннім вже
в повітрі потягає.

Темнозеленії садки
дрімають вже без плоду,
і тихо гріються хатки
і верби гнуться в воду.

Сонливо річечка пливе
згачена коноплями,
а всі плоти, зарінки всі
обставлені горстками.

Мов вежі й башти добрії —
стоги та обороги
стоять і стережуть село
від голоду й тривоги.

Дрімливо в поле йде орач, —
ще ж верем'я ¹⁾ не скорє, —
і звільна під озимину
пухкую землю орс.

Корови ситі на стерні
лежать і ремигають,
а пастухи бульби печуть,
коло вогню гуляють.

¹⁾ Верем'я — час, пора.

Ще ліс не стогне тим важким,
осіннім, довгим тоном,
і ще стрілою ластівка
звиваєсь над загоном.

Тиша, спокій, мов розлилось
дрімоти сонне море, —
здається: задрімало десь
у нетрах люте горе.

О, не будіть його, хмарки, *
дощем холодним живо;
і ти, осінній вітре, спи,
не рвися так гнівливо!

Нехай той люд потомлений
хоч трохи відпочине,
нехай та згорблена спина
ярмо важке скине!

Хай він, що був волом весь рік,
робив немов машина,
почує в собі дух живий,
пізна, що й він — людина.

І хай, мов перла, в ум його
западе на свободі
хоч часть тої поезії,
що розлилась в природі!

Х

Ніч. Довкола тихо, мертво.
Там в долині місто спить
ув осінній млі холодній;
тільки глухо десь кипить
у далеких середмістю
спізнених фіякрів¹⁾ рух.

У тиші при лямпі звільна
розвиває крила дух.
Отривається з тих вражінь,
що, мов курява за дня,
облягають серце й думку,
в душу тиснуться до дна.

Всі буденнії тривоги,
всіх турбот і бажань рій,
всі успіхи з жалом скрухи,
скошені квітки надій,
вся душная атмосфера
розвиваєсь наче мла,
що в осінню ніч холодну
сонний город облягла.

І стає щораз ясніше
в сконцентрованій душі,
щось, мов тихий дзвін, лунає
у нутрі серед тиші,
і якась недовідома
там гармонія встає,

¹⁾ Фіякер — візник.

мов у гаю свисти дроздів
гілка гілці подає.

В розколисаний уяві
піднімаєсь ряд картин:
гори в світлі золотому,
фіолетова тінь долин,
річка, наче срібна стрічка,
і скелистая стіна,
шлях закурений, мов кладка,
що у безвість порина...

Вулиця... Доми низенькі,
за штахетами, в садках
георгінії і айстри;
на малесеньких грядках;
стежечки круті між ними,
дерев'яний ганок ось;
по щаблях аж геть над вікна
винограддя оплелось.

Все те не очима бачу,
а в душі воно живе,
все на крилах із гармоній
світла й запаху пливе.
Чую, що це власний твір мій,
хоч створив його не я;
що це часть ества могого,
хоч не в ній душа моя.

Чую, що в отих картинах
б'ється власний мій живець,
та проте я пан їх, ніби
разом хвиля і пловець...

І ось раптом виринає
з рам зелених у вікні
тихее лице жіноче
так знайомее мені.

Ті самі чудові очі,
що в них грав весь чар життя,
і таємний жаль за юність,
що минула без пуття;
ті самі уста рожевї,
що в них кожне слово вмить
процвітало, як фіялка,
щоби серце звеселить;
ті самі блідненькі щоки,
де легенький рум'янець
ледве тлів, мов у глибокій
шахті тліє каганець;
де так рідко грала радість,
сміх зовсім не густо ріс,
де у хвилях самотини
бачив я перлини сліз;
те саме чоло блискуче,
де яснів широкий ум,
сильна воля панувала
над роями бажань, дум.

Мигнув цей чудовий образ
і щезає, і зника,
і мене за серце вхопив,
мов могутня рука.
Затріпалось бідне серце,
рветься, грає і летить,
щоб оте лице кохане
вічно в собі закріпить.

Та дарма! Воно пропало!
Глянь: побитий градом лан...
Повінь... Що ж то? Над своєю
я уявою не пан?

Воскресни, мій тихий раю,
моя туго молода,

моя муко незабутня,
моя радосте бліда!

Моя розкоше болюща,
мое щастя, аде мій,
де в розпуці я солодкість,
в дрозі—знаходив спокій!

Та даремно! Не воскресне
те, що вклалось спочивать!
Згоєні на серці рани
не так легко розірвать.
Навіть і найтяжче горе
як в могилу віддасте,
то засиплеться помалу
і травою поросте.

Лиш в ряди-годи з могили,
наче з-за зелених рам,
блиснуть очі і чудове
личко усміхнеться нам;
мигне промінь того щастя,
що—здається нам в ту мить —
все життя нам ясним сонцем
було б мусило світити.

Мигне, блисне і загасне!
Сили давньої нема,
чар погас, хіба зітхання
тихо груди підійма.

Х

ШКОЛА ПОЕТА

(За Ібсеном).

Чи знаєш, брате, як учать
ведмедя танцювати?
На бляху на залізную
веде його вожатий.

Під тою бляхою вогонь
розпалює помалу,
а скрипкою збуджа в душі
любов до ідеалу.

Ведмідь реве, мабуть любов
у нього в серці тліє,
та лапи смоктані вогонь
знизу все дужче гріє.

Ведмідь реве, а скрипка гра;
та ось знизу пригріло,
на задні лапи зводить він
своє могутнє тіло.

А скрипка скочно гра та й гра,
а вуйко здер головку,
то праву задню підніма,
то ліву без уговку.

Дрібніше, швидше скрипка гра,
регочеться, то плаче,
і бляха дуже гріє, й він
дрібніше, швидше скаче.

Цей танець пам'ятає вже
до смерти бідолаха,
в одно зіллявся скрипки тон
і розпалена бляха.

Зіллялись нерозривно так,
що скрипку як почує,
то зараз в лапах запече
і зараз він танцює.

Та не один ведмідь отак!
З ним, брате мій, посполу
і кожний з нас, поет-співак,
таку проходить школу.

Веде його іронія
з дзвінками та скрипками
стать на залізний тік життя
м'ягенькими лапками.

Грижа розпалює вогонь,
любов на скрипці грає,
і скаче бідний і співа,
хоч з болю умирає.

І хоч не вмере, то так в душі
зіллються нерозривно
вражіння ті, любов і біль,
що дивно, справді дивно!

І як лише почує він
святі слова любовні,
то зараз будяться в душі
терпіння невимовні.

Горить під ним залізний тік,
горять небесні стропи,
і піднімається бідак
на віршовії стопи.

Іронія на скрипці гра,
жура кістками стука,
поет танцює і рида,—
і це зоветься штука.

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ

Присвячую А. Кримському

I

Мов зелена піраміда
на хвилястім синім полі,
на рівнині лазуровій
велетенський ізмарагд,—

так облита дивним морем,
під безхмарим, теплим небом
зноситься, шумить, пишаєсь,
спить Афонська гора.

Спить? Та ні! Природа мати
ненастанно тут працює,
ненастанно строїть, бавить
ту пестієчку свою.

Унизу, де з хвиль кипучих
гранітові сірі скелі
гордо, просто вгору пнуться—
стіни, колоси, стовпи—

там внизу музика дика
не вгаває на хвилину,
б'ються хвилі о каміння,
бризка піни срібний вал.

А вверху хребти гірськії
віковим покриті лісом,
вічну, тиху пісню грають
у задумі без кінця.

Та проте гора дримає;
день і ніч пливе над нею
мов рожева легка хмара,—
крику, гомону не чуть.

Хоч повзуть тут скрізь по горах
стежечки, немов гадюки,
та проте не оживляє
їх розмова, спів, ні сміх.

Хоч розсипані по горах,
по лісах, ярах і скелях,
по полянах пречудових,
і оселі і хатки,—

то проте тиша глибока
залягла на тих оселях,
і лежить печать мовчання
на сотках старечих уст.

Скрізь тиша і скрізь мовчання,
сірий одяг, хід повільний,
і худі, понурі лиця,
непритомний, сонний вид.

Тричі лиш на день по горах
пролунає голос дзвонів,
мов проквилить над горою
стадо дивних лебедят.

Плачуть жалібно ті дзвони,
мов нарікання, докори,
на людей, що замертвили
пречудовий цей куток.

Що гніздо думок високих,
школу поривів геройських,
пристань для орлів змінили
на сумну тюрму для душ.

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечірні;
починає Прот великий,
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю,
розливаєсь Ієрон.

Покотилися по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожна скеля,
кожний яр і кожний скит.

І вторують їм зітхання,
і худі христяться руки,
і несеться тихий шепіт:
„Со свяtimi упокой!“

Ті ридання металеві—
знак, що хтось розстався з світом—
тут нікого не тривожать:
це щоденна новина.

Чи то скитник вмер у скиті
так як жив—самотній, тихий,
і про смерть його дізнались
аж у кілька день пізніш—

тим дізнались, що покійник
не явився в монастир свій,
не приніс свою роботу,
бобу пригорщі не взяв?

Чи то вмер чернець у кел'ї,
пишучи святую книгу,

мінею та кіноваром
в'язні титли красячи?

Чи то вмер послушник смирний —
пан колись, чи князь, чи вояк, .
але тут він здавна в кухні
монастирській послугач?

Чи то вмер якийсь достойник,
єромонах чи ігумен, —
тут усім однака шана:
„Со святими упокой!“

Чи то врешті хтось живий ще
сходить на „останній ступінь“,
покидає світ і волю,
щоб в печері смерти ждять?

Глянь, у скелях височенних,
у стрімких гранітних стінах,
що над моргським валом висять —
чи там гнізда ластівок?

Ні, це нори жолоблені,
недоступні, темні ями,
січені в скелі печери,
схованки для мев хіба.

Ні, це нори для аскетів,
це „останній ступінь“, подвиг
крайній і безповоротний,
брама вічності вузька.

Хто пройшов новицьку службу,
монастирське строге право,
і важкую, мовчазливу
працю в тихому скиту, —

хто бажає довершити
аскетичний, гострий подвиг.

в пості, самоті, мовчанню
слухать голосу душі,—

хто порвав зо світом зв'язки.
поборов бажання тіла,
чує силу і охоту
в очі вічності глядять,—

той за дозволом найстарших
вибира собі печеру,
вибира собі могилу,
відки вороття нема.

І тоді ридають дзвони,
і тоді по всіх Афоні
тихий шепт іде старечий:
„Со святими упокой!“

III

На Афоні дзвони дзвонять
у неділю по вечірні:
починає Прот великий,
окликаєсь Ватопед.

Далі зойкнув Есфігмену,
загудів Ксеропотаму,
там Зографу, далі Павлю.
розгудівся Іверон.

Покотилися по горах
ті ридання металеві,
окликаєсь кожна скеля,
кожний яр і кожний скит.

Стихли дзвони, у повітрі
довго ще тримтів їх голос,

і в монастирі Зографу
заскрипіли ретязі.

Відчинилась темна брама;
з монастирського подвір'я
виступає хід церковний,
монотонний чути спів.

Віють хоругви червоні,
наче проблиски пожежі;
дерев'яний хрест з Розп'ятим
передом помалу йде.

Йдуть манахи бородаті,
у фелонах-багрянцях,—
знов манахи бородаті
босі, в простих сіряках.

Серед них дідусь похилий,
зморщений, сивобородий,
в сіряці на голім тілі,
хрест березовий несе.

Простий хрест, в корі береза,
а від моря вітер віє,
білу бороду старечу
по березі розвіва.

І пливе старечий голос
із тим співом монотонним,
що виводить сумовито:
„Со святими упокой!“

Стежкою, що круто в'ється,
тягнеться той хід церковний
зразу лугом, далі лісом
там, де чути моря рев.

Серед розкошів природи
похоронний спів лунає,

серед пахощів вечірніх
куриться кадила дим.

Ось спинився хід церковний
на обірвищу крутому,
над безоднею страшною,—
глянеш вниз — аж жах бере.

Мов гігантський мур гранітний
прямовісно голі скелі
пнуться із безодні моря
в лазурову височінь.

Глянь з гори — на морі човен,
що покрай скелі гойдаєсь,
видається мов білий лебідь,
що гойдаєсь на воді.

Глянь з долини — всі ті люди,
що стоять над тим обривом,
видадуться мов ягнята,
що пасуться на скелі.

У тій скелі з долини видно
штирогранну чорну пляму,
мов печатку величезну,
в половині висоти.

Це є вхід в живу могилу,
у печеру пустельницьку,
висічену там Бог зна ким
і Бог зна кому й на що.

Не дійти туди ногами,
ні драбиною не злізти,
лиш на шнурі у повітрію
долетіти наче птах.

Ув окрайчику скельному
рівчачок протертий шнуром —

знак нехибний того місця,
де внизу печери вхід.

Тут спинився хід церковний,
стали править панахиду...
Де ж той мрець, кого ховають?
Де блаженний той аскет?

IV

От скінчилися відправи
і останнюю молитву
на колінах прошептали
всі пустинники й ченці.

І встає ігумен перший,
і всі встали за чергою,
і довкола тихо стало,
море лиш реве внизу.

І підніс ігумен голос
і звертається до діда,
що стояв серед монахів
із березовим хрестом.

Ігумен.

Старче Йване, перед Богом,
перед злotosяйним сонцем
і перед хрестом спасенним
заклинаю тут тебе.

Щиро нам скажи, по правді:
чи по добрій своїй волі,
чи по зрілій постанові
йдеш у цю печеру?

Старець.

Так.

Ігумен.

Чи немає в твоїм серці
ще прихильности до світу,
і прив'язання до рідних,
дум і бажань світових?

Чи навіки ти відрікся
всього, що відводить духа
від єдиного бажання
вічного спокою?

Старець.

Так.

Ігумен.

Чи обдумав ти всю важність
самоти, безповоротність
отого життя в печері,
всі страховини спокусу?

Чи обдумав ти всю гіркість
жалю, що явитись може,
каяття, що затроїти
може тут твій подвиг?

Старець.

Так.

Ігумен.

Будь же Бог благословенний,
що вітхнув тобі цю думку!
Хай же Він тобі допоможе
до кінця пройти цей шлях!

Дотепер ти між живими
був наш брат Іван Вишенський;

відтепер в життю земному
змазане ім'я твоє.

Так іди в свою дорогу!
Хрест, що маєш у долонях,
це тобі наш дар єдиний,
інших і не тра тобі.

Що потрібно для поживи
твому тілу, раз на тиждень
брат ключар на посторонку
спустить відсіля тобі.

Прощавай! Прийми від мене
цей останній поцілунок,
і дай Бог нам пострічаться
швидко в ясності його!“

Цілував ігумен старця,
інші монахи потихо
цілували його руки,
поли сіряка його.

Потім два, що наймолодші,
шнуром старця обв'язали
попід пахи, кінці шнура
в руки міцно прийняли.

І перехристився старець,
над безодню вийшов сміло,
сів і звільна став спускатись
у страшенную глибіню.

Вітер буйно дув від моря,
бороду його й волосся
розвівав, і він, притисши
хрест до себе, швидко щез.

V

„О, вітай, моя домівко,
тиха пристане по бурях,
до якої пенастанно
здавна, здавна я тужиз!

Камінь тут довкола мене, —
це тверда, незламна віра,
це мій дім і мій притулок,
подушка і накриття.

Хрест оцей, то мій товариш,
мій повірник у дні смутку,
оборона від спокуси
і підпора в скону час.

Небо синє, що крізь отвір
загляда в мою печеру,
це надія, що полине
у той шлях душа моя.

Сонце ясне, що при сході
на часок в мою домівку
сипле золото й порфіру,
це великий Божий дух,

що в блаженній хвилини
грішну, скорбну людську вдачу
ущасливлює безмірних
райських розкошів чуттям.

А те море лазурове,
що там гріється на сонці,
а внизу тут б'єсь о скелі
і хлюпочеться й реве, —

це життя земного образ
ясний, тихий та принадний,

коли здалека дивитись,
та гіркий, страшний вблизу.

Це мій світ. Усе змінчиве
щезло геть. Затихли крики,
гомін бою життєвого
тут мене не долетить.

Щезло все дрібне, болюче,
що чуття в душі ворушить
і увагу відвертає
від найвищого ества.

Полишилось лиш постійне,
супокійне і величне —
про постійне і величнє,
думай тут, душе моя“.

Так балакав сам до себе
у яскині ¹⁾ своїй старець,
що ще вчора звався Вишенський,
а сьогодні вмер для всіх.

Так балакав не устами —
він устами вже давненько
відучився промовляти,
тільки голос духа чув.

І в яскині у куточку
сів на камені, плечима
сперся о стіну холодну,
голову схилив униз.

Голова його могутня
на худій, жилястій шиї
гнулася сама в долину,
мов на тичці той гарбуз.

¹⁾ Яскиня — печера.

Сперши бороду на груди,
впер він зір у одну точку
і сидів отак недвижно
довго-довго, наче спав.

Зразу все немов померкло
перед ним і дрож пробігла
по худім, старечім тілі,
і зомліли змисли всі.

Потім мов теплом дихнуло,
і по тілі розлилося
щось солодке, м'ярко-м'ярко
попід шиєю пройшло.

І в душі мелькнула мати,
як його малим хлоп'ятком
попід шийку лоскотала,
ах, а він сміявся, сміявся!

Потім слух його прокинувся;
мов діамантова нитка,
тон якийсь потягся довгий —
любий, радісний такий!

І душа, мов той метелик,
десь летить за любим тоном,
та чим далі, тонів більше
і все дужчають вони.

Вже гармонія могутня
ллеться синьою рікою,
і розкішні тони, бачся,
небо й землю обняли.

І пливе душа аскета
на гармонії величній,
мов на морських хвилях лебідь
вверх гойдається, то вниз.

Поміж небом і землею
вверх то вниз душа аскета
розколисама несеться
швидше, швидше, розкішніш!

І гармонія велична
робиться фіолетова,
далі синьо-лазурова,
далі пурпуром яким.

Ось із хвиль тих пурпурових
стрілив промінь золотистий,
вибухнув вулкан вогнистий,
ріки світла потекли.

Розлилось безмежне море
світла ясно-золотого
і зелено-золотого
й білого неначе сніг.

Грають світляні каскади,
величезнії колеса
у всіх кольорах веселки
котяться по небесах.

І рука якась незрима
розпуска барвисті пасма,
розпуска могутні тони
з краю світу аж на край.

Розпускає, порядкує
і збирає і мішає —
мов калейдоскоп гігантський
грає світ весь перед ним.

Мов дитя, душа аскета
потонула в тому морі
тонів, фарб, у тім розкішнім
захваті — і він заснув.

VI

День за днем минає рівно,
як на морі безбережнім
хвиля хвилю рівно гонить,
хмара хмару в небесах.

У своїй печері старець
знов на камені недвижно
спочиває, вперши очі
в лазуровий неба звід.

В тім — о диво! Щось живеє
ворухнулось! На незримій
нитці понад вхід печери
зі скали спускавсь павук.

Старець пильно, дух заперши,
придивлявся павукові,
мов його не бачив зроду,
мов це з того світу гість.

А павук собі швиденько
від верха до споду входу
нитку натягав, по нитці
зараз догори поліз.

І почав, як стій, снувати,
протягати, заплітати
ниточки, і швидко сітка
вхід яскині заплела.

Старець думав: „Висилає
ще мабуть своїх шпівнів
земнеє життя за мною,
хоче вислідить мабуть,
чи ще де хоч павутинка
духа могого не в'яже

з тим життям, аби за неї
потягти думки мої.

Цей павук, це може ворог,
що свою зрадливу сітку
заставля на мої мрії,
на думки мої й на зір“.

І вже ось підняв він руку,
щоб зірвати павутину,
та нова шибнула думка
у старечій голові.

„Сім братів колись, тікавши
від поганської погоні,
схоронились у яскиню
і заснули твердо в ній.

А павук отак самісько
заснував весь вхід яскині,
врятував їх від погоні,
спас для Божої хвали.

Тою сіткою закриті
спали ті брати в яскині
триста літ, аж поки Бог їх
на свідоцтво не позвав.

Збуджені Господнім словом,
стали свідками безсмертя,
свідками того, що в Бога
три століття — це момент.

Може з Божого наказу
цей павук тут сіть мотає,—
може Бог мене на свідка
теж для себе зберіга?“

В тім тихенько забриніла
павутина; чорна муха

замоталася в ту сітку,
стала сіпатись, пищать.

і павук прибїг що духу
і давай мотати живо
павутину і в'язати
мусі крила і лапки.

То прискочить, муху вкусить,
то відскочить, знов мотає;
муха сіпаєсь що сили
і тріпочесь і пищить.

„Га, поганий кровопийце,—
мовив старець,— чи на те ти
аж мою найшов яскиню,
щоб і тут життя вбивать?“

І вже руку піднімає,
щоб розшарпав павутину,
увільнити бідну муху,—
та знов думка зупиня.

„Без Господнього хотіння
навіть мушка ця не згине;
Бог і цьому павукові
дав оцей його талан.

І яке ж я маю право
відбирати йому цю страву,
на котру він своїм робом
таки тяжко працював?“

І він став поклони класти,
гаряче почав молитись,
та весь час він, молячися,
чув як муха, мов дитя,

сіпалась у павутині
і пищала і квила.

Серце в старця тріпоталось,—
та рука не піднеслась.

VII

„Цілу ніч гуляв тут вітер,
скиглив по щербатих скелях,
вило море й кам'янії
стіни гризло і товкло.

Цілу ніч страшенний холод
проникав мене до кости,
і немов на Божім суді
я тремтів, зубами сік.

Я тремтів, у кут яскині
заховавшись, і тривога
пройняла мене й молитва
не ворушилась в душі.

І я чув себе безсильним,
бідним, хорим, оди́юким,
мов дитя, сирітка кругла
без матусі, без вітця.

Бачилось, земля завмерла,
вимерли всі люди в світі,
я один лишивсь останній
у страховищах отих.

Бачилось, і Бог у небі
вмер, один лиш чорний демон
тепер паном у вселенній
і гуляє і реве.

І я був, мов та пилина,
згублена з порядку світу,
що про неї всім байдуже:
Богу й людям і чортам.

А тепер заблисло сонце,
щезли демони півночі,
уляглись вітри скажені,
теплотою подиха.

Теплота ogrіла тіло,
і душа воскресла в тілі,
віднайшла свого Бога
і молитву віднайшла.

Що ж це за крутії дебрі,
у які мій ум заходить?
цеї теплоти крихітка
в тілі душу виклика!

Так удар кресила іскру
викликає із креміня,
а ця іскра, — це пожежа,
жар і блиск, тепло й життя.

Жар, життя, тепло і світло,
разом з тим і смерть, руїна,
і нове життя й безсмертя, —
це душа всесвітня — Бог.

Крихта теплоти і світла —
іскра в тілі, у мертвому
душу будить, — без тієї
теплоти — душі нема.

А в душі розводить ясність,
порив, віру — без тієї
теплоти не має віри,
ані ясности в душі.

А та віра творить чуда,
творить і найвище чудо
над всі чуда — творить Бога,
відкрива його для нас.

Бог відкрився нам — от дивно!
Все він відкривався в днину,
у гарячім, теплім краю,
в світлі, в блискавці, в огні.

В реві вихру, в пільмі ночі,
у льодах, снігах ціпущих
він не відкривавсь нікому.
Бог,—це світло і тепло!

Алеж Бог—творець усього,
він творець тепла і світла...
Чи творець морозу й льоду?
Ні, про не мовчить Письмо.

Це тепло—воно за хвилю
в мертвім тілі творить душу,
у душі тій родить віру,—
вицвіт віри тої—Бог...

Чом не можна би подумать,
що душа і її віра
і сам Бог, то тільки витвір
тої дрібки теплоти?

Боже, може гріх так думать?
Але Ти ж велів шукати
правди... Без Твоєї волі
думка не прийде на ум“.

Так з думками бився старець
і молився і томився,
але давнє просвітлення
не хотіло вже вернуть.

І він плакав. „Чи на те ж я
тиху келію покинув,
скит відлюдний, щоб аж тут
в путях сумніву скінчить?“

VIII

„Що за незвичайні гості
в мою яму заблудили?
Що це за посли і відки
вітер ось мені приніс?

Ті платочки сніжно білі—
чи це сніг? Алеж не тають!.
Дивний запах з них несеться.
Боже мій, вишневий цвіт!

Цвіт вишневий, тут, в тих скелях!
Де тут вишні на Афоні?
О, скажіть, таємні гості,
повідайте, відки ви?

Запах ваш такий чудовий,
аж до серця він доходить,
в душу сипле насолоду,
чимось рідним навіва.

О, скажіть, ви з України,
із далеких рідних селищ,
що тепер вишневим цвітом,
скрізь обсипані стоять?

Чую, чую рідний запах,
і моє старее серце
грає в грудях! Боже милий,
та невже ж я не забув?

Та невже ж та Україна,
цей квітчастий рай веселий,
це важке, криваве пекло—
ще для мене не чужа?

Що мені до неї? Важко
їй небозі там боротись

з єзуїтами й ляхами,—
та не легко ж і мені.

Є своя борба у мене,
та борба, що кожний мусить
сам перевести з собою,
поки іншим помагать.

А чи я ж свої найкращі
думи і чуття й змагання
не віддав їй на услуги
в тій великій боротьбі?

Чи ж не був я їй порадник
на непевнім роздорожжю?
Чи не додавав відваги.
її втомленим борцям?

Ах, і чи то не ранила
мою душу їх невдяка,
непокірність і зневага,
нетямучість їх тупа?

Чи ж мене не відіпхнуло
їх гордее недовірство?
Чи я не отряс на завше
пил їх із своїх чобіт?

Так чого ж ви, білі гості,
сиротята веснянії,
тут із вихром заблукали
і свій запах принесли?

Не для мене вже ваш запах!
Не для мене ті далекі
спомини про Україну,—
я давно для неї вмер!

Вмер! А чом же серце скаче,
чом же кров живіше б'ється,

думка чайкою літає
над садками рідних сіл?

Пігі! Пігі! Квіти, трави...
Вишні молоком облиті...
Верби, мов зснені копи...
Дим зі стріх угору в'єсь...

Соловейко на калині
так лящить, аж серцю любо...
Діти бігають... Дівчата
десь співають у садку...

Геть, о геть, далекі гості!
Ви внесли мені тривогу
в пристань тихого спокою,
вир життя в мою труну."

IX

Вечоріє. Тінь довжезна
від скелі лягла на море,
а там ген легенькі хвилі
злотом, пурпуром горять.

Із гнізда скельного старець
тихо дивиться на море,
з хвиль тих золото-пурпурових
десь мостить далеко шлях.

Шлях мостить у край далекий
через гори і долини
аж на рідную Україну,
а тим шляхом думи шле.

Шле сердечне привітання,
і любов свою, і тугу,
що, здавалося, давно вже
похоронені були.

Аж ось глянь, тим ясним шляхом
звільна барка надпливає,
бризка золото й пурпура
з-під весел і з-під руля.

Теплий вітерець вечірній
роздуває білий парус,
і пливе, мов лебідь, барка
до Афонської гори.

Чи то братчики вертають,
що ходили в край далекий
на монастирі просити?
Чи то прості гандлярі?

Чи побожні пілігрими,
паломники правовірні
прибувають на поклони?
Чи до прота ¹⁾ це посли?

Старець прослідив очима
барку, поки за скелею
не сховалась аж у пристань, —
як сховалась — він зітхнув.

Знать, привиділись старому
в барці кунтуші козацькі
і шапки червоно-верхі —
ні, це певно привид був!...

Х

Знову ніч і знову ранок,
і поклони і молитва,
і в старій душі тривога,
сумніви і неспокій.

¹⁾ Прот — найстарший над цілою чернечою республікою на Афоні. (Ів. Франко).

Аж нараз почувся стукіт —
на горі хтось по закону
каменем о скелі стукав,
старець стуком відповів.

І спускається на шнурі
кіш з поживою для нього,
а на дні коша біліє
запечатане письмо.

Затряслись у старця руки:
на письмі слова знайомі,
український той скоропис
і знайомая печать.

„Старцю чесному, Івану,
що в Афонській самотині
шлях важкий, тісний верстає,
шлях показаний Христом —

„православні з України,
зібрані у місті Луцьку
на братерськую пораду,
шлють благання і привіт.

„Богу дякуєм святому,
що про нас не забуває,
і важкії нам спокуси
шле для нашого добра.

„Що важкі його удари
нас кують, мов те залізо,
з жужелиці очищають
і гартують, наче сталь.

„Богу дякуєм святому
й молитвам тих богомольців,
що тягар хреста на плечі
за братів своїх беруть.

„Ласкою його святою
й молитвами богомольців
стоїмо ще твердо в вірі
і не тратимо надій.

„Б'ють на нас і явно й тайно
вороги непримиримі,
напасти і брехні й зради
нас підкопують і рвуть.

Відреклись нас сильні світу,
і князі і воеводи
кинули Христове стадо,
за мамоною біжать.

„Наші пастирі духовні
поробилися вовками,
шарпають Христове стадо,
і отруту в душі ллють.

„Мов голодний лев пустині,
так ричить у наших горю
голос лютої наруги:
„Де ваш Бог? Де ваша міць?“

„Тим то ми, маленький човник
серед хвиль отих бурливих,
з молитвами і сльозами
раду радити зійшлись.

„Тямлячи слова Христові:
Царство Боже — труд великий
і трудовники одні лиш
завойовують його,—

„тямлячи твою науку,
що, як пастирі нас зрадять,
треба нам, самому стаду,
про своє спасіння дбать,—

„обмірковували разом,
якби нам від цієї бурі
хоч малесеньким оплотом
церкву Божу захистить.

„І прирадили зібрати
в одно вогнище всі сили,
щоб велике, спільне діло
поспівало і росло.

„І оце шлемо до тебе,
чесний батьку наш Іване,
своїх братчиків з благанням:
будь ти нашим стерником.

„Поверни ти на Вкраїну,
загрівай нас своїм словом,
будь між нами мов та ватра
у кошарі пастухів.

„Ватра, що холодних гріє,
дає світло серед ночі,
і лякає злу звірюку,
душі радує живі.

„Будь ти нам духовим батьком,
будь нам прикладом високим,
будь молитвою душ наших,
нашим гаслом боевим.

„Поміркуй: тяжкі негоди
насаджають в душах злобу,
ненастаннії наруги,
замуровують уста.

„Поміркуй: неправда й кривда
як та хижая ворчиця
у своїм гнізді смердючим
родить хижих вовченят.

„Поміркуй: лукаєство й зради
убивають правдомовність,
а в кого затруте серце,
той отрутою пліє.

„Батьку, батьку! Люте горе
вже калічить наші душі;
вовчєнята, хоч беззубі,
вже повзають серед нас!

„Батьку, батьку! Від ударів
гнутьєся наші чола й спини,
і отрутою страшною
накипає нам душа!

„Покажися тут між нами,
як старий борець незламний!
Один вид твій нас похилих
напростує, покріпить.

„Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця
голосом плачливим кличе
своє любєє дитя.

„Время йде на неї люте,
перехресная дорога
перед нею — хто покаже,
яким шляхом їй іти?

„Не згордуй же цим благанням!
Поспішай спасати матір!
Може голос твій і ум твій
все поверне на добро“.

А на верхнім боці карти
припис був: „Посланиці наші
ждуть на відповідь до зєвтра, —
завтра будуть на скалі“.

XI

По печері ходить старець,
хрест до грудей притискає,
молитви тихенько шепче
і не думає про лист.

„Хрест — мое добро єдине,
хрест — одна моя надія,
хрест — одно мое страждання,
одинока вітчина.

Все, що поза ним — омана
і чортячая спокуса;
лиш один тут шлях правдивий
і спасенний — шлях хреста.

Що цей лист і що цей голос?
До кого? До старця Йвана.
Старця Йвана вже немає,
він умер, умер для всіх.

Що мені до України?
Хай рятується як знає, —
а мені коли б самому
дотиснутись до Христа.

Адже я слабий і грішний!
Я не світоч, не месія,
їх від згуби не відкуплю,
сам із ними пропаду.

Ні, не зраджу свого Бога,
не зламаю заповіту,
і ярмо хреста оцього
до могили донесу.

Близько вже. Мабуть для того
б'є на мене вал останній
і остання часть дороги
так болюща і важка.

Вже недовго. Боже! Боже!
Облегши мені тягар мій!
Просвіти останню стежку,
що мов губиться у млі!“

Усю ніч молився старець,
обливав лице сльозами,
до хреста старечі груди,
мов до матері, тулив.

Він ридав, шептав і кликав,
та було довкола темно,
і в душі страшенно темно,
і просвітлення не йшло.

А коли воскресло сонце,
він сидів і ждав тривожно,
поки камінь загуркоче,
голос із гори озвесь.

Ось гуркоче глухо камінь,
старець разом стрепенувся
та рука не простяглася,
він на знак не відізвався.

„Старче Йване! Старче Йване“,—
кличе голос і здається,
що це крик тривоги, болю,
що рятунку просить він.

„Старче Йване! Старче Йване!
Це посланці з України,
це твої убогі діти.
Старче Йване, відізвись!“

Старець слухав, дух заперши,
його вухо жадно ссало
український любий голос,—
але він не відізвався.

„Старче Йване! Старче Йване!“ —
довго кликали посланці, —
А внизу лиш море вило,
та не відізвавсь Іван.

XII

Вечоріє. Наче сизий
килим, тінь лягла на море,
а з-поза гори проміння
скісно в морі порина.

Золотистий шлях простягся
від тих морських хвиль рухливих
до верху гори Афона, —
під скелею море гра.

У печері в самім вході
згорблений сидить пустинник
і письмо раз-в-раз читає
і слъозами полива.

„Слухай, рідна Україна,
стара мати-жалібниця
голосом плачливим кличе
свое любее дитя“.

„Любее, нема що мовить!
Що в найтяжчую годину,
в непрозору, люту скруту
свою матір покида!“

Що в засліпленню безумнім
сам лише спастися хоче,
а братів тривожних, бідних
без поради покида!“

І яке ж ти маєш право,
черепино недобита,

про своє спасення дбати
там, де гине міліон?

Чи забув слова Христові:
„Добрий пастир власну душу
віддає за своє стадо?“
Ти хіба не пастир їх?

Чи забув слова Христові:
„Хто рече: кохаю Бога,
а не порятує брата,
той брехню на душу взяв“.

Аджеж за всі душі тії,
що там впадуть у зневір'ї,
а ти б піддержав їх — в тебе
Бог рахунку зажада.

Аджеж ті твої чернечі
горді мрії про спасення
тут далеко від спокуси, —
се ж спокуса, гріх тяжкий.

Це не Божий шлях верстаєш,
а діяволів служиш,
майстру гордошів, що Богу
рівним бути забажав.

Це не Божий шлях! Та ж навіть
якби в рай ти так дістався,
а твій рідний край і люд твій
на загибель би пішов, —

аджеж рай тоді для тебе
пеклом стане! Сама думка:
„Я міг їх порятувати!“
тобі з неба зробить ад!“

І смертельна тривога
сціпила старече серце

і заперла дух у грудях. —
зимний піт лице покрив.

Він зирнув на сине море,
де рубцем золототканим
зарисовувався обрис
від Афонської гори.

Глянь, з Афонської затоки
звільна барка випливає,
із отіненого плаю
ген на сонячний біжить.

Турчин баркою кермує,
в барці контуші козацькі
і шапки червоноверхі, —
бризка золото з весел.

Ах, посланці з України!
В старця серце стрепенулось,
і в тривозі і в нетямі
худі руки він простяг.

„Стійте! Стійте! Заверніться!
Я живу ще! По-старому
ще кохаю Україну,
решту їй життя віддам!

„Стійте! Стійте! Завернітесь!“
Та дарма! Не чують крику.
І по хвилях золотистих
барка геть пливе й пливе.

І ламає руки старець,
і болюче серце тисне,
і перед хрестом на камінь
він кидається лицем.

„О, Розп'ятий! Ти ж лишив нам
заповіт отой найвищий:

свого ближнього любити,
за рідню життя віддати!

„О, Розп'ятий! Глянь на мене!
О, не дай мені пропасти
у безодні мук, розпуки,
у зневір'я глибині!

„Дай мені братів любити
і для них життя віддати!
Дай мені ще раз поглянуть
на свій любий, рідний край!

„Глянь, оце остання нитка,
що мене тягла до праці!
О, не дай же їй порватись!
Заверни її сюди!

„О, зішли противний вітер!
Підійми грізную хвилю!
Або дай мені злетіти,
мов пташині, зі скали!

„Ти ж благий і всемогутий!
О, коли моя молитва
і моє мовчання й труди
і всі подвиги й весь піст

„мали хоч зерно заслуги,
хоч пилиночку значіння,—
то я радо, о, Розп'ятий,
все без жалощів віддам.

„Все віддам, готов як грішник
вічно у смолі кипіти,—
лиш тепер зроби для мене
чудо: барку заверни!

„Або дай мені до неї
відси птахом долетіти,

або збігти мов по кладці,
по промінню золотім.

„Ох, та ж ти, малим ще бувши,
бігав з храму по промінню,
і по морі серед бурі,
мов по суші, ти ходив.

„Дай, о дай мені це чудо!
Лиш одно, на цю хвилину!
Не лишай мене в розпуці,
мов стривожене дитя!“

Так моливсь Іван Вишенський,
хрест щосили тис до грудей,—
і нараз почув, як дивна
пільга біль його втиша.

Легко, легко так зробилось,
щезла дикая тривога,
ясна певність розлилася
в обновленій душі.

Ясна певність, що послухав
Бог оце його благання,
що настала хвиля чуда,—
просвітління надійшло.

Те, чого він ждав так довго,
обдало його, мов легіт,
мов гармонія безмежна,
райські пахощі святі.

І він радісно піднявся,
і перехристився тричі,
і благословив промінний
шлях, що скісно в море йшов.

Він нічого вже не бачив,
тільки шлях той золотистий

і ту барку ген на морі,—
і ступив — і тихо щез.

А в печері пустельницькій
тільки білий хрест лишився,
мов скелет всіх мрій, ілюзій,—
і невинний моря шум.

НА СВЯТОЮРСЬКІЙ ГОРІ.

30 жовтня 1655 р.

Присвячено Миколі В. Лисенкові

I

Сонце хилиться, на львівські
мури скоса позира,
та в його промінню сяє
Святоюрська гора.

А по ній, мов чорні плями,
чорні згарища стирчать,
і край шляху верб безлистях
бовваніє довгий ряд.

Серед згарищ білі шатри
тиснуться з усіх боків,
наче білі печериці
з-під обпалених пеньків.

Поміж шатрами купками
походжають козаків,
блискотять до сонця списи
і червонії шапки.

Де-де в шатрах чути стогін,
де-де пісня залуна,
брязк бандури, крик сторожі
та гукання чабана.

З святоюрської дзвіниці
на вечірню вдарив дзвін,—
гнуться голови козачі,
Богу віддають поклін.

А внизу на львівських вежах
інші дзвони на той гук
відгукнулись, наче голос
полетів із рук до рук.

А при церкві святоюрській
на саміському шпилі
край шатра під грубим дубом
товариство при столі.

Тут Богдан, козацький батько,
і полковників аж п'ять,
і Іван Виговський писар,
розмовляючи, сидять.

Праворуч гетьмана гості,
королівській посли,
що від Яна Казіміра
подарунки принесли.

То колишній кум гетьманів,
Любовицький, що колись
гостював у Чигирині,
поки війни ті знялись.

Обік нього ще пан Грондзький
бистрим оком, наче щур,
огляда козацькі сили
і немудрий львівський мур.

Стихли дзвони святоюрські,
писар кубки налива,
і заслухались присутні
на гетьманській слова.

II

„Пане куме Любовицький,—
мовив, хмурячись, Богдан,—

Чарку! За стару знайомість!
Поки п'їниться цей жбан!

Мовиш, що король аж плакав,
пишучи оці листи?
Так його болять нещастя
України—мовиш ти?

Випий!—Плакав? Єзуїти
люблять плакати, та цей плач
іншим палить душу й тіло...
Випий, куме, і пробач

ці слова. Говориш, буцім
признавав король і сам,
що обіцявав багато,
не сповнив нічого нам.

Так чого ж тепер ще хоче?
Чом на нас він наріка,
буцім з нашої провини
крови поплила ріка?

Буцім то Річпосполиту
підкопали ми одні,
і в величню ту будову
люті вкинули вогні?

Пане куме Любовицький,
я шаную маєстат,
та король, що так говорить,
сам є маєстату кат.

Бо його слова найперші
задають брехню кінцю,—
бо ж він зна, що не з добра ми
зачали війну оцю,—

що терпіли ми знущання
від панів предовгий час,

що нас хлопами взивали,
канчуками сікли нас,—

забирали нашу працю,
зневажали нам жінок,
не пускали нас до церкви,
а ганяли у шинок,—

що хати палили вбогі
і рубали нам садки,—
пан із паном посвариться,
терплять горе козаки.

Навіть в душі нам залізти
забажали на кінці,
віру змінюють, що наші
в ній жили діди й вітці.

„Туркогреками“ нас лають,
замикають нам церкви...
Православний—нехрещений
і невінчаний живи!

Ще й біскупів-святокупів
шлють, щоб брали нас за чуб,
унією називають
силуваний з Римом шлюб...

Сто сот громів, пане куме!
Тут не стало нам терпцю...
На погибель живодерам!
Випий, куме, ще й оцю!“

III

„Пише нам король: „Свідчуся
ранами Христа й хрестом,
що бажав я все сповнити,
як прирік вам, та не міг“.

Ха-ха-ха! Король хрестом нам
клявсь, а чорт махнув хвостом,
і змазав ту клятву! Знаю,
знаю тих чортів усіх!

Мовиш, куме, що на соймі
промовляв король за нас,
натякав на наші кривди,
вказував направи час,—

та шляхетство закричало,
та магнати заревли,
та підплаченії ними
і підпоєні послы
королеві лютим гвалтом
добалакать не дали...

Вірю цьому. Та що з того?
Що тепер робити вам?
Як король ваш—віхоть, що ж є
за ціна його словам?

Пощо з ним нам умовляться,
Бога клятвами дровичь,
коли в соймі йому навіть
мови не дадуть скінчить?

Сам скажи, мій куме: що нам
тракувати з помелом?
Годі вже вам нас водити,
як ту кітку за стеблом!

Як захочемо правдивий
із ляхами мати мир,
знайдемо панів, що в Польщі
старші ніж Ян Казімір.

Але це не швидко буде!
Поки стане нам шаблюк

і пищалі семип'ядні
не впадуть із наших рук,
поти йтиме на Вкраїні
чортів танець навзавід,
аж козацький або ляцький
до останку згине рід.

Плакав ваш король? Най плаче,
як не вмів ради дати!
Не над нами, над собою
він повинен би ридати.

І оцю Річпосполиту
хай оплакує! Хай зна:
бачила страшні події,
гірших ще діжде вона!

То не спис козацький рзну
їй глибокую завдав,
то лиш тріснув струп поганий,
що віддавна набирив.

Як тепер його не витнуть
і не згоять—м'ясо й кість
він розточить, і все тіло
і життя все ваше з'їсть.

Трохи витяли ми струпа—
тих бутних короленят
Вишневецьких, Конецьпольських,
Калиновських, як їх звать...

Варті ми за це від Польщі
надгороди, а не кар...
О, бо доки тут їх панства,
то й кінця не буде чвар.

Щоб я був лихим пророком,
та спімніть мої слова:

коли з цієї хуртовини
вийде Польща ще жива,

і як силою магнати
в гріб її не покладуть,
то самі її сусідам
на поталу продадуть.

IV

„Пане куме Любовицький,
випиймо по чарці ще!
Щире серце гріє чарка,
а нещире най пече!

Мовиш: „Киньмо звади й свари,
все, що роз'єднало нас,
вимажімо з серця пам'ять
давніх кривд, гірких ураз!“

„Вольні з вольними, в любові,
як брат з братом, з другом друг,
рука в руку, межа в межу,
у двох тілах один дух...“

Гарні це слова, їй-богу!
Проникають в кров і кість.
Сам старий Сильвестер Косів
чутливіших не повість.

Пане куме мій, ти мудра,
вчена дуже голова,—
та мене за дурня маєш,
турчачи такі слова.

Добре знаєш, це принада,
свіжий, так сказать, хробак,
щоб по нім козацька шука
зачепилась вам на гак.

Куме, куме! Не треплися!
Не кленись та не молись!
Слухай радше приповідки,
що малим я чув колись“.

V

„Був собі колись господар,
мав і поле і садок,
гарну хату і худобу,
пчіл чимало колодок,

жінку добру, челядь вірну,
дещо грошей під ключем,
так що завиділи люди,
називали багачем.

Був у нього вуж домашній,
що нікого не кусав,
і свобідно всюди лазив:
уночі корови ссав,

а на день йому господар
від нетямної пори
ставив молоко солодке
у мищині край нори.

Вуж цей, то було хазяйське
щастя: і з роси й з води
в двір плило добро, сторичний
плід давали всі труди.

Пречудово скот плекався,
всім на диво родив хліб,
родив сад, роїлись бджоли,
мов лопатою хто гріб

до двора достатки всякі,
а нещастя відвертав:

град у всім селі збив поле,
при його границі став;

пошесть там не зазірала
ні до хат ні до хліва,
обминала двір пожежа,
поле сарана й мишва“.

VI

„Аж ось скоїлося лихо!
Хлопчик був у хаті тій,
син господаря, плазунчик,
батьків любчик і пестій.

От раз мати на снідання
для коханого синка
на долівці положила
у мищині молока.

Хлопчик їсть і розливає,
от звичайно як дитя,
запах молока привабив
і вужа з його кута.

Він приповз і став хлептати
молоко, але в гніві
хлопчик бац! вужа ударив
ложкою по голові.

Вуж не привичний до бійки
звився грізно, засичав,
і, мов блискавка, дитину
їдовитим зубом втяв.

Зверещав страшенно хлопчик:
батько зо страхом прибіг,
зараз зрозумів, що сталося,
та порадити не міг,

За вужем в скаженій злості
кинувся, хотів убить,
та вуж, бачучи погрозу,
в яму криється в ту мить.

З буком надбіга господар,
вуж у ямі майже весь,
тільки хвіст іще знадвору
спішно в яму волочесь.

Не міркуючи багато,
люто вдарив чоловік,
і вужеві небораці
до крихітки хвіст відсік.

Та біди тим не поправив:
від отруйного жала
до дроби його дитина
Богу духа віддала“.

VII

„Сумував страшенно батько
і ходив зовсім недуж,
та в норі своїй від рани
мучився не менше й вуж.

А хоч рана й загоїлась,
він безхвостий, нездоров
відцурався хати, стаїні
і подвір'я і коров.

Та з ним разом давнє щастя
улетіло зо двора:
ниви витовк град у літі,
висушила степ жара,

хижа гусінь сад об'їла,
від зарази скот попух,

в хату слабість загостила,
мов повів смети дух.

Що робити? Рада в раду;
до ворожки вдавсь він,
чи не скаже, що за ворог
є причиною тих змін?

Поворожила ворожка
на бобах, чи на зірках,
та й говорить: „Сам ти, друже,
сам біду на себе стяг.

„Був приятель в тебе щирий,
що від зла тебе стеріг,
але першої образи
ти стерпіть йому не міг.

„Ти його зневажив тяжко,
тяжко гнівається він,—
ну, а гнів його, мій друже,
це причина всіх відмін.

„І нема тобі рятунку,
пропадеш увесь до тла,
доки в куті твого дому
гнів той, мов вогонь, пала.

„Лиш одна тобі порада:
всьому гніву дати стрим
і перепроситься щиро
із приятелем старим“.

VIII

„От тепер згадав господар,
як немудро це вчинив,
що в безумному розпалі
так ву́жа він поранив.

І подумав: „Конче треба
знов перепроситься з ним,
бо погине вся худоба,
все добро піде, як дим“.

Мовив жінці: „А постав но
край нори вужові знов
молока, а чей¹⁾ вернув би,
знов у дім наш, до коров“.

І поставила хозяйка
у мищині молока,
та вуж виповзе, наїється,
і до ями знов тіка.

А господарю щоднини
гірше й гірше, хоч умри!
От він раз вужа підглянув,
як той повз собі з нори.

І говорить: „Вужу любий!
Що це враз на нас зайшло?
Чи ж то сердиться нам треба?
Забуваймо гнів і зло!

„Що минуло, те пропало,
хоч і як нам допекло;
жіймо, як жили давніше,
щоб знов добре нам було“.

Вуж на це відмовив: „Годі!
Що було, те загуло,
Але як забути горе,
що по серці нам пройшло?

„Аджеж ти коли згадаєш,
що твій син в землі гніє,

¹⁾ Чей — може.

то рука свербить, щоб тім'я
розторощити мое.

„А і я коли погляну
на відсічений свій хвіст,
то отруйним зубом в тебе
вгризся б, так лютує злість.

„Ти скажи: як нам єднатись?
Як тобі був любий син,
так мені мій хвіст. Даремно
тут шукать причин, провин.

„Не навернеться до мене
твое серце, ні мое
не навернеться до тебе,
поки пам'ять в нас живе.

„То найкраще нам розстаться...
Ти собі в своїм дворі
жуй без мене, я без тебе
проживу в своїй норі“.

IX

„Пане куме Любовицький,
ти розумна голова,
то ти певно й без пояснень
зрозумів оці слова.

Цей господар—ваша Польща,
а той вуж, то козаки,
що на межах Польщі сікли
басурманськії карки,

що товклись поза пороги,
шибались на море, в Крим,
в очі хану і султану
дмухали пожару дим.

І жилось тоді неагірше:
розживавсь багатством лях
за козацькими плечима,
а козак в степах, полях

був свободний і крихітку
ссав отого молока,
що нап'ятать, зберігати
помогла його рука.

Та зчинилась сварка. Годі
тут шукать причин, провин;
нас боліло й вас боліло,
вам згиб син і нам згиб син.

Ну, скажи, як нам єднатись?
Як забути давнє зло,
що кривавою межею
нам по серці перейшло?

Як примусить до кохання
серце, що в нім в'ється гад?
Відки взять душі довір'я,
що зазнала стільки зрад?

Ні, мій куме! Краще чисто
розмежуймося, як слід:
вам хай буде ваша Польща,
Україну нам лишіть.

Ви собі пануйте в себе
на вині та на меду;
ми, як Бог дасть, будем пхати
і без вас свою біду.

Так мине сто літ чи двісті,
наші рани заживуть,
спомини всіх кривд і сварок
у непам'ять попливуть. —

замість зрад, і звад, і сварок
набереться скарб новий
згідних ділань, спільних змагань
і сусідської любови,—

пройдемо велику школу
та не езуїтську, ні!—
запануєм кожний в себе,
станем розумом міцні—

от тоді—коли вчасніше
ваша Польща не згорить—
час настане, любий куме,
про єднання говорить“.

Х

„Морщиш брови? Зціпив зуби?
Дрож тобою потряса?
Мовиш: „Поки сонце зійде,
очі вижере роса?“

Це можливе! Та признайся,
чи не правду я кажу?
Єдність це: кленусь устами,
а ніж в пазусі держу?

Єдність це, що ти говориш
про братерство і любов,
і про сльози королівські,
про пролиту марно кров,

і про те, що час позбуться
нам незгоди й лютих чвар,—
а ти сам, я добре знаю,
завтра їдеш до Татар,

будеш хана намовляти,
підкупляти мурзаків,

щоб напали на Україну
воювати козаків...

Ти поблід? Тремтиш? Не бійся!
Знаю, добре знаю вас!
Це є школа єзуїтська!
Та чи ж це єднання час?

Знаю добре: в тій саміській
пазусі, де ти привіз
королівський лист до мене
повний клять, упімнень, сліз,

є ще другий королівський
лист до хана, у котрім
заклина його, щоб зараз
впав на мене наче грім,

щоб поміг йому козацьких
розтолочити гадюк...
Не тремти, мій куме! Ну-ко,
ще раз чарочку до рук!

На розстання! Ідь щасливо!
Кланяйся хану й мурзакам!
Та скажи, що коней треба
й дамасценок козакам.

То ж, коли цього за много
в них, а власних їм голов
не шкода, хай прибувають!
Ну, досить! Бувай здоров!"

УВАГИ

1) **Зів'яле листя**, — декілька віршів із цієї збірки друкував Франко в „Житті і Слові“ за 1896 рік. В кн. II були поміщені під заг. „Зів'яле листя“ поезії: I Сипле сніг, II Коли студінь потисне (без останньої строфи), III Як віл в ярмі, IV Хоч ти не будеш цвіткою цвісти; в кн. III: V Оце тая стежечка (в пізнішому виданні поправлено рядок: „Цілував з сльозами“ на „Обливав сльозами“ та „Сквапно так мій слух хапав“ на „Сквапно так мій слух ловив“), VI Як би я знав чари, VII Що щастя?—Цього ж року вийшла окрема збірка „Зів'яле листя“. Лірична драма, 112 стор. Наклад автора. Критика зустріла різно цю збірку. В. Щурат в „Зорі“ за 1897 р. ч. 5 віднісся негативно до неї, на що Франко відповів йому віршом „Декадент“, що був поміщений в збірці „Мій Ізмарагд“. В т. VI. „Життя і Слова“ за 1897 р. була також маленька замітка про цю збірку. В 1911 році передрукував Франко цю збірку віршів другим виданням, звідки вона передруковується.

Збірка друкувалася в Києві. Цензура заборонила передрукувати вірші: III „Не боюсь я ні Бога“ і XVIII „Душа безсмертна“. Ці дві поезії в Галичині були додруковані і разом з мелодією Франка, яку списав Ф. Колесса 20. XII 1910 року, під заг. „Старогрецька Алкаєва строфа“, доіплені в кінці книжок, що розходилися в Галичині.

Дуже цікавий причинок до зрозуміння „Зів'ялого листя“ подає С. Вітик в своїх споминах „Як працював Іван Франко“ (Культура й побут, Харків 30 травня 1926 р. № 22): „Підкосила його добрий настрій поява тяжкої хвороби в 1896 році. В серпні цього року він зачав лікуватись. Ми були обидва тільки в його домі, бо родина виїхала на село. Він це раз важко зітхав і кавав: „От ліпше була б мені попала куля, чим мала причипитися ця омана“. Я заспокоював його як міг і тоді він виходив у парк або в поле і вертав з жмутом паперів у руці. Кинув їх на стіл і важким кроком посунувся до своїх ліків. Я поглянув на жмуток і побачив написані чітко без ніяких поправок вірші: „Оцей маленький інструмент“ і т. д.

2) *Із днів журби*, — збірка ця вийшла окремою книжкою 1900 р. під заг. „Із днів журби“, поезії, наклад автора. Поезія „Мамо природо!“ друкувалася в 1899 році в „Л. Н. Вістнику“, де під заголовком „В плен-єрі“ крім I „Мамо природо!“ були поміщені оповідання II „Щука“ і III „Odi profanum vulgus“. Ці три твори Франка цього ж року вийшли окремою збіркою під заг. „В плен-єрі“, Вірші і проза, наклад редакції Л. Н. Вістника.

Вірші: „День і ніч сердитий вітер“, „В парку є одна стежина“ (26. VIII 1899 р.), „Ніч. Немов копичі пільми“, „Коли часом у важкій задумі“, „Де я не йду, що не почну (25/VIII)“, „Над великою рікою на скалі крутій“ (24/III 1899) друкувалися в „Літ. Наук. Вістнику“ кн. II за 1900 рік під псевдонімом Марко В—а, а поезії „Не можу забути!“ та „Ходить вітер по житі“ в тому-ж „Л. Н. Вістнику“ за 1898 рік під заголовком „Із поезій Марка В.“. Поєми „Іван Вишенський“ і „На святоюрській горі“ поміщуються тут, а не в томі „Поєм“, щоб задержати цілість збірки, як її уложив сам Франко. Передруковується з видання 1900 р. В 1922 р. вийшла у Львові збірка „Із днів журби“ другим виданням.

Ів. Лизанівський

